

У К Р А Ї Н С Ь К И Й
Тиждень

№ 20 (496) 19 – 25.05.2017 р.

www.tyzhden.ua

Юрій Винничук
про руйнування
міфів

Куди рухається
«Народний фронт»

Чий досвід модернізації
варто наслідувати

Про значущість
російської кіберзагрози

ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ

**The
Economist**

Featuring selected content
from The Economist

9 771996 156002

Роумінг: дешевше, ніж ви очікували ;)

Швидкий 3G роумінг

Вигідні пакетні пропозиції від

0,15
₴/Mb

Перелік країн та подробиці на сайті

Тарифи станом на 7.04.2017 р.
Дозволи на діяльність «TL00-1988» від 2/01/2001 та TL03-1568 від 4/12/2003 видає

Інфолінія:

(044) 225-8008

w.TravelSiM.ua

U.T.T.

НА ЧАСІ

- 4 На нове коло
Про початок нового політичного сезону
- 7 Дмитро Крапивенко про фальш у публічному просторі
- 8 Дніпрові «хвилі»
Чому регіонали знову дестабілізують Південний Схід
- 10 «Фронтвий» стартап
Куди рухається «Народний фронт»
- 12 Свиня або Тигр: майбутнє України
Чому Англії та Ізраїлю вдалося. І чим їхні уроки корисні для нас

ТЕМА НОМЕРА

- 16 Минуле за кожним поворотом
Юрій Макаров про поступ останніх трьох років
- 18 Не зупинятися на півшляху
Яким є нинішній рівень економічної залежності від Росії

- 22 Де ми?
Опитування *Тижня*: чи пройшла Україна точку неповернення
- 26 Єлизавета Гончарова про ознаки неповернення на Донбасі
- 27 Ігор Лосєв про малоросійську еліту

СВІТ

- 28 Трампономіка
Чого бракує економічній стратегії американського президента
- 32 Едвард Лукас про оборону як перший виклик для Емманюеля Макрона
- 33 Не острів
До чого призведуть протести у Венесуелі

- 34 Ічіро Фудзісакі:
«Такого стрімкого розвитку відносин за перші 100 днів у нас не було з жодною іншою президентською Адміністрацією США»
Колишній посол Японії у Вашингтоні про безпекову архітектуру Східної Азії
- 36 Віртуальні опричники
Наскільки значущою є російська кіберзагроза для Заходу
- 38 Юлія Бугай про українську мову на вулицях Дніпра
- 39 Максим Нестелєєв про забуте слово «реченець»

СПАДОК

- 40 Азійсько-деспотичні орієнтири
Про історичну природу ненависті Росії до Заходу

КУЛЬТУРА ТА НАУКА

- 42 Юрій Винничук:
«Національна ідея спрацювала саме тепер»
Письменник про хибні культури й відчуття українськості
- 46 Позиція лотоса
Як створити водостійкий «самовідновлюваний» матеріал щоденники окупації
- 48 Кадровий потік
Чим небезпечні «молоді спеціалісти» в «ЛНР»
- P. S.
- 50 ОНУХ про спільне між давньогрецьким і гуцульським світами

Тиждень

№ 20 (496) 19 – 25.05.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Анна Корбут, Роман Малко, Олександр Крамар, Ганна Трегуб, Алла Лазарева, Денис Казанський, Юрій Лапаєв, Ольга Ворожбит, Станіслав Козлюк, Андрій Голуб, Юрій Макаров
Відповідальний за випуск номера Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-1025
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 17.05.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

На нове коло

Андрій Голуб

Місяць перерви в засіданнях Верховної Ради скінчився. Поки що зарано робити висновки, чи вплинув цей час на конфігурацію політичних сил, але вже можна впевнено стверджувати, що стиль роботи парламентаріїв жодних змін не зазнав.

Коли місяць тому депутатів відправили на відпочинок (хоча прихильники канікул уперто називають їх роботою в округах та комітетах), здатність парламенту ухвалювати будь-які серйозні рішення дорівнювала нулю. Нардепи послідовно провалили кілька важливих питань: призначення аудиторів у НАБУ, новий закон про Конституційний Суд, зміну критикованого зусібч закону Савченко. Перерва дала час для нових домовленостей, щоб подолати кризу в Раді.

Якщо їх і вдалося досягти, то народні обранці мають не так уже багато часу, аби це продемонструвати. Старт політичного сезону в травні можна також вважати епілогом попереднього. Нинішня шоста сесія Ради завершиться вже в середині липня. Опісля

ФОТО: УНАН

парламент може розійтися ще раз, тепер до вересня. За час, що лишився, депутати матимуть тільки чотири пленарні тижні для голосувань, перший із яких уже минає.

Перші дні роботи ВР показали, що очікувати якісних змін навряд чи варто. Це стало очевидно ще в понеділок на погоджувальній раді. Риторика та зміст заяв представників різних фракцій не стали іншими. Наприклад, представник «Батьківщини» Сергій Власенко повторював давні тези своєї партії: запроваджувати ринок землі не можна в жодному разі, здійснювати пенсійну реформу на вимогу МВФ також. Натомість слід скасувати нещодавно ухвалений закон про ринок електроенергії, адже це веде до зростання тарифів. Не відставав і лідер іншої тепер опозиційної політсили Олег Ляшко, критикуючи ті ж такі речі. Цікаво, що навіть заява про відставку голови Нацбанку Валерії Гонтаревої, якої мало не щодня вимагали в партії Ляшка, не позначилася на риторичній політиці, бо «це ні до чого не приведе без зміни грошово-кредитної політики».

«Самопоміч» в особі лідера фракції Олега Березюка намагається зберегти баланс між впаданням у популізм слідом за колишніми колегами по коаліції та збереженням іміджу опозиційності до влади. Свідченням цього є позиція щодо ринку землі: треба відкласти рішення на кілька років, щоб перед тим створити умови для аграріїв, які за цей час накопичать гроші й почнуть конкурувати з олігархами та міжнародними корпораціями.

МИНАЄ ВЖЕ ТРИ РОКИ, ЯК НЕ МОЖУТЬ ЗМІНИТИ СКЛАД ЦВК, ТЕРМІН ПОВНОВАЖЕНЬ ЯКОЇ ВИЧЕРПАВСЯ. ДОСІ НЕ ВРЕГУЛЬОВАНО СТАТУСУ ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Навіть союзний із Банковою «Народний фронт» продовжив «давнію пісню» про необхідність ухвалення закону щодо спецконфіскації. Ця епопея триває понад рік. Нині на розгляді в Раді вже третій законопроект на цю тему, інші два були відкликані через значні корупційні ризики. У грудні НФ навіть шантажував БПП саботажем голосування за бюджет у разі провалу відповідного закону. На думку голови фракції Максима Бурбака, найкращим свідченням потрібності ухвалення закону є нещодавня конфіскація понад \$1 млрд коштів Віктора Януковича. Щоправда, Бурбак не пояснив, як це вдалося зробити в умовах відсутності настільки необхідного закону про спецконфіскацію.

За словами нового небагатослівного голови фракції БПП Артура Герасимова, за попередній місяць не визначилися з кандидатурами на посаду майбутнього голови Національного банку та нового уповноваженого ВР з прав людини (каденція нинішнього омбудсмена Валерії Лутковської завершилася 27 квітня). Ці питання розглянуть «найближчим часом».

Незважаючи на ці заяви, у перший день роботи в залі депутати вирішували зовсім інші

питання. Зокрема, позбавили мандата нардепа Андрія Артеменка. Раніше президент припинив громадянство уже колишнього народного обранця від Радикальної партії через наявність у нього паспорта громадянина Канади (увагу до себе пан Артеменко, щоправда, привернув не так заокеанським паспортом, як дивними «мирними ініціативами» щодо передачі Криму в оренду Росії в обмін на зняття санкцій).

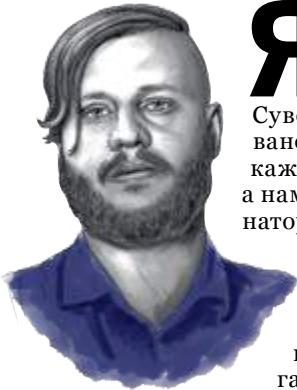
Інша тема, до якої звелися дискусії в перший день роботи ВР, — георгіївська стрічка. А саме ініціатива депутата від «Народного фронту» Антона Геращенко законодавчо її заборонити. Зрештою парламентові надвечір це зробити вдалося. Віднині за виготовлення й носіння помаранчево-чорних стрічок каратимуть штрафом до 5 тис. грн. Однак перед ухваленням закону здійняти галас навколо нього встигли всі зацікавлені сторони. Депутат від Опозиційного блоку Нестор Шуфрич навіть звертвся до совісті й історичної пам'яті — цього разу про тих, хто воював у лавах російської армії під час Першої світової, Кримської та інших воєн. Мовляв, забороняючи стрічку, українці відмовляються від цих своїх предків.

Водночас за обговореннями цих тем, а потім і новини про заборону низки російських сайтів непомітними залишаються куди важливіші питання, що їх депутати відкладають уже не перший місяць і навіть рік. Наприклад, минає вже три роки, як не можуть змінити склад ЦВК, термін повноважень якої вичерпався. Досі не врегульовано статусу окупованих територій. Понад те, незрозуміла й доля нинішнього Закону «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», який у 2014-му ухвалювали терміном на три роки. Нарешті, немає жодних пояснень, як саме депутати збираються вирішувати вже згадані питання з аудитором НАБУ та законодами, необхідними для продовження судової реформи. Зокрема, вже в середу не змогли зібрати кворум на засіданні антикорупційного комітету, який мав розглянути питання аудиторів, а також законопроект про підвищення ефективності НАЗК.

Замість відповідей на всі ці запитання нардепи вже в перші дні роботи втрапили у скандали. Один із них пов'язаний із законопроектом № 6220 — про внесення змін до ЄРДР щодо відкриття досудового розслідування. Противники документа поперджають, що в разі його ухвалення слідчі органи не матимуть права відкривати нові розслідування, якщо аналогічні вже були органами закриті. Таким чином влада може нівелювати роль НАБУ, закриваючи схожі справи через нібито контрольовану ГПУ. Інший скандал пов'язаний із запропонованими нардепом від групи «Відродження» Віктором Бондарем правками до законопроекту «Про кібербезпеку». Норми можуть заблокувати діяльність системи закупівель ProZorro. Аналогічні правки Бондар уже вносив до іншого законопроекту в лютому, однак тоді вони не пройшли. З огляду на це нинішні події можна назвати як прологом нового політичного сезону, так і епілогом попереднього. Хоча неважливо, як саме, адже ходіння по колу не має ані початку, ані кінця. ■

Вірус безгрішності

Дмитро Крапивенко

Якось зустрівся з одним знайомим сапером — кременезним чоловіком, за плечима в якого два роки Афгану й три в АТО. Суворий бас, важкий погляд і очікувано специфічний гумор: «Знаєш, як кажуть, сапер помиляється один раз, а нам і один раз не можна — міни, детонатори — все старе до біса...» Ціна таких помилок відома, тому мій знайомий частину своєї відпустки в Києві провів у біганині по вищих штабах, щоб доставити до командування деякі нагальні потреби у справі розмінування. Задля переконливості він зберіг у своєму телефоні фотографії наслідків невдалих знешкоджень, недбалого поводження з боеприпасами — дивитися моторошно, але одразу доходить, що то означає схити для сапера.

У публічній сфері діють, на жаль, зовсім інші закономірності: тут можна помилятися до нестями, головне — нічого й ніколи не визнавати і якомога щільніше «обстрілювати» опонента зустрічними звинуваченнями. Коли я кажу «публічна сфера», то не відокремлюю журналістику від політики, особливо якщо врахувати, що в наших реаліях відбувається перетікання з одного стану в інший: сьогодні ти відомий

СЕРЕД НАШИХ ПУБЛІЧНИХ ЛЮДЕЙ ПАНУЄ КУЛЬТ БЕЗДОГАННОСТІ. ВОНИ НІБИ Й НЕ САПЕРИ, АЛЕ НЕ ВИЗНАЮТЬ ЗА СОБОЮ ПРАВА НА БУДЬ-ЯКУ ПОМИЛКУ В ЖИТТІ

репортер, а завтра у прохідній частині списку мейнстримної партії. Або, навпаки, опинився на політичному маргінесі — йди у телеведучі, відеоблогери й сам плекай власний рейтинг, викривай і володарюй на ввіреному тобі шматочку медіа-простору. Можливо, саме це перетікання й спричинило взаємний обмін вірусами, що мають симптоми, відобразити які може ось такий зовсім не уявний діалог (у тому чи іншому виконанні найбільш із нас його вже чула):

— Звідки у вас такий шикарний маєток?

— У нас що, вже всі проблеми в країні вирішено: війну виграно, корупцію подолано? Що ви до мого маєтку вцепилися?!

— Ні, не подолано, але все ж таки цікаво...

— Вам мене замовили, ви продажне ЗМІ, припиніть ваші спекуляції та провокації. Це гроші позичені, дружиною зароблені, і взагалі не ваша справа — читайте декларації.

— Але ж ви контактуєте з олігархами...

— Виключно у справах державної ваги.

Серед наших публічних людей панує культ бездоганності. Вони ніби й не сапери, але не визнають за собою права на будь-яку помилку в житті, будь-якого масштабу: чи то футболка Russia на синів, чи то сумнівний початок політичної кар'єри, чи то судимості в ранній молодості, чи то полум'яне комсомольське минуле — все треба заперечувати чи шукати виправлення. Нехай це й звучатиме так само недолуго, як із вуст чоловіка, якого дружина застала в ліжку з коханкою: «Це не те, що ти подумала!». Головне — приємно посміхатися, дякувати журналістам за «гарні запитання» (до речі, хто сказав іміджмейкером, що ця фраза додає привабливості в очах співрозмовника?) і наголошувати на своїй значущості. Мовляв, та я сам усю країну реформував би самотужки, якби не заважали ненадійні союзники, політичні опоненти, надто прискіпливі західні партнери та, звісно ж, агентура Кремля, у належності до якої за бажання можна запідозрити кожного: їздив у 70-х роках на БАМ, маєш двоюрідного дядька в Урюпінську — вже бездоганна біографія, можна «розганяти зраду» до потрібних розмірів.

Вірус «безгрішності», схоже, паралізує окремі ділянки мозку. Бо як інакше пояснити той факт, що доросла й успішна людина здатна повірити, що можна подобатися всім категоріям громадян: від хіпстерів до шахтарів. Що людина, яка має підкріплені багатьма справами імідж патріота, раптом починає соромитися впорядкування мовної політики, бо «не на часі», бо є ризик не сподобатись якійсь частині виборців. Звідси й — будьмо відверті — безплідні спроби примирити ветеранів УПА та Радянської армії, бо можна однаково посміхатися тим і тим, зробити кілька постерів про порозуміння, але не досягти мети: покоління 40-х вимирає кожен зі своєю правдою, і жодна політтехнологія не здатна будь-чим зарадити.

Виймати скелети із шафи — заняття не з приємних. Важко повірити в масові сповіді від наших публічних людей. Але велике починається з малого. Достатньо визнати, що наскельний живопис на уламку Берлінського муру у виконанні народного депутата — повна дурня, що мажорні витівки нащадків нашого «правлячого дому» гідні осуду й жодним Гелловіном тут ситуацію не виправиш, що юродствувати, називаючи будь-яку критику на свою адресу «порохоботством» і «провокаціями Кремля», — це не займатися великою політикою, а працювати в жанрі пересувного цирку. А коли не виходити за межі цього жанру, то треба бути готовим, що тебе освищать і закидають помідорами під час своїх гастролей, бо мало того, що «лажаєш», то ще й репертуар який сезон не оновлюєш. ■

Дніпрові «хвилі»

Денис Казанський

Для чого проросійські сили вдаються до зухвалих провокацій у Дніпрі та інших містах Південного Сходу

Дежавю. Співпраця поліції та тітушків повернула Дніпро у 2014 рік

Події 9 травня у Дніпрі викликали у громадськості подив та шок. Ще від весни 2014 року, після початку відомих подій на Донбасі, це місто сприймалось як своєрідний український моноліт на Південному Сході, де сепаратизм був задушений у зародку представниками місцевого бізнесу, активістами та владою. І раптом на очах усієї країни Дніпро ніби повернувся в минуле на кілька років. На вулицях з'являються тітушки, які прилюдно б'ють ветеранів АТО. При цьому поліція стоїть осторонь і не втручається в бійку.

Усі, хто пам'ятає події 2014-го, відчули неприємне дежавю. Три роки тому подібна бездіяльність міліції призвела до кровопролиття на вулицях Одеси, Луганська й Донецька. Причому ніхто з міліцейських начальників так і не відпо-

вів за той відвертий саботаж. І ось тепер картина повторюється в Дніпрі.

Група молодих людей спортивної зовнішності охороняла колону «безсмертного полку», на чолі якої йшов народний депутат від Опозиційного блоку Олександр Вілкул (дніпровський «кадр» регіоналів, якого зараховують до ахметовського крила Ополблук). У якийсь момент на шляху колони спробували стати ветерани АТО, яким не сподобалися червоні прапори в руках учасників ходи. Бійці зажадали прибрати ту символіку, після чого були атаковані тітушками Вілкула. Сили були нерівні, тож ветеранів просто побити опоненти. При цьому «бики» мали на собі спеціальні помаранчеві наклейки, за якими могли впізнати один одного в натовпі. Ця обставина зайвий раз підтверджує, що бійка не була стихійною і кривд-

U.TYZHDEN@UKR.NET
КОЄВАЄ ІМІНДОВОЄ

ники ветеранів АТО діяли синхронно та за попередньою змовою.

Тож не дивно, що громадськість зреагувала досить бурхливо. Резонансу події додала й реакція мера Дніпра Бориса Філатова, який одразу звинуватив у трагедії свого опонента Олександра Вілкула. Не відреагувати на гнівні пости Філатова чиновники не могли, і вже наступного дня з'явилась інформація про те, що начальник поліції Дніпра та Дніпропетровської області звільнено з посад.

Такий крок, звичайно, є однозначно позитивним. Може, наступного разу правоохоронці виконуватимуть свій обов'язок відповідальніше. Однак карати слід не тільки поліцію, а й безпосередніх винуватців заворушень. А ще краще їх організаторів. А із цим в Україні зазвичай бувають проблеми. Після сутичок правоохоронці затримали кількох тітушків, яких тепер виводитимуть за хуліганство. Однак той факт, що вони були кимось найняті й організовані, викликає цілком природне запитання: чи буде покарано цього наймача? Адже очевидно, що насамперед потрібно притягувати до відповідальності не виконавців злочину, а замовника.

Ідентифікувати організатора тітушків нескладно. Схоже, що він і сам особливо не ховається. Олександр Вілкул, якого охороняли хлопці з помаранчевими наклейками, написав на своїй сторінці у Facebook досить розлогий пост, звинувативши в усьому ветеранів АТО. Їх Вілкул назвав «радикалами» і заявив, що діяли вони в інтересах мера міста Бориса Філатова. Про своїх тітушків, які протистояли «радикалам», депутат при цьому не згадав зовсім.

«Напади були не тільки на прихильників Опоблоку, ветеранів, городян, а й на партію соціалістів та «афганців». Я наполягаю, що ці провокації були заздалегідь організовані, навіть особливо не прикриваючись, Філатовим і Денисенком. Мета виключно політична», — написав Вілкул.

Про те, ким саме були люди, які били ветеранів АТО, і як вони опинилися на місці подій, нардеп чомусь нічого не повідомив. Але ні на соціалістів, ні на «афганців» тітушки, що влаштували побійще, точно не були схожі.

Схожий факт використання сімейством Вілкулів найманих бандитів для розправи з політичними опонентами був у січні 2014 року. Тоді спортивні молодики били в самому центрі Дніпра (на той час ще Дніпропетровська) активістів місцевого Євромайдану, діючи фактично у зв'язці з місцевою міліцією. Як вдалося тоді встановити журналістам, тітушки були привезені до обласного центру з Кривого Рогу, мером якого є батько Олександра Юрій Вілкул, а відповідала за їх доставку людина Вілкула-старшого — Анатолій Буряк.

На жаль, січневє побійще так і не було розслідуване належним чином, і ніхто не зазнав покарання за цей інцидент, хоча люди Вілкула завдали активістам Євромайдану та журналістам серйозних травм. Схоже, на цей раз Вілкула також не збираються притягувати до відповідальності. У кращому разі віддуватися за скоєне будуть тільки «бики», яких спіймали на гарячому. Втім, для України й це буде прогресом, адже

раніше тітушки зазвичай лишалися недосяжними для правосуддя.

Що має на меті Вілкул, розхитуючи ситуацію у Дніпрі й провокуючи протистояння на вулицях? Навряд чи йдеться про реальний сепаратизм і спробу створення чогось подібного до «народних республік» Донбасу. З огляду на обсяг збитків, яких зазнали в кінцевому рахунку регіонали через війну, блокаду та «націоналізацію» їхніх підприємств росіянами, повторювати щось схоже найближчим часом в Україні навряд чи хтось наважиться.

Судячи з усього, Вілкул розхитує ситуацію, щоб заробити політичні дивіденди й підвищити власний рейтинг. Принаймні його тактика анітрохи не відрізняється від того, що традиційно робили в Україні представники Партії регіонів/Опозиційного блоку. Нагнітання протистояння в суспільстві, очорнення патріотичних сил, пропаганда міжрегіональної ворожнечі — старі методи, що їх соратники Януковича використовували ще від початку 2000-х років. Сьогодні представники Опоблоку додають до цього коктейлю тільки абстрактні заклики «за мир», при цьому уникаючи згадок про Росію та її роль у конфлікті.

НЕБАЖАННЯ ВЛАДИ КАРАТИ ЛЮДЕЙ, ЩО РОЗПАЛЮВАЛИ ВІЙНУ, А ТАКОЖ ТІНЬОВІ ДОМОВЛЕНОСТІ МІЖ ДЕРЖАВНИМ КЕРІВНИЦТВОМ І КОЛИШНИМИ РЕГІОНАЛАМИ ФАКТИЧНО ПІДВОДЯТЬ КРАЇНУ ДО РЕВАНШУ АНТИУКРАЇНСЬКИХ СИЛ

Протистояння з «радикалами», «боротьба з фашистами» — ті прийоми, за допомогою яких Опоблок розраховує найефективніше мобілізувати свій електорат до виборів. І немає жодних сумнівів: що ближче електоральна кампанія, то більше Вілкул і К° нагнітатимуть ситуацію. Залюбки виборця східних областей «кривавими нацистами», а потім обіцяти йому захист від тих-таки нацистів — найпростіший і зрозумілий регіоналам рецепт підтримки власної популярності.

Донедавна представники проросійських сил боялися знову вдаватися до такої риторики з огляду на політичну ситуацію в країні. Однак після трьох років війни фактично сталося повернення до тієї ситуації, що була перед початком Майдану. І «старіє песни о главном» зазвучали знову.

Такі проблеми сьогодні спостерігаються не тільки в Дніпрі. У південних і східних областях Опоблок уже щосили просуває свої улюблені й перевірені меседжі. На вулицях з'явилися намети, з яких роздають листівки із закликами захистити радянські пам'ятники й зупинити «наступ нацизму». Небажання української влади карати людей, що розпалювали війну, а також тіньові домовленості між державним керівництвом і колишніми регіоналами фактично поступово підводять країну до реваншу антиукраїнських сил. А на що вони здатні, ми вже мали нагоду побачити на Донбасі у 2014 році. ■

Протидія. Після сутичок у Дніпрі містом та областю прокотилася хвиля підпалів осередків Опоблоку: в обласному центрі, Кривому Розі й Кам'янському

«Фронтний» стартап

Роман Малко

Попри низькі рейтинги, «Народному фронту» вдається залишатись у лізі великоваговиків української політики

На парламентських перегонах 2014-го вони здобули найбільшу підтримку українців. Тоді тема фронту була актуальна як ніколи, війна на Сході клекотіла дедалі сильніше, тож проголосувати за новосформовану політсилу під гучною назвою «Народний фронт», у чій списки було внесено чимало комбатів й активістів Майдану, сам Бог велів. Те, що вперемішку з ними на чільних прохідних місцях маячило чимало сумнівних персонажів із минулого, тоді не надто й засмучувало. На жаль, така українська «селяві»: вибираємо краще з гіршого, а далі якось буде. Так думали понад 22% громадян, які завітали на дільниці.

Шансів стати найбільшою фракцією, а отже, основою парламентської більшості в НФ не було. Завдяки залученню цілої армії мажоритарників найближчі конкуренти з БПП завиграшки посунули майбутніх партнерів по коаліції на другу сходинку. Втім, це все таки давало змогу здобути чималий шматок влади, і НФ тим сповна скористався. Крісла прем'єр-міністра, міністрів, секретаря РНБО... Але влада — це не лише посади, а й відповідальність. Тим паче коли ще не стерлися з пам'яті страшні події в центрі столиці, коли щодня з передової привозять убитих та поранених і суспільство наелектризоване до межі. Власне, назвати себе та свою команду «урядом камікадзе» — то для лідера «Народного фронту» Арсенія Яценюка був чи не найлогічніший хід. Та навіть таке одкровення вже не могло спрацювати як індульгенція за несправджені, як виявилось згодом, сподівання.

А сподівання, власне, і не могли здійснитися. Перше, сама структура політсили, на жаль, від початку хибувала наявністю ненадійних, а часто й шкідливих елементів, які рано чи пізно мусили призвести до провалу. Оце і є ахіллесова п'ята НФ. А по-друге, вимушена тісна співпраця зі «старшим братом» по коаліції була приречена закінчитися неприємностями. Такі закони вітчизняної політики й доля української правлячої верстви.

Хтось може заперечувати, що правляча верства — це щось шляхетніше й зовсім інше, ніж збіговисько олігархічних кланів, але доведеться засмутити. Нині вона в Україні якраз така: олігархи, представники ФПГ, дрібні й великі шулери, і саме вони творять політику та заправляють балом. Різниця лише в рівні нахабності та близькості до ресурсів. Усі вони так чи інакше крутяться довкола основної осі — президента, а тому вважати їх чимось стороннім наївно. Звісно, є ще опозиція (у хорошому розумінні цього слова) і п'ята колона, але це вже інша історія. Тим паче НФ незгірше за президентський БПП присутній у владі (можна, як є бажання, називати його «молодшим партнером»), але в будь-якому разі він є тією самою владою й розділяє зі «старшим партнером» усю від-

повідальність за прорахунки та негативи. Падіння рейтингу політсили після кількох місяців роботи уряду Яценюка — найкращий доказ цього. Ситуацію мало змінили навіть його відставка та оприлюднення скандальних подробиць братовбивчої війни між партнерами по коаліції. Протистояння те, до речі, також запрограмували від початку. Інакше не могло бути. Адже доступ до влади — це передусім доступ до ресурсів, конкуренція тут існує за умовчанням. Тим паче з огляду на українські політичні традиції та ще й у час, коли відбувається грандіозний перерозподіл впливів.

СТРУКТУРА НФ, НА ЖАЛЬ, ВІД ПОЧАТКУ ХИБУВАЛА НАЯВНІСТЮ НЕНАДІЙНИХ, А ЧАСТО Й ШКІДЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ, А ВИМУШЕНА ТІСНА СПІВПРАЦЯ ЗІ «СТАРШИМ БРАТОМ» ПО КОАЛІЦІЇ БУЛА ПРИРЕЧЕНА ЗАКІНЧИТИСЯ НЕПРИЄМНОСТЯМИ

Очевидно, до такого розвитку подій в НФ були готові від початку і йшли на іміджеві втрати свідомо. З яких міркувань — інше питання. Одна частина, безумовно, зі шкурних, друга (хочеться сподіватися, більша) з патріотичних. Хоч би хто що казав, але «фронтники» — одна з небагатьох державницьки настроєних сил у парламенті. Зі своїми, звісно, нюансами та проблемами, але, на відміну від того ж таки президентського БПП, у процесі ухвалення рішень та вибудовування стратегій у НФ переважно таки керуються національними інтересами. Іноді, звісно, і приватними, що завуальовані під державні, але закинути фракції геть деструктивну позицію було б нечесно. Навпаки. Вважають терплячість і якась іноді нелогічна відданість, м'яко кажучи, нечистоплотним партнерам.

Строкатість НФ не новина. Групи, з яких він складається, часто такі різні, що, здається, не мали б узгалі співіснувати: старі політично-олігархічні тусовки, герої війни, Самооборона Майдану. Звідси й поділ на людей Парубія, Авакова, Мартиненка, Пашинського, Яценюка, Турчинова. Звісно, все це з часом перемішалося. Хтось із комбатів чи самооборонців потрапив під вплив бізнес-угруповань, хтось залишився у старій компанії, хтось сам собою. Найвпливовіша група НФ, мабуть-таки, у Миколи Мартиненка. Це стало зрозуміло, коли його спробували закрити в буцегарню й на захист піднялася ціла купа нардепів та міністрів. Хтось тоді, радісно потираючи руки, твердив, що всі ці люди в Мартиненка на зарплаті й що їх мобілізація була останнім вимушеним аргументом. Може, і на зарплаті (не без цього), а може, і ні. Але те, що вони так чи інакше є його партнерами, правда.

Динаміка падіння рейтингу НФ 2014–2016

Хоча, що гриха таїти, про деякого було цікаво уперше таке дізнатися. Наприклад, про Леоніда Ємця, який старанно будував кар'єру молодого незалежного реформатора й тепер фактично спалив її, рятуючи старшого друга. Чи про міністра інфраструктури Володимира Омеляна, котрий теж не асоціювався доти з бізнес-інтересами пана Мартиненка.

Але все то дрібниці. Попри те що цей «засвіт» відкрив багато цікавого щодо окремих нардепів і підтвердив неоднорідність НФ (чимало колег по фракції не кинулося рятувати одного з основних спонсорів політсили), він ще й зіграв на руку лідерів — Яценюку, вкотре засвідчивши, що той є одним зі стовпів наявної політичної системи і, якщо його зачіпатимуть, слід чекати на неабиякий спротив. На прикладі Мартиненка, не останньої людини в партії, це власне й було продемонстровано. Адже політика не лише мистецтво неможливого, а ще й гра, де ти або поступаєшся, або ні. І, до речі, у цьому контексті твердження, що Мартиненко добровільно зняв із себе недоторканність, — лише байка. Він не хотів цього робити. Його змусили, і той гарно обіграний трюк не що інше, як елемент гри в партнерській співпраці з колегами по коаліції задля відвернення від НФ частини пов'язаного з Мартиненком негативу.

Звісно, не менш впливовою можна вважати і групу очільника МВС Арсена Авакова, представлени, зокрема, Антоном Герашенком та Євгеном Дядеєм. Арсен Борисович, як не крути, харизматична особистість і має у фракції вагу. Адміністраторський хист, людські та фінансові ресурси зумовлюють його самодостатність, і відповідно з його думкою рахуються інші. Звідси впливовість і стійкість. Рахуються у фракції і з Турчиновим, якого в Раді представляють, зокрема, Павло Унгурян та Вікторія Сюмар. Дехто хотів би бачити його в спайці з Пашинським, але це зовсім різні сфери інтересів. Сергія Пашинського та його бізнес-партнера Сергія Тищенка, подекуди цікавлять нафтопродукти й пов'язаний із ними російський бізнес, який вони не проти взяти під контроль, прикриваючись патріотичними гаслами. Група Яценюка — доволі умовне явище, та, коли врахувати, що голова фракції Максим Бурбак є саме її представником, можна сказати, що вона впливова. Деяко осторонь тримається група Парубія, до якої входять

люди з Майдану. Із нею намагався конкурувати Мартиненко, який хотів бачити своїх у кріслах спікера й керівника апарату ВР, але в цій грі він зазнав поразки. Ну і зовсім автономним гравцем вважають Андрія Іванчука, подеколи називаючи його фракційним сірим кардиналом. Кардинал — це, може, й перебільшення, але те, що він є комунікатором із колегами по парламенту й має друзів чи не в усіх фракціях, факт.

Як уся ця різномасна публіка тримається купи, загадка, але за всієї своєї неоднорідності фракції вдається демонструвати непоганий рівень дисципліни. Щопонеділка відбуваються загальні збори за участю вищого керівництва партії включно з Яценюком. Обговорюють проблеми, актуальні теми, визначають плани на тиждень. У середу або четвер фракція збирається ще раз, уже в меншому складі, без шефів, для уточнення моментів. Рішення ухвалюють на основі вже готових обговорених у вузьких керівних колах проектів, довівши їх до відома членів. Коли фракція з чимось кардинально не погоджується, проект просто відкладають, бо й так не буде підтримки. Начебто нічого надзвичайного, та, попри все, НФ голосує більш-менш однотайно, і це багато про що говорить.

Власне, іншої альтернативи, як залишатися наразі вкупі, насправді немає. Мізерний рейтинг підтримки не дає особливих шансів на нове триумфальне входження до парламенту. Відсутність бачення спільного майбутнього — також. Усі, хто спробував парламентської каші, очевидно, не відмовлять собі в задоволенні зачерпнути її ще раз, але для цього потрібні як ресурси, так і певна стратегія. А от якраз стратегічним мисленням чи наявністю потрібних можливостей можуть похвалитися не всі. Та й куди їти? В інших фракціях і своїх вистачає. Якщо ти не геть яке цабе або не маєш чим зацікавити, тебе не візьмуть. Хоч-не-хоч триматимешся зграї, як на мікрофракційному рівні, так і на макрокоаліційному. Небажання проводити позачергові вибори й гальмування всіх можливих призначень (нового складу ЦВК, скажімо) — теж із цієї серії. Час гратися в політику добігає кінця у 2019-му, принаймні до того, кажуть, намальована сьака-така стратегія. А от що буде далі, яка окреслиться на той час конфігурація, хто дихатиме в спину і з ким доведеться вести війну чи цілуватися, невідомо. І йти одним фронтом, як минулого разу, нереально. Бо, по-перше, немає структур на місцях. Чомусь їх так і не вдалося розбудувати (неучасть у місцевих виборах підтверджує це). По-друге, голыми бойовими гаслами нікого не візьмеш, прізвища комбатів уже не мають тієї сили, а похвалитися реальними здобутками складно. Ну а по-третє, за час роботи проявилось забагато розбіжностей поміж соратниками, бачення спільного майбутнього — куди менше. Не геть таких розбіжностей, як у БПП (туди взагалі поназбиравали кого попало, особливо в мажоритарному сегменті, і весь організм, не встигнувши зростися, швидко розшарувався за інтересами), але помітних.

Власне, така природа штучних проектів, які творяться під вибори нашвидкуруч. І в цьому нічого поганого. Станом на 2014-й, може, саме так було й треба. Хтось мусив стати «камікадзе» і виконати невдячну чорну роботу. Була вона якісна чи халтурна, покаже час. Але державу спільними зусиллями таки втримали. І гра була варта свічок. ■

Свиня або Тигр: майбутнє України

Валерій Примост

Чому Англії та Ізраїлю вдалося. І чим їхні уроки корисні для нас

Основоположне питання постліберального світу «Як жити далі?», схоже, набуває в Україні особливого звучання. Вкотре різні політичні та суспільні групи волають до іноземних гуру й місцевих експертів, благаючи озвучити ідеальну стратегію для модернізації Вітчизни. Оскільки ми вже давно танцюємо на граблях, маючи при цьому правителів різної політичної орієнтації, світ може подумати, що стратегію для України неможливо визначити в принципі.

Звісно, визнати себе унікальним явищем і на цій підставі «сушити весла» — менший клопіт, але тоді точно буде без хепі-енду. Крім того, місце специфічного суспільного феномену у світовій цивілізації вже посів «русский мир», і тут ми Росії, на щастя, не конкурент. А тому нам треба чесно зізнатися собі, що Україна — цілком нормальна (і навіть звичайна!) країна й рецепти успіху, які підійшли іншим, точно спрацюють і на нашому ґрунті.

ЖАГА ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ

Європейська цивілізація в силу своєї зрілості дедалі менше переймається відкриттям чогось із нуля. Усі винаходи останнього часу — байдуже, у науці, культурі, мистецтві, економіці, кулінарії чи військовій справі, — є змістовним оновленням форми, але не відкриттям нових епохальних сенсів. Це особливо помітно в мистецтві: великі творці цілих напрямів поки що не з'являються — такі собі жалюгідні епігони, які знуцаються над формою і паразитують на змісті.

Така зрілість комусь видається безнадійною старістю. Минуло століття від застережень Шпенглера, а Європа й досі бадьора: по-перше, вона просто ще не встигла дійти до нового етапу свого розвитку, а по-друге, досвідченість позбавляє необхідності «винаходити велосипед» — треба просто озирнутися довкола й добре подумати...

І сфера модернізації держав не виняток. Сьогодні модернізувати можна будь-яку систему державного управління, для цього є всі необхідні інструменти й знання. А наявність немодернізованих досі країн пояснюється просто: це комусь вигідно (або їхнім правителям, або бюрократам із міжнародних організацій, що сидять на допомозі таким країнам, або комусь іще). Суттєвий нюанс: у немодернізованих країнах проведення змін залежить від тих, хто в них не зацікавлений. І в цьому головна загроза. Головне питання: як обі-

Королівське акціонерне товариство. Британські монархи не цуралися того, щоб бути співзасновниками таких компаній, як Ост-Індська

йти незацікавлених і як змусити їх працювати на модернізацію?

Це не підстава для песимізму, а лише привід подивитися на успішних — тих, кого на основі азійського досвіду тепер прийнято називати «економічними тиграми». І зрозуміти, як зробити Україну «тигром».

РОДОВІД ТИГРІВ

Першими «тиграми», як ми їх розуміємо сьогодні, були далекі не азійські країни. Першими успішними стали міста-держави, які спеціалізувалися на морській торгівлі в Середземному та Балтійському морях. Європейський бізнес потребував «тихих гаваней» для грошей, накопичених у результаті торговельних операцій. Маленькі італійські та ганзейські міста-держави, майстерно граючи на суперечностях великих держав, заробляли гроші: ставали і банками, і агентами, і зброярнями для всіх воюючих сторін. У них було мало землі (головного багатства пізньосередньовічних і ранньомодерних монархій), тому поклалися на підприємливість, винахідливість та професіоналізм. Що більше вони багатіли, то

менше могутні сусіди прагнули розорити і знищити їх: по-перше, багато клопоту, а по-друге, навіщо різати курку, яка несе золоті яйця?

Верховна влада в усіх успішних містах-державках сповідувала принципи економічного патріотизму й мала підтримку економічно найактивнішого класу. Крім того, у таких містах панували прагматичний і раціональний світогляд, віротерпимість, відсутність догматизму й забобонів, а головне — маніакальна націленість на перемогу в конкурентній боротьбі.

Але першою державою — «економічним тигром», створеним зусиллями правителів за допомогою конкретних, добре продуманих і послідовних заходів, стала Англія.

ПРИРОДА АНГЛІЙСЬКОГО ПРОТЕКЦІОНІЗМУ

До кінця XVI століття це королівство було бідною країною на задвірках Європи з порожньою скарбницею і жахливим кліматом. Зібрати армію в кілька тисяч осіб ставало неабиякою проблемою для англійського короля. А військ він у край потребував, бо головним джерелом доходу тодішньої Англійської корони були землі за Ла-Маншем — і як ленні володіння англійського короля, і як територія здобичі англійських лордів та латників.

Із середини XIII століття Англія виступала «сировинним придатком» Ганзейського союзу, що об'єднував тоді 85 багатих північнонімецьких міст і контролював торгівлю на Балтійському та Північному морях. Англійці постачали Ганзі вовну, олово, шкіру, масло та іншу продукцію низької переробки, натомість купували у спиритних німців мануфактурні вироби високої переробки.

Подібні стосунки склалися в англійців і з нідерландським бізнесом: Англія продавала (дешево) овечу вовну, а купувала (дорого) готове сукно.

Однак поступово англійські королі вчилися господарювати. Едвард III у середині XIV століття заманив до себе фламандських суконних майстрів, надавши їм пільги й преференції. Так на майбутній батьківщині Промислової революції з'явилося сяке-такє власне виробництво. Намагаючись стимулювати його, Едвард IV наклав ембарго на імпорт сукна. Одночасно королівський уряд заборонив вивозити з країни благородні метали (і в злитках, і в дзвінкій монеті): іноземні купці всі гроші, отримані за продані в Англії товари, мали витратити тут, на англійському ринку.

Економічний протекціонізм існує стільки, скільки людство займається торгівлею. Які там до біса free trade чи free market? Для англійських монархів політика заборон і пільг стала запорукою побудови успішної держави! Представники всіх династій на англійському троні цілеспрямовано дотримували такої політики. Генріх VII починаючи з 1489 року не раз забороняв експорт вовни й підтримував створення національної суконної промисловості. Крім того, такі заходи ще й вбивали конкурентів: суконна промисловість Нідерландів захихалася від дефіциту сировини і втрачала ринки, які одразу ж займали англійці. (До речі, новим сировинним придатком Нідерландів стала Іспанія, королі якої не надто переймалися розвитком національної промисловості, тому експорт овечої вовни став там таким важливим бізнесом, що визначав внутрішню та зовнішню

політику королівства.) Остаточо розоставив крапки над «і» в питанні панування нідерландського бізнесу в Англії король Генріх VIII: цей невгамовний любитель жінок і ворог Папи Римського вигнав із Лондона 15 тис. фламандських підприємців, які в умовах нестачі в Англії сільгосппродукції (зворотний бік вовняного буму) тримали монопольно високі ціни на харчі. А з ганзейцями остаточно розбралася донька Генріха VIII королева Єлизавета I: коли Ганза домоглася заборони англійської торгівлі на території Священної Римської імперії, Єлизавета наказала арештувати 60 ганзейських кораблів і конфіскувати їхній вантаж.

Без будь-яких упереджень і докорів сумління Англія приймала всіх, хто міг прислужитися їй: і гугенотів, вигнаних із Франції, і протестантів із Фландрії, які привезли із собою секрети виробництва паперу, годинників, тонких вовняних, шовкових та лляних тканин, виробів зі скла. Мине чимало років, доки видатний економіст Фрідріх Ліст зауважить: «Раз опанувавши якусь галузь промисловості, Англія протягом століть оточувала її своєю увагою і плекала, як молоде деревце, що вимагає опори й турботи».

ДОКИ АНГЛІЙСЬКА ПРОМИСЛОВІСТЬ БУЛА СЛАБКОЮ, АНГЛІЯ ЖОРСТКО ДОТРИМУВАЛАСЯ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ ТА ТОРГОВИХ ОБМЕЖЕНЬ. А СТАВШИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЮ, НЕГАЙНО ВЗЯЛАСЯ ВСІЯКО ПРОСУВАТИ ПРИНЦИП ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

Ще одним важливим кроком став Навігаційний акт 1651 року: всі колоніальні товари можна було ввозити в Англію лише англійськими кораблями з англійськими екіпажами. Цей крок не тільки стимулював англійське кораблебудування, а й підривав позиції голландського флоту як головного посередницького транспортно-торгового агента того часу. Навігаційний акт був таким блючим для голландців, що вони вели три (!) війни проти Англії, домагаючись його скасування, і всі невдало. Так Англійська корона стала «володаркою морів», що давало їй не тільки вирішальну військову перевагу перед будь-яким супротивником, а й цілковитий контроль над світовою торгівлею. А після перемоги над двома своїми найбільшими торгово-економічними й морськими конкурентами (Ганзою, Нідерландами та Іспанією) вже ніхто не міг перешкодити їй стати світовим економічним лідером.

Велика Британія перша вступила в капіталістичну епоху. Фактично вона її і створила. Націлена на отримання максимальної вигоди та перемогу в конкурентній боротьбі, національна буржуазія з «буржуазним» королем на чолі була життєво зацікавлена в підвищенні ефективності виробництва. Прем'єр-міністр Роберт Волпол (1721–1742) вдався до цілого комплексу протекціоністських заходів, які не лише максимально ускладнювали доступ на англійський ринок іноземної промислової продукції та сприяли поставкам сировини, а й заохочували експорт британських товарів і, що особливо важливо, здійснювали державний контроль за їхньою

якістю. Фактично вся країна працювала на те, щоб «порвати» конкурентів.

Більшість європейських монархів XVII–XVIII століть запізнило вловлювали суть віань часу, а їхні міністри та чиновники поступалися в професіоналізмі, а отже, і в патріотизмі. Тому буржуазна Англія, як правило, досягала успіху в економічній конкуренції: достатньо згадати виграні для Англії та катастрофічні для інших підписантів Еденський трактат із Францією (1686), Метуенський договір із Португалією (1703) чи Азієнтський трактат з Іспанією (1713). Англійські товари були якіснішими й дешевшими, а тому, потрапивши на ринки інших країн, вони нищили місцеву промисловість. Як зауважив згодом із цього приводу Наполеон: «Країна, яка за такого стану речей (економічної гегемонії Англії. — В. П.) практикувала би принцип свободи торгівлі, була би стерта на порох». Французький імператор знав ціну питання, але перемогти Британію не зміг. У ході знаменитої «Континентальної блокади» Наполеон уперше в історії зумів об'єднати під своєю владою майже все узбережжя Європи, однак у підсумку був змушений віддати за безцінь багату Луїзіану. І на заслання відправився на англійський острів англійським військовим кораблем.

Як бачимо, доки англійська промисловість була слабкою, Англія жорстко дотримувалася протекціонізму та торгових обмежень. А ставши конкурентоспроможною, негайно взялася всіляко просувати принцип вільної торгівлі.

Важливим чинником стало те, що англійські королі й англійська буржуазія мали повне взаєморозуміння щодо загальної економічної стратегії. Альянс буржуазії як представника великого капіталу і держави як носія національних інтересів став запорукою успіху нації в модерну епоху прагматичної та жорсткої економічної боротьби за виживання. Англійський монарх міг бути одним з акціонерів великої торговельної компанії, як, наприклад, Єлизавета I в Ост-Індській. Такі компанії поєднували в собі функції торгівлі й експансії, мали величезний вплив і повноваження. Приміром, згадана Ост-Індська завоювала для британської корони Індію і деякий час управляла нею. Острів Святої Єлени, вже згадане місце заслання Наполеона, так само належав їй, і французький імператор жив там під охороною її солдатів.

Англія перла вперед як паровоз Стефенсона. Низка технологічних відкриттів (паровий двигун, інновації в текстильній промисловості та металургії) почала Промислову революцію, і Англія отримала ще один інструмент світового панування — технологічну першість. Спільними зусиллями держави та бізнесу вона просуvala й утверджувала свої національні інтереси у всьому світі. Саме в Англії склався той комплекс заходів та інструментів, який здатен будь-яку країну перетворити на «економічного тигра».

А на іншому краю Європи — в Україні-Русі — умови економічного розвитку середньовічної держави були значно сприятливішими. Ще в XII столітті почався розпад Русі на окремі економічно самодостатні території: власне Русь (Україну), Північно-Західну Русь (Новгород і Псков, орієнтовані на торгівлю через Балтїю), Західну (торгові шляхи через Двину до Гданська) та Північно-Східну (За-

лісся, орієнтоване на Оксько-Волзький торговий шлях). Здавалося, Україна-Русь, маючи доступ по Дніпру до Чорного моря й будучи активним посередником у торгових відносинах Сходу з Центральною Європою, мала всі шанси стати однією з найсильніших держав Європи. Однак саме в цей час зійшла зірка Чингізидів, і постання Золотої Орди унеможливило повноцінний розвиток Руської монархії. Подальший шлях української державності пролягав у межах спочатку Литовської та Польської корон, а згодом Московської. Українські землі стали їхнім найціннішим економічним ресурсом. А не створивши власний монархічний державний проєкт, Україна не мала інструменту для окреслення й захисту своїх національних інтересів, а отже, була приречена на роль сировинного придатка. Коротко кажучи, без власного князя-короля-царя були неможливі ані протекціоністські заходи для української економіки, ані союз буржуа та держави задля взаємовигідного захисту національних інтересів.

Скажете, то було давно? І в сучасному світі демократій хто не встиг, той запізнився? Не все так однозначно. Зазирнімо за південно-східний паркан Європи й подивимося на досвід Ізраїлю.

ЕФЕКТИВНА САМОБОРОНА

Створена в 1948 році держава була бідною сільськогосподарською окраїною Леванту зі спекотним кліматом, сухими безплідними ґрунтами та цілковитою відсутністю корисних копалин. Єдиним більш-менш помітним предметом експорту з Ізраїлю в той час були цитрусові.

З 1950-го по 1998-й ізраїльська економіка зросла у **21 раз**, а ВВП на особу — у **п'ятеро**. Обсяг експорту збільшився в немислимі **11 250 разів** — із **\$6 млн** за рік до **\$67,5 млрд**

Ускладнювало ситуацію те, що ніхто не поспішав дружити з Ізраїлем і від самого початку країна отримала тотальну війну з усіма своїми арабськими сусідами, які мали перевагу в живій силі, техніці та ресурсах. Євреї щойно пережили Голокост, який знекровив їх демографічно, інтелектуально та психологічно, тож перші кілька років біженці прибували переважно без майна та грошей і селилися в тимчасових таборах. Імігранти були вихідцями з різних країн, мали різний культурний бекграунд і говорили різними мовами. Багато з них були прихильниками (і навіть фанатиками) єврейської справи, свято вірили в те, що ось нарешті Господь послав їм їхню Землю Обіцяну. Це людське вариво кипіло й вирувало, раз у раз вибухали то арабсько-ізраїльськими війнами, то міжнародними конфліктами (на кшталт операції в Ентеббе), то внутрішньополітичними чварами (як-от зіткнення «Іргун» і «Хагана»).

Звісно, алія принесла в Ізраїль чимало єврейських мізків з усього світу. Але уявлення про те, що більшість прибулих євреїв — науковці, інженери та бізнесмени, не відповідає дійсності: подивіться на вихідців з Ефіопії або Марокко, а скільки серед «олім мі Русія» було простих перукарів, продавців, учителів або зубних техніків?

ФОТО: REUTERS

Передові й захищені. Своїм технологічним розвитком Ізраїль не в останню чергу завдячує ВПК, що традиційно є локомотивом модернізації країни

Перші роки існування Ізраїлю були особливо складними. Приблизно третина держбюджету (!) витрачалася на військові потреби (наприклад, у 1952-му 37%). Бракувало всього: грошей, кваліфікованих кадрів, роботи, товарів першої необхідності. Сільське господарство не покривало й половини потреб країни, а доходи від експорту не перекривали й третини видатків на імпорт. Країна три роки жила за картковою системою.

Що ж тримало євреїв в Ізраїлі? Що давало сили терпіти й сподіватися? По-перше, віра в те, що лише своя національна держава захистить від нового Голокосту. По-друге, не було вибору, адже іншого варіанта для успіху євреї не мали в принципі. А по-третє, всі слабкі й невірні, всі, хто хотів і міг утекти, вже давно втекли.

Країна, яка відчайдушно боролася за своє виживання, почала великі інфраструктурні проекти, зокрема будівництво Всеізраїльського водопроводу та морського порту в Ашдоді. Від самого початку держава контролювала й направляла економічні проекти, виступаючи головним гравцем на ізраїльському економічному полі. Навіть у середині 1970-х сукупні урядові витрати приблизно дорівнювали валовому національному продукту.

Поступово труднощі відступали. Головну роль тут відіграли: 1) рішуча й дієва економічна політика уряду, спрямована на виробництво складнішої та технологічнішої продукції (від вирощування цитрусових до будівництва, торгівлі й виробництва, а згодом до високих технологій); 2) перманентна воєнна загроза.

Справді, розвиток Ізраїлю стимулювала безперервна війна з Арабським світом. І в кожному зіткненні треба було вигравати, бо перша ж поразка означала б неминучу загибель. Тому головним локомотивом реформ і розвитку країни став ВПК. Кількісно Арабський світ переважав, тож євреї могли розраховувати лише на якісну перевагу. Це зумовило фокусування на розвитку технологій, а

країна перетворилася на військовий табір, де кожен громадянин незалежно від статі був (і є) солдатом. Сильний уряд, професійні збройні сили та спецслужби, якісна професійна освіта, безумовний патріотизм — усе це зробило Ізраїль непереможним. Державна машина справляється не тільки із зовнішніми політичними та воєнними викликами, а й із такими випробуваннями, як світові економічні кризи. Згідно зі звітом швейцарського дослідного інституту IMD (Лозанна) Ізраїль у 2010 році посів перше місце у світі за двома показниками: стійкістю перед економічними потрясіннями та обсягом інвестицій у науково-дослідну роботу у відсотках ВВП.

Прозорі правила гри, ефективні соціальні ліфти й державна підтримка малого та середнього бізнесу в ситуації постійної зовнішньої загрози робили дива. З 1950-го по 1998-й ізраїльська економіка зросла у 21 раз, а ВВП на особу — у п'ятеро. Обсяг експорту збільшився в неміслімі 11 250 разів — із \$6 млн за рік до \$67,5 млрд!

Ще в 1970-х в Ізраїль прийшли такі світові гіганти, як Motorola, IBM, Intel, Microsoft, Cisco. Ізраїльтяни працювали в місцевих відділеннях цих компаній, вчилися найпередовішим методів роботи та побудови високотехнологічного бізнесу, а потім відкривали власні компанії.

Окрім цитрусових (традиційний експортний товар регіону) та огранених алмазів (давня любов до цієї професії?) Ізраїль експортує військову й робототехніку, комплектуючі для авіакосмічної галузі, комп'ютерної та електронної техніки, медичні препарати й багато іншого. Усе це продукція високого переділу, яка забезпечує серйозні прибутки. Сьогодні Ізраїль є одним із лідерів за кількістю вчених на одну особу (145 на 1 тис.), наукових публікацій та зареєстрованих патентів.

Ще в 1991 році уряд Ізраїлю ініціював великий проект для підтримки малого та середнього бізнесу в ІТ. Тоді відкрилися 24 технологічних інкубатори, що здійснювали не тільки науково-дослідні розробки, а й оцінку бізнес-перспектив цих розробок. У середині 1990-х вся країна повернулася в бік високих технологій. В Ізраїлі почали працювати сотні ІТ-компаній, ринок немовби вибухнув новими винаходами та фінансовими можливостями. Держава підтримувала ті компанії пільговими субсидіями, а коли її ресурсів не вистачало, були залучені венчурні інвестиції (проект Yozma («Ініціатива») із загальною капіталізацією \$1 млрд). Сильна та рішуче налаштована держава активно підтримувала високотехнологічні розробки: на кожні \$1,5–2 млн приватних інвестицій вона без вагань вкладала і свій \$1 млн.

Як бачимо, нічого нового: сильний уряд, зовнішня загроза, патріотизм, орієнтованість на випуск продукції високого переділу... Але ці спроби модернізації відбувалися в умовах європейської або квазієвропейської економічної традиції та культури. А як стали «тиграми» азійські країни — ті, які, власне, і породили термін «економічний тигр»? Як їм в умовах іншого ставлення до демократії та недоторканності приватної власності вдалося об'єднати інтереси держави і бізнесу й таким чином сформувати та просувати у світі свої національні інтереси? ■

Про досвід Японії, Південної Кореї, Сінгапуру й Тайваню читайте на сайті tyzhden.ua

Точка неповернення

Минуле за кожним поворотом

Юрій Макаров

Ніколи не знаєш, коли влучиш у нервовий вузол. Попередня колонка в *Тижні* на тему ймовірного реваншу в Україні викликала хвилю відгуків. Вочевидь, небезпека повернення в ригівське чистилище, а відтак згодом неминуче в російський рай усвідомлюється суспільством як актуальна й злободенна. Але кожен страх має ірраціональну складову, через що, як відомо, в нього великі очі. Чого ж саме ми боїмося?

По-перше, втрати свободи, як колективної, так і особистої, як політичної, так і економічної. По-друге, втрати себе самих, заміни нас таких, якими створили Господь і предки, на вторинну й залежну репліку сусіднього народу з усіма його непокореними демонами. Припускаю, що бюрократично-олігархічний ансамбль фальшивих голосів, який склався в Україні станом на 2013 рік в усій своїй досконалості, був практично неминучим етапом становлення нації. Колія сталінської імперії геометрично невблаганна, а інерція комуністичної неволі надто потужна, щоби перейти відразу в сяючу державу зразка «першого світу». Проте діагноз неповний: бюрократія буває різною, і ми знаємо країни, де вона працює як годинник, обслуговуючи громадян і практично не претендуючи на узурпацію своїх повноважень. Олігарх олігарху так само *lupus est*: у момент самісінького початку російської агресії один олігарх загравав із проросійськими силами й намагався гасити вогнище бензинчиком, а другий синхронно мобілізував здорові сили своєї області й організував оборону на вирішальній ділянці. Отже, проблема не в наборі ознак, а в їх підпорядкованості.

Так, ми досить далеко відійшли від держави в модифікації «йолки» та вінка, водночас на різних ділянках дистанція неоднакова, і практично кожен реформу, яка давалася безпрецедентними зусиллями окремих навіжених, можна або відкрутити назад, або спотворити до непізнаності. Диктатурі правил та здорового глузду чиниться шалений опір, і це не лише спротив окремих гвинтиків системи, а й, на жаль, реакція більшості українців, яким звичніше й легше жити за неформальними «поняттями».

Мені розповідали чарівну історію, як упроваджували нові армійські пайки на заміну радянській тухлонці з кількою. Група ентузіастів при Міноборони розробила стандарт і відправила його до міністерств, які діяють компетенцію з конкретного питання (здається, МОЗ та Мінфіну). Кожен суміжник повергав папір із купою виправлень, які суперечили одне одному й позбавляли всю операцію найменшого сенсу. В одних випадках діяв безпосередній тінювий інтерес, в інших — перестраховка чи звичайна тупість і

пиха. Баскетбол тривав багато місяців, доки активісти пробилися нагору. Президент особисто (!) викликав до свого кабінету (!!) представників усіх зацікавлених сторін і впродовж години (!!!) змусив їх видати узгоджений текст. На перший погляд, прецедент зворушливий, а якщо придивитися, то жахливий. Цар добрий, а бояри погані — цю казочку ми чули ще із совєцьких часів, її так само активно експлуатують на всьому просторі на схід від стрічки.

Успіх реформ не може залежати від прямого доступу до тіла й здатності першої особи grimнути на ланцюжок підлеглих. Що сильніша надія саме на таку технологію реалізації влади, то більша ймовірність того, що рано чи пізно (радше рано, ніж пізно) у відомому кабінеті знову опиниться хтось у страусових черевиках і з калькулятором у неситих очах. Щодо інших кабінетів, то його клони не залишали їх ані на хвилину. Забезпечення економічних інтересів, безпеки й індивідуального розвитку громадян має здійснюватись у технологічному режимі й незалежно від суб'єктивних капризів, майже автоматично, що суперечить самій суті системи.

МИ ДАЛЕКО ВІДІЙШЛИ ВІД ДЕРЖАВИ В МОДИФІКАЦІЇ «ЙОЛКИ» ТА ВІНКА, ВОДНОЧАС НА РІЗНИХ ДІЛЯНКАХ ДИСТАНЦІЯ НЕОДНАКОВА, І ПРАКТИЧНО КОЖНУ РЕФОРМУ МОЖНА АБО ВІДКРУТИТИ НАЗАД, АБО СПОТВОРИТИ ДО НЕПІЗНАВАНОСТІ

Система ніколи не погодиться трансформувати сама себе й неминуче перемеле кожного окремого ідеаліста, який намагається смикатися всередині неї, бо вона тримається не лише на спільному інтересі, а й на пасивній солідарній, хай несвідомій, лояльності широкої маси носіїв архаїчної ментальності. Політична воля, закон, що працює, та громадський контроль — ця тріада має бути доповнена ще одним чинником: суб'єктом перетворень, який є зовнішнім відносно наявної ієрархії стосунків і змінюватиме не прояви, а суть, не кейс, а правила. Хто це буде: лідер-одинак чи умовний Вашингтонський (варіант — Брюссельський) обком — питання вторинне.

Колективна мотивація може прогресувати сама собою способом поступової зміни генерацій та вдосконалення звичаїв і звичок, але для цього необхідні запас часу й зовнішня безпека, а ми не маємо ні того, ні того. Або таки потрібне вольове зусилля, хай би як неполіткоректно це звучало. Без цього точку неповернення, point of no return, не буде пройдено. І в такому разі минуле чекатиме нас за кожним поворотом. ■

Не зупинятися на півшляху

Олександр Крамар

Попри різке зменшення за останні роки торговельно-економічної залежності України від Росії, у деяких секторах усе ще спостерігається її загрозливий для національної безпеки рівень

Останні п'ять років минули під знаком активного згорання українсько-російських торговельно-економічних контактів. Спочатку поштовхом стало створення у 2011-му Митного союзу в складі Росії, Казахстану та Білорусі, після чого Москва вдалася до торговельних воєн проти наших виробників, щоб примусити Київ до вступу. А з літа 2013-го, особливо після початку російської військової агресії проти України у 2014-му та набрання чинності економічною частиною Угоди про асоціацію України з ЄС із 2016-го, цей процес пришвидшився.

Економічна складова гібридної війни мала для обох країн високу ціну. Український експорт товарів та послуг до РФ у 2016 році зменшився до \$6,68 млрд проти \$20,31 млрд у 2013-му та \$25,26 млрд на історичному піку в 2011-му. Ще більших втрат зазнали російські постачальники: імпорт з Росії 2016-го впав до \$5,65 млрд проти \$24,65 млрд 2013-го та \$30,47 млрд 2011-го. Переможцем, якщо його так можна в цій ситуації назвати, вийшла все ж таки українська сторона. Величезний дефіцит торгівлі з РФ, який у 2011-му перевищував \$5,2 млрд, 2016-го змінився профіцитом у понад \$1 млрд.

НЕЩІЛЬНА «ЗАЧИСТКА»

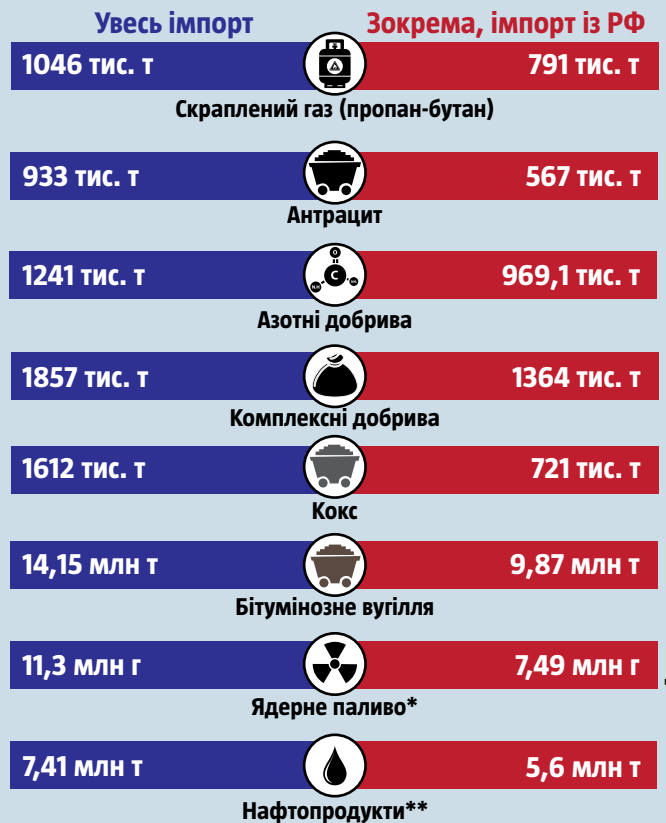
Головне — Росія втратила свій колишній статус ключового для української економіки торговельного партнера, залежність від якого в попередні десятиліття змушувала постійно оглядатися на позицію Москви навіть уряди з проєвропейською орієнтацією, а чи не більшість виробників робила її лобістами в Україні. Ця втрата залежності зараз є об'єктивною на рівні економіки загалом, але, на жаль, усе ще не утвердилася у свідомості, а отже, і позиціонуванні значної частини бізнесу. Як наслідок — чимало його представників за інерцією лишаються проросійськими.

Сприяє цьому й збереження залишків економічної залежності від Росії. Від великої заборгованості низки українських компаній перед російськими банками, засилля в них зайжджого російського топ-менеджменту до збереження все ще значної залежності від постачання з РФ стратегічної для ключових секторів економіки сировини й енергоресурсів, а також залежності експорту деяких видів вітчизняної продукції від російського ринку. Щоб подолати їх, потрібні нові поштовхи від суспільства та/або цілеспрямовані обмежувальні заходи з боку держави.

До найбільших успіхів у звільненні України від засилля російського бізнесу останнім часом можна зарахувати різку втрату позицій підконтрольної російському «Внешэкономбанку» корпорації ІСД, яка

Невиправдана й небезпечна залежність

Частка постачання окремих стратегічних товарів із РФ у загальному обсязі їх імпорту в Україну, 2016 рік

*подільних ізотопів

**Включно з виробленими на білоруських НПЗ

Розрахунки автора за даними Держстату

у 2013 році контролювала до 20% українського виробництва металопродукції, а після останніх подій із блокадою ОРДІЛО майже цілковито його втратила. Чи продаж російським власником Харківського тракторного заводу. Чи санкції проти російських банків та інших компаній, які змусили їх шукати шляхи відходу з українського ринку включно з продажем української дочки «Сбербанка».

Однак зберігається загроза фіктивності такого продажу, бо насправді це продаж пов'язаним із російським бізнесом структурам, як це сталося з тим самим «Сбербанком» в Україні. Або використання ситуації зі зменшенням присутності росій-

ського бізнесу на окремих українських ринках для їх монополізації формально українськими, однак фактично тісно пов'язаними з Росією українськими компрадорами на кшталт СКМ Ріната Ахметова чи структур Олександра Ярославського, який давно діяв в Україні як агент російського олігарха Олега Деріпаскі.

За результатами обговорення перспектив і доцільності збереження бізнесу з РФ в Україні у березні 2016 року президент Російського союзу промисловців і підприємців Александр Шохін заявив, що, на думку Путіна, «все-таки трохи ще треба потерпіти. Принаймні шанс є». Доки ця думка не зміниться на протилежну й не вилетіть в масовий і безповоротний вихід російського бізнесу з України, лишається ще дуже багато зробити.

Тим більше що простежується й протилежна тенденція до нарощування присутності на українському ринку інших російських фінансово-промислових груп, як-от група «Альфа», яка нещодавно на додачу до однойменного українського дочірнього банку придбала в італійського UniCredit одну з найбільших українських фінансових установ Укрсоцбанк та яка і далі контролює одного з двох найбільших мобільних операторів «Київстар» і має вплив на іншого — life:). Зберігається безперешкодне панування на ринку й іншої російської телекомунікаційної компанії МТС (попри ребрединг її української дочки у Vodafone), а також численних російських провайдерів на ринку інтернету та телекомунікаційних послуг.

У цьому контексті нещодавні рішення про захорону російських соціальних мереж в Україні видаються лише маленькою частиною тієї великої роботи, яку все ще потрібно виконати, щоб звільнити країну від засилля у стратегічних секторах агентів впливу Кремля, котрими є і не можуть не бути будь-які російські структури з огляду на тотальну залежність бізнесу від спецслужб у РФ.

ОСТАННІ ТЕНДЕНЦІЇ У ДВОСТОРОННІЙ ТОРГІВЛІ

Експорт українських товарів до РФ 2016-го сягнув дна (можливо, проміжного) у \$3,59 млрд (або 9,9% загального обсягу) проти \$15,05 млрд (23,8%) у 2013-му та \$19,8 млрд (29%) у 2011-му. Натомість від початку 2017-го почав динамічно зростати і за січень — квітень сягнув \$1,28 млрд, тобто на 38,5% більше порівняно з аналогічним періодом 2016-го. Водночас розмах торговельних воєн останніх років призвів до того, що в сукупному вітчизняному експорті до Росії обсяги товарів і послуг майже зрівнялися. Останніх до РФ торік було експортовано на \$3,094 млрд (майже 32,1% загального експорту послуг з України). Зменшення порівняно з 2013-м чи 2011-м тут також помітне (тоді їхня частка сягала відповідно 36,9% та 38,5%), однак не так, як в експорті товарів.

На перший погляд, залежність України від експорту послуг до РФ лишається все ще дуже значною, а обмін ними бачиться вигідним насамперед Україні, адже забезпечує чимале додатне сальдо (\$3,1 млрд експорту проти менш як \$0,5 млрд імпорту у 2016-му). Однак за такими позірними цифрами приховується зовсім інша реальність. Лівову частку вітчизняного експорту становлять

транспортні послуги (89,6%, або \$2,77 млрд експорту та \$2,63 млрд додатного сальдо). А в їхньому складі, своєю чергою, понад 80% забезпечує транзит російського газу українською ГТС.

Цей транзит є експортом послуг в Росію лише внаслідок того, що свого часу наше керівництво дозволило росіянам зберегти постколоніальний підхід до України та її ГТС. І продавати газ європейцям не на українсько-російському кордоні, як це мало би бути, а на українській ділянці колишнього державного кордону СРСР. Фактично такий підхід закріплює статус України мало не як російської автономії, територією якої Газпром просто транспортував свій газ споживачам. Реалізація вже анонсованих українською стороною намірів змінити підхід після завершення чинного контракту на транзит у 2019 році призведе до того, що європейські споживачі матимуть купувати блакитне паливо в Газпрому на російсько-українському кордоні. Адже саме до європейських країн, а не до РФ здійснюватиметься й експорт послуг із його транзиту.

ПОТРІБНІ НЕВІДКЛАДНІ ЗАХОДИ ДЛЯ ПОДОЛАННЯ КРИТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ІМПОРТУ З РОСІЇ СИРОВИНИ ТА ТОВАРІВ, ЯКІ МАЮТЬ ВАЖЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Якщо ж не брати до уваги транспортування газу, то з'ясується, що про жодне істотне додатне сальдо в торгівлі послугами з Росією не йдеться. Власне, за винятком транспортних послуг Україна має значний позитивний баланс лише в таких сферах, як IT (\$145,1 млн експорту проти \$68,1 млн імпорту), ремонт і технічне обслуговування (\$29,3 млн проти \$5,3 млн), будівництво (\$5,5 млн проти \$1,3 млн) та переробка давальницької сировини (\$4,2 млн проти \$0,9 млн). Натомість Росія зберігає великий позитивний баланс у наданні Україні низки видів послуг, які свідчать про збереження постколоніальної інерції в бізнесовій та фінансово-страховій сферах: ділових (\$206,7 млн імпорту проти \$119,1 млн експорту), фінансових (\$34,6 млн проти \$2,7 млн), страхових (\$5,7 млн проти \$1 млн), а також роялті та інших, пов'язаних із використанням інтелектуальної власності (\$10,55 млн проти \$7,25 млн).

Слабким місцем українського експорту товарів до РФ лишається те, що більшість із них усе ще має дуже велику частку поставок саме на російський ринок у їх загальному вивозі з України. Наприклад, у січні — квітні 2017 року 70% усіх наших поставок до Росії становили товари, кожного з яких туди збували від 40% і більше загального їх експорту з України. А для близько третини українських поставок до РФ частка російського ринку взагалі становить 70% і більше всього їх експорту з України.

На російський ринок спрямовується майже весь український експорт глинозему (96,1% за перші чотири місяці 2017 року на загальну суму \$166,6 млн) і весь — радіоактивних елементів та ізотопів (на \$36,6 млн). Вони лишаються пам'яткою російській стратегії інкорпорації українських активів у «транснаціональні корпорації» РФ.

У першому випадку йдеться про продукцію Николаївського глиноземного заводу (МГЗ), який є частиною «Российского алюминия» Олега Деріпаскі та партнерів. При цьому засилля російського монополіста призвело до того, що, маючи усі підстави для повного задоволення внутрішніх потреб і навіть експорту алюмінію та виробів із нього, Україна досі його переважно імпортує, зокрема й із тієї ж таки РФ. А «Российский алюминий» не виконав (та й не збирався виконувати) зобов'язання, взяте на момент приватизації МГЗ, щодо будівництва в Україні комбінату для переробки частини глинозему в алюміній на місці. Понад те, тривалий час навмисне блокував роботу й фактично знищував й інше підприємство галузі — Запорізький алюмінієвий комбінат.

Експорт до Росії всієї атомної сировини, що використовується для подальшого виробництва ядерного палива та матеріалів у РФ, які потім у готовому вигляді імпортуються до України, є наслідком багаторічної бездіяльності нашої влади у створенні власного циклу виробництва ядерного палива для українських АЕС.

Росія зберігає великий позитивний баланс у наданні Україні послуг, зокрема ділових (\$206,7 млн) та фінансових (\$34,6 млн), що свідчить про збереження постколоніальної інерції

Однак велика залежність від російського ринку (понад 40% усього експорту) зберігається ще принаймні за трьома десятками видів української продукції, вартість поставок кожного з яких до РФ становить близько 1 млрд грн на рік і більше.

Передусім ідеться про низку видів продукції машинобудування, що були зав'язані на постачання комплектуючих російським підприємствам. Це турбодвигуни (на загальну суму \$83,1 млн за січень — квітень 2017-го, або 66,8% усього їх експорту з України за цей час), вагони (\$22,9 млн, або 82,4%) та комплектуючі до них і локомотивів (\$24,5 млн, або 53%), насоси для рідин (\$24,2 млн, або 65,9%), електричні двигуни та генератори (\$16,1 млн, або 63,5%), трансформатори (\$12,3 млн, або 44,7%), механізми передачі руху (\$14,5 млн, або 68,5%), агротехніка (\$11,5 млн, або 64,8%) та обладнання для роботи з ґрунтом, камінням і рудою (\$8,9 млн, або 62,5%).

Як бачимо, російський ринок лишається для цих виробників ключовим в експортних поставках, а подекуди й загальному обсязі випуску, попри помірні поставки відповідної продукції. З одного боку, це ілюструє інерційність маркетингологічних та виробничих стратегій менеджменту відповідних підприємств, який докладає недостатньою зусиль для пошуку можливостей переорієнтувати свої виробничі потужності на випуск модифікацій продукції, що збувалася б на третіх ринках або всередині країни. З другого — вказує на відсутність державної політики підтримки переорієнтації таких підприємств із російського ринку на внутрішній чи ринки третіх країн. Зокрема, і через цільове пільгове кредитування закупівлі та модернізації обладнання, перенавчання персоналу. Позначаються також недостатній об-

сяг держзамовлення і часто безпідставне надання переваги при закупівлі відповідної техніки та обладнання в самій Україні.

Велика залежність від російського ринку зберігається також за окремими видами готового металопрокату. Наприклад, до РФ досі надходить 77,5% вітчизняного експорту кутиків, фасонних та спеціальних профілів зі сталі (на \$72,3 млн за перші чотири місяці 2017-го), 58,1% плоского прокату зі сталі з гальванічним покриттям (на \$27,8 млн), 72,7% плоского прокату з легованої сталі (на \$20 млн), 48,1% експорту прутків, брусків та спеціальних профілів із корозійностійкої сталі (на \$14,5 млн).

Як бачимо, для експорту окремих видів прокату залежність від російського ринку була дуже великою, хоча на тлі вивозу всього сталевого прокату (який за той самий період становив \$1,4 млрд) чи тим більше всієї продукції чорної металургії (\$2,9 млрд) означені обсяги порівняно незначні. Не існує більше й колишньої залежності від російського ринку українських виробників труб, які в минулому були чи не основними фігурантами торговельних воєн двох країн. У січні — квітні 2017 року частка РФ у їх експорті з України становила лише 24,3% (на \$31,2 млн).

Водночас чималу залежність від російського ринку все ще мають виробники низки видів іншої промислової продукції з України. Зокрема, до РФ спрямовується 50,5% українського експорту шпалер (на \$20,2 млн за січень — квітень 2017-го), 58,4% — керамічної плитки (на \$12,8 млн), 45,1% — некрейдованого паперу та картону (на \$9,5 млн), 50% — пластмасової тари для транспортування і пакування товарів (на \$13,5 млн). Попри те що мова аж ніяк не про провідні галузі української економіки, у річному вимірі все ж за кожним із названих видів товарів також ідеться про обсяги реалізації в РФ на 1 млрд грн і більше. Її частка в їх загальному експорті дуже велика, тож втрата російського ринку для низки виробників відповідних галузей може бути досить болючою.

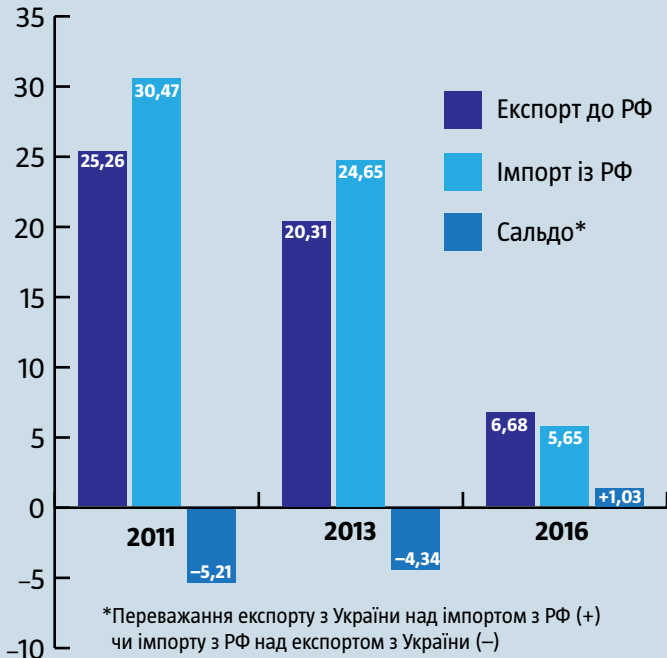
Таким чином, зменшення частки російського ринку з близько 30% загального експорту вітчизняних товарів до 9,3% (за перші чотири місяці 2017-го) відбулося на тлі нерівномірності за окремими групами товарів. Тоді як більша їх частина до Росії або взагалі не постачається, або постачається в межах кількох відсотків загального експорту. Основу українських поставок до РФ і далі становлять ті товари, переважна частина яких дуже залежна саме від цього ринку, що робить їх постачальників надзвичайно вразливими не лише до тамтешньої економічної кон'юнктури, а й до двосторонніх відносин. А в реаліях України це означає переважно їх орієнтацію на лобювання російської позиції.

ЗАГРОЗИ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Водночас спостерігається велика залежність України від імпорту саме з Росії більшості видів сировини та енергоресурсів, що створює загрози економічній безпеці нашої держави в ключових секторах: енергетиці, металургії, сільському господарстві. Адже російська сторона не раз демонструвала готовність використовувати в гібридній війні проти України обмеження не лише на постачання наших товарів, експорт яких має велику

Результат торговельних воєн: ціна висока, однак перемога українська

Динаміка обсягів загального експорту, імпорту й балансу двосторонньої торгівлі товарами та послугами України й РФ, 2011–2016, \$ млрд

залежність від російського ринку, а й на постачання нам сировини та енергоресурсів, дефіцит яких загрожував українській економіці серйозними проблемами. Останні приклади — вугілля, трубопровідний та скраплений газ. Однак це не означає, що в майбутньому відповідна практика не пошириться й на інші товари, за якими Україна сьогодні має критичну залежність від поставок із РФ. І хоча більшість із них може бути замінена закупівлями в інших постачальників, однак за нинішнього ввезення з Росії 50–80% їх необхідного обсягу зробити це швидко буде проблематично. Тож поступово зменшувати таку залежність потрібно вже зараз.

В енергетиці йдеться про все ще надмірну залежність від постачання з РФ палива для українських АЕС, антрациту, нафтопродуктів та скрапленого газу. Причому ситуацію з ядерним паливом можна розглядати як чи не найуспішнішу. Хоча в 2016 році з РФ було імпортовано 66,3% (у перерахунку на подільні ізотопи) або 70,5% (за вартістю) палива для АЕС, це все одно було значно менше, ніж рік тому (відповідно 90% та 95%), а за перші чотири місяці 2017-го частка РФ в імпорті паливних збірок впала до 53% (за вартістю). Значно гірша ситуація з іншими енергоресурсами. Так, у 2016-му з усього імпорту антрациту з РФ надійшло 69,8% (66,7% за вартістю). А з початку 2017-го фактично всі поставки здійснювалися саме з Росії, попри заявлені раніше наміри Міненергосугілля заборонити їх. Понад те, ознаки фіктивності може

мати й закупівля партії антрациту нібито в Грузії для потреб Центренерго.

Критична ситуація й із постачанням нафтопродуктів та скрапленого газу. Перших у 2016-му з РФ та Білорусі надійшло 75,6% (71,7% за вартістю) загального імпорту, хоча у 2015-му їхня частка становила лише 67,9% (66,7%), а з початку 2017-го ця цифра взагалі сягнула 77%. У 2016-му з РФ надійшло й 75,6% усього скрапленого пропан-бутану (75,4%). Ще 20,7% (19,1% за вартістю) — з Білорусі. Для порівняння: у 2015 році частка РФ у його імпорті становила лише 60,4% (58,3%), а разом із Білоруссю — 93,1% (89,9%). Тобто знову ж такі простежується не лише тотальна залежність від поставок із єдиного реального джерела, а й подальше витіснення альтернативних постачальників. Хоча імпорт саме цього виду газу, здавалося б, значно простіше диверсифікувати, аніж трубопровідного.

У металургії йдеться про надмірну залежність від РФ в імпорті коксу та бітумінозного вугілля, яке використовується для його виробництва. Так, частка РФ в українському імпорті бітумінозного вугілля у 2016 році зросла до 69,8% (63,2% за вартістю) проти 55% (46,8%) у 2015-му, коксу — до 44,7% (45,1%) проти 34,5% (36,9%) у 2015-му. Хоча загальний обсяг імпорту останнього торік був, навпаки, меншим, аніж 2015-го.

У сільському господарстві небезпечних масштабів сягнула залежність від імпорту російських азотних та особливо комплексних добрив. Так, у 2016-му азотних добрив із РФ надійшло 78,1% (80,6% за вартістю). Левову частку інших ми отримали з Білорусі, підприємства якої тотально залежні від постачання російського газу, на основі яких вони виготовляються. При цьому з Росії надходить ще й увесь український імпорт аміаку — напівфабрикату для їх виробництва на наших підприємствах. Звідти ж торік надійшло й 73,4% (67,4% за вартістю) загального імпорту комплексних хімічних добрив, частка яких на внутрішньому ринку значно більша через менші обсяги внутрішнього виробництва.

Тому подолання відповідної критичної залежності України від Росії в імпорті сировини та товарів, які мають важливе значення для економічної безпеки країни, потребує активних і невідкладних заходів із поступової диверсифікації постачань. Водночас важливо уникати заборонних мит та інших механізмів, які створюватимуть штучні преференції окремим монополістам та проблеми споживачам, як це, наприклад, нещодавно сталося у випадку з мінеральними добривами.

Більш виваженим і довгостроковим інструментом проти демпінгу та встановлення монополії на українському ринку постачальниками з Росії могло б стати застосування обмежувальної планки постачань з одного джерела. Скажімо, не більше ніж 25% або 35% (як прийнято в антимонопольному законодавстві країни). Але під час визначення має враховуватися справжня, а не формальна країна походження продукції. Адже, наприклад, очевидно, що поставки нафтопродуктів чи скрапленого газу з Білорусі мають розглядатися нерозривно з поставками з Росії, яка є безальтернативним джерелом сировини для білоруських виробників. ■

Де ми?

Підготували **Андрій Голуб, Станіслав Козлюк, Роман Малко, Тетяна Ломакова**

Тиждень поцікавився, як розуміють точку неповернення до Росії, і чи пройшла її Україна, у політків, активістів, експертів

Юрій Береза, народний депутат, «Народний фронт»:

На мою думку, точку неповернення ми пройшли під час подій в Іловайську та Дебальцевому. У ментальному та моральному сенсі вже однозначно не буде повернення після таких подій. Ті, кого ми колись вважали братами, почали нас розстрілювати просто впритул, перед цим давши слово про якісь «коридори». А от розлучення в історично-філософському сенсі триває досі. Для більшості суспільства, на жаль, воно ще не настало, як настало для мене, для тих, хто пройшов цю війну. Якраз завдання Верховної Ради й депутатів у тому, щоб процес став на рейки прискорення. Це досить важливо. Основне в нашому розлученні — це священики та вчителі. Я абсолютно переконаний: якщо ми вбережемо наших дітей від міфів про «щасливе ко-

муністичне минуле», то розлучення завершиться якнайшвидше.

У війнах перемагають не зброя та не армія — перемагають вчителі та священики. Чи можливі в майбутньому прагматичні відносини між Україною та Росією? До цього питання можна повернутися тільки після зміни політичного режиму в Росії. У мене досить багато родичів проживає в РФ. Нещодавно вони приїздили до України через смерть нашого спільного родича. Я зустрів їх на вокзалі й відвіз на кладовище. Хоча ми й однієї крові, але ментально вже різні. Адже вони прожили 40 років на території тієї імперії. На початку їхнього перебування тут вони були абсолютно вороже налаштовані, хоча ми виростили в одному селі. А закінчилося все тим, що зараз вони намагаються переїхати до України. Маючи вже повністю російське коріння, для них два тижні в Україні стали ментальним, культурним, моральним та емоційним шоком. У Росії вони постійно перебувають під інформаційним тиском.

Мустафа Джемільєв, народний депутат, БПП:

Та політика, яку Росія зараз веде у світі та щодо України, не залишає нам іншого виходу, як якомога далі йти від неї. І Росія сама найбільше впливає на цей рух. Адже тамтешня верхівка влади називає Україну останніми словами й не хоче нормальних відносин із нашою країною. Є лише один прин-

цип, так само як за радянських часів: розділення на «молодшого» та «старшого» братів. Іншого виміру політики Росії зараз немає. Тому, думаю, що далі ми віддалятимемося від цієї країни, то краще буде для нас. Це може змінитися, якщо Росія все ж таки стане цивілізованою, демократичною державою. Однак зараз внутрішніх сил для цього там недостатньо. Хоча й у Німеччині свого часу 99% населення підтримували Гітлера, а зараз вона повністю змінилася й стала однією з найдемократичніших держав світу.

Андрій Вадатурський, народний депутат, БПП:

Я вважаю, що точку неповернення ще не пройдено. Можна просто подивитися на обсяги торгівлі, і це вже про багато скаже. Йдеться про те, що досі не роз'єднано, передусім енергетичні системи: струм, вода, наприклад. Там так усе зав'язано, що я навіть не знаю, як це розчистити та пройти. Обсяги торгівлі значно зменшилися, це правда. Значно зросли обсяги торгівлі з Європою. Політично ми також не позбулися залежності. Маємо про-

блеми через фінансування політичних партій, чиниться вплив через Крим та Донбас. Тому можна сказати, що політично ми стали навіть залежнішими, ніж раніше. Або ж ця залежність просто вийшла на поверхню. Я вважаю, що нам слід йти на якомога більше розірвання відносин з Росією. У мене просто є особистий досвід, коли у 2008 році повністю розірвав бізнес-відносини. Тому що, з одного боку (Росія. — Ред.) — великий та цікавий ринок, але при цьому вони всі грають за своїми правилами, які постійно змінюють. Тому потрібно просто один раз відрізати, перемучитися та торгувати зі світом, де поважають закони й правила. Від цього суспільство тільки виграє.

Ігор Луценко, народний депутат, «Батьківщина»:

Ми подолаємо точку неповернення, коли в легальній політиці не буде відвертих проросійських політичних сил і коли в інформаційному просторі також не буде відверто проросійських рупорів пропаганди.

Найбільше цьому розірванню сприятиме загострення політичної боротьби всередині країни. Ми пройшли чергове загострення через Майдан і там віддалилися, через війну теж віддалилися. Споді-

ваюся, що якісь події на зовнішньому й на внутрішньому фронтах дадуть наступний поштовх. Власне, загострення боротьби внутрішньої або зовнішньої цьому сприятиме. От бачите, 9 травня було невеличке загострення, котре вилилося в отакі-от речі, як у Дніпрі, і ми трошечки далі просунулися в цих питаннях. Не думаю, що частина українців через усі ці події перейде на бік Росії. Навпаки, Росії вигідніше заморитися будь-якими отакими способами, приспати увагу українців — і тоді їй усе вдасться.

Якщо говорити про культуру, то вона і є політикою в цьому випадку, тут це абсолютно невіддільна річ, а економіка сконцентрована своїм вираженням у політиці. Тобто якщо в політиці почне домінувати здоровий глузд щодо Росії, тоді підтягнуться необхідні економічні заходи, тим паче що це речі, які давно вже чекають на свій час: законопроекти, концепції. Але от доки ми не визначимося в політиці, доки це не почне звучати на рівні реалізованих рішень, економіка і далі функціонуватиме під впливом Росії, починаючи від енергетики й закінчуючи фінансами.

Щоб максимально швидко розірвати цей зв'язок, потрібно вирішити питання щодо окупованих територій. Зараз у парламенті лежать і чекають законопроекти, які подавав я та мої колеги, про обмеження економічної співпраці з агресором, від обов'язкового маркування товарів (зараз це фактично добровільна справа) до кроків, які обмежують діяльність об'єкта санкцій. Це стосується енергетики, торгівлі товарами та послугами.

Денис Силантєв, народний депутат, Радикальна партія Ляшка:

Я думаю, що точку неповернення ще не пройдено. Є такий радянський фільм про Петра І. Там один німець казав: ми можемо до Росії ставитися по-різному, ненавидіти або боятися, але повинні з нею торгувати, щоб використовувати її ресурси та можливості на благо нашої країни. Тому поганий мир кращий за хорошу війну. Хоч би як ми хотіли від'єднатися від Росії, але ми територіально поруч із нею і не можемо бути постійно в стані війни з цією державою. Мусимо відстоювати свою ідентичність та незалежність, але це слід робити так, щоб нам було вигідно: використовувати її (Росії. — Ред.) ресурси, її ринок на благо нашого ринку. От що слід робити, то це ставити не свої амбіції на чільне місце, а інтереси країни та людей. Не йти на якісь незрозумілі принципи, які руйнують країну як економічно, так і політично.

Політика — це мистецтво компромісу, слід завжди шукати виходи з важкого становища. Ми не зможемо перемогти Росію військовим методом, адже її міць і наша міць незіставні. Війна на Сході в будь-якому разі завершиться переговорами, а не капітуляцією однієї зі сторін. Ми повинні розвивати своє військо, збільшувати обороноздатність. Неправильно думати, що можна «прорідити» людей на Сході, аби навести там лад. Людей слід прихилити до себе, створюючи блага, і тоді вони відчують, що в цій країні хочеться жити. Адже про них піклуються, є стабільність, спокій та рівновага.

Сергій Тарута, народний депутат, позафракційний:

Ні, точку неповернення Україна не пройшла. Досвід Південної Кореї та Ізраїлю показує, що неважливо, наскільки твій сусід агресивний і сильний у воєнному та економічному сенсі. Головне — робити реальні зміни в країні та

об'єднувати і суспільство, і правильних, продержавницьки налаштованих політиків. Тоді можна швидко змінити країну.

Юрій Павленко, народний депутат, Опозиційний блок:

Не звсім розумію, що таке точка неповернення з погляду залежності. Так уже історично склалося, що Росія — вічний сусід України, ми маємо з нею найбільший кордон, а тому в нас завжди зберігатиметься залежність від того, що там відбувається.

Так само і Росія залежатиме від того, що відбувається в Україні. Є певна спільність історії, зрозумілість мов. Українці точно розуміють російську, а росіяни, звісно, менше. Тому залежності в українців теж трохи більше від Росії, ніж у росіян від українців. Але це і є наша перевага. Точка неповернення і наш статус залежать передусім від нас самих. Я дивився деякі дослідження рік тому, відповідно до яких Росія як ключовий чинник впливу на життя українців зник. При цьому збільшилася кількість людей, які бачили перспективи інтеграції з Європейським Союзом. Ті 30% людей, для яких Росія була головним шляхом інтеграції, просто змінили позицію на ту, що шлях України лежить туди, де їй вигідно. Разом із тим за останній рік непрофесійний української влади, дискусія про безвізовий режим дискредитували євроінтеграцію. Серйозних аргументів, що ми можемо жити без Росії, влада не надала. Навпаки, вона навіть дискредитувала позицію українських громадян щодо того, що український шлях туди, де Україні вигідно. Тому я не казав би про точку неповернення. Росія як сусід завжди становитиме або небезпеку для України, або це буде інструмент розвитку. Але те, чим саме стане Росія, багато в чому залежить від самої України й від того, наскільки вона буде сильною, єдиною, наскільки влада буде професійною. Так, не можна відкидати і постійне намагання Росії приєднати до себе Україну. Так, це в них у крові закладено. І це слід розуміти. Це ризик на найближче століття точно.

Юрій Якименко, заступник генерального директора з аналітичної роботи — директор політико-правових програм Центру Разумкова:

Виходячи з того, що ми у стані збройного конфлікту, який приніс величезні жертви, територіальні та економічні втрати Україні, думаю, ставлення громадян до Росії суттєво змінилося. І це підтверджують дані наших соціологічних досліджень. 80% громадян сумарно визначають відносини між Україною та Росією як погані або ворожі. Це вже показник. Інший показник — більшість громадян не бачать перспектив покращення таких відносин не те що в коротко-, а й у середньостроковій перспективі, навіть у перспективі 50 років. Серед громадян побутує думка, що найближчим часом відносини залишаться без змін або погіршаться — це понад 70% населення. А якщо є оптимізм, то лише на перспективу 5–10 років. Але наразі можна сказати, що перспектив для відновлення колишнього ставлення українських громадян до Росії немає.

Ще є міфи — надзвичайна річ, яка важко долається. Скажімо, якщо говорити про міф «один народ», то понад 60% українців вважає, що українці та росіяни — різні народи. Але водночас чверть населення каже, що це один народ. Щодо «братніх народів» тут у нас більш як половина громадян вважає, що українці та росіяни — братні народи. Хоча порівняно з 2016 роком ця цифра зменшилася: було 62%. Але питання в тому, що люди в це поняття вкладають? Якщо тут мова про спільну історичну спадщину, походження від одного слов'янського кореня, то це одне, якщо про сам характер відносин, братерський, то це інше пояснення. Тут не можна сказати, яка частка аргументації в тих 50%. Але зрозуміло, що українці значною мірою усвідомили свою окремішність унаслідок подій останніх років — це факт. Хоча б тому, що понад 60% поділяє думку, що Україна має відмінну від інших держав історію, яка не прив'язується до іншої країни. Це показник того, що українці усвідомлюють себе іншим народом, іншою нацією. Зміни почалися з 2014-го. І ми їх фіксуємо зараз, в останні роки.

Віталій Шабунін, голова правління ГО «Центр протидії корупції»:

Є хороший приклад Молдови, яка отримала безвізовий режим із ЄС і виконувала всі його вимоги. Однак потім, через те що не було подолано корупцію, до влади прийшов абсолютно проросійський президент — єдиний, хто був поруч із Путіним на останньому вій-

ськовому параді в Москві. Тому, думаю, до моменту знищення корупції або хоча б її мінімізації важко казати про неможливість повернення назад. Тому що корупція знищує армію, правоохоронну систему, фактично політику. Поки не знищений цей інструмент, ми маємо шанс повернутися. Хоча насправді ми й зробили багато кроків уперед: і безвіз, і енергетична незалежність, і зміна тарифної політики. Це нам дорого коштувало, але свобода коштує дорого.

Ігор Мазур-Тополя, член проводу УНА — УНСО, офіцер ЗСУ:

УНА — УНСО з початку 1990-х років завжди казали, що Росія — наш ворог. Те, про що свого часу казав Хвильовий: «Геть від Москви!». Не може бути незалежної Української держави в баченні в хлопців із Москви. Вони постійно живуть тим, що має бути «велика Росія». А «велика Росія» не може бути, якщо поруч є не-

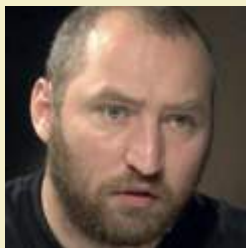
залежна Україна, тому що їхня масштабність передбачає, що вони мають Україну з'їсти першою.

Нині в нас триває війна за незалежність. На ділянці кордону в тисячі кілометрів маємо постійну загрозу нападу і втрати держави. Але на відміну від подій сторічної давності сьогодні в нас досить хороші шанси перемогти, маємо певну підтримку у світі. І дуже погано, що в цей час на території України є така річ, як Московський патріархат. І дуже погано, що на 26-му році незалежності такі сильні позиції російської мови. Якби ми справді були єдиним народом, у Росії не було б жодних шансів. Але, на жаль, на сьогодні в них ще є шанс перемогти. Чимало наших громадян вважає, що російський народ не є ворогом, що це якийсь один злий Путін і ситуація може змінитися, ми зможемо бути з Росією єдиним цілим. От у цьому біда.

Військовим кажуть: «Хлопці, ви маєте захищати територію, маєте воювати і помирати». Тільки-от за вашою спиною керуватимуть

торгаші: Тарути, Ахметови, Пінчуки, Порошенки. Такі дуже розумні, тому що вони добре вміють заробляти гроші. І вони йшли до влади. І зараз ітимуть, щоб збільшувати свій бізнес, перейти з розряду мільйонерів у розряд мільярдерів. На жаль, вони прийшли і стали президентами України не для того, щоб увійти в історію як видатні історичні діячі. Якщо Терещенко свого часу мав цукрові заводи, а вкладав гроші в церкви, то комусь хочеться увіткнути в кожному містечку магазинчик ROSHEN. Для мене як для людини, яка понад рік воювала в складі розвідувального батальйону ЗСУ за Маріуполь, було дуже боляче, коли на початку бойових дій президент вивів свою фабрику з міста. Він викинув на вулицю кілька тисяч людей, вивів усі активи, обладнання і таким чином показав, що втікає. Дав зрозуміти маріупольцям і хлопцям на фронті, що вже здав це місто, що він за нього не бореться. І не його заслуга, що місто лишилось українським. А тих патріотів, які були в мене в підрозділі, в інших підрозділах.

Поки в нас така еліта, яку пов'язують корупція і мільярди, буде загроза українській державності. Тому що ці хлопці деколи ставляться до України як до великої кондитерської фабрики, у якій є 27 цехів. І закрити або віддати два-три цехи для них нормальний бізнес. На жаль, наш президент не де Голль. На жаль, він не гетьман Скоропадський. Є кілька сотень сімей, які вирішують долю нашої держави, але більшість — це не патріоти України, вони тримаються за Україну, бо в них тут є активи, які вони ще не вивели. І за першої ж загрози виведуть їх і самі звідси виведуться.

Мирослав Гай, волонтер, керівник благодійної організації «Фонд «Мир і К»:

Перебування під впливом Росії позначилося на тому, що відбувається в Україні тепер. Є вплив РФ на Україну як державу, на культуру. Але те, що ми з вами говоримо українською, каже про те, що ми змогли зберегти національні ознаки й маємо певну ідентифікацію себе як українців.

Міф про «ми один народ з народами РФ» — це відверта пропагандистська брехня.

Як на мене, не треба говорити про точку неповернення. У нас відбувається процес побудови національної держави. Кордони проходять не по лінії розмежування чи стовпчиках прикордонників. Є ментально-культурний кордон. І з агресією Росії в Криму та на Донбасі він став особливо помітним. Якщо ви приїжджаєте до Німеччини і їдете звідти до Франції, то не побачите прикордонних пунктів, але чітко зрозумієте, що ви в іншій країні, хоча проїдете 300 м. Тому що справжні кордони пролягають на культурному та ментальному рівні. Україна обрала правильний шлях і йде до цивілізації. Це особливо помітно, якщо порівнювати події, які відбуваються в РФ, з українськими в соціальному, культурному, політичному житті. Диктатура, що вибудувалася в РФ, по-

вертає все до сталінських часів у найгірших проявах. Хіба що немає масових розстрілів. Хоча коли поглянути на Чечню, то, певно, можна сказати, що і розстріли, і катування є.

А в Україні триває боротьба за національну державу. Це процес, який свого часу відбувався в європейських країнах, у країнах, які були колоніями імперій. Фактично ми переживаємо розпад останньої великої імперії — Російської імперії, яка недорозпалася в 1917-му. І Україна стала саме тим камінчиком, через який ця імперія перечепилася і падає, ми бачимо цей процес.

Я вітаю події, які відбуваються в Україні, зокрема й заборону російського інтелектуального продукту. Неправильно казати про заборону соцмереж. Є заборона небезпечного російського продукту з країни, де панує диктатура, де влада походить зі спецслужб і працює методами спецслужб. Треба пам'ятати, що «ВКонтакте», який створив Павел Дуров, перейшов під контроль ФСБ, і про це відверто писали російські ЗМІ. І сам Дуров був змушений покинути країну й передати своє дитя в руки ФСБ. Достатньо ввімкнути пошуковик Google — і ви це прочитаете.

А загалом треба пам'ятати: ми у стані війни й ціна програшу — існування української нації як такої. Поки що, слава Богу, ми вдало пручаємося і виборюємо незалежність, яка дістається нам кров'ю, потом і великими втратами.

Роман Бурко, співзасновник міжнародної волонтерської спільноти InformNapalm:

Історія України — це постійна війна із Московією, але все може змінитися... Щоразу нас зтягають в орбіту Москви та відкидають від європейського майбутнього. Наше завдання — розірвати те «кілець сансари» та остаточно здобути незалежність і соборну державу. Але для цього треба ще довго працювати...

Завжди є безліч варіативних моделей, і згідно з теорією хаосу «навіть змах крила метелика може спричинити тайфун на іншому кінці світу». Тому наше завдання не сподіватися на обставини і крок за кроком робити країну потужнішою, а її народ — щасливішим та вільним.

Шон Таунсенд, спікер Українського кіберальянсу:

Я думаю, що після революції і трьох років війни Україна більше ніколи не буде частиною «русского мира», точно так само як із зони впливу росіян уже вийшли країни Балтії та Східна Європа. Найкраще це помітно по наших противниках. Спостерігаючи за рядовими (і не дуже) сепаратистами, можна

зауважити, що практично ніхто з них уже не вірить у те, що Україна коли-небудь повернеться в «сім'ю братніх народів», чи в те, що Росії вдасться організувати ще хоча б одну фейкову республіку чи хоча б розширити кордони ОРДЛО. Основну загрозу для нашої країни я зараз вбачаю не в Росії, хоча в РФ збереглися як політичні, так і економічні важелі впливу й війна не закінчена (її ще треба виграти!, від своїх планів РФ відмовлятися не збирається), а в тому, що реванш може відбутися під українським прапором. Коли під виглядом боротьби за свободу та незалежність, декомунізацію пролізають советські за своєю суттю методи. Коли за комуністичну символіку (ст. 436-1 Кримінального кодексу) термін на три роки більший, ніж за 70-ю дисидентською статтею («антирадянська агітація і пропаганда»), а за «публічні заклики до зміни ладу», за пост у соціальній мережі можна сісти до в'язниці, що є абсолютною типовою російською практикою. Щоб остаточно відійти від спільного з Росією минулого, важливо зрозуміти, що «свобода» — це не напис на прапорі, а цінність, за яку було заплачено високу ціну і від якої не можна відмовлятися навіть задля боротьби з ворогом. Не можна перемогти дракона драконівськими методами.

Богдан Батрух, директор B&N FILM DISTRIBUTION:

Я думаю, що ця точка неповернення в залежності від Росії вже пройдена. І вона пройдена в трьох дуже важливих категоріях. Перша: відбулася війна після Революції гідності. Війна довела до того, що Україна зійшла з газової труби, яка була джерелом міждержавної корупції для всіх попе-

редніх еліт та урядів України. Фінансування політичних партій та президентів відбувалося через ту угоду. Отже, це газовий момент неповернення, бо Україна вже два роки не бере газ у Росії, немає міждержавної корупції. Друга справа — розрвання всіх зв'язків із ВПК (військово-промисловий комплекс). Це була велика індустрія, яка числила мільярди доларів між Україною та Росією і робила все, щоб українська військова індустрія разом із військовою підпорядкована Росії. До 50% усіх виробів в Україні мали російські запчастини. Тепер ті зв'язки розірвані й військова індустрія відновлюється на економічній українській базі. Це дуже важлива точка неповернення. Третя важлива точка неповернення — падіння торгових зв'язків. Обороти з 17 млрд зменшилися до 3 млрд. Україна втратила колосальний ринок збуту своїх продуктів і повинна тепер шукати нові джерела та місця продажу у світі. І велика частина тих речей уже не повернеться. А отже, економіка України відвернулася від Росії в бік інших частин світу. ■

Природу не обманеш

Елизавета Гончарова, Бахмут

Моєму племінникові тільки дев'ять місяців. Кілька тижнів тому він зробив перші кроки. Дуже цьому зрадів, але, звичайно, невдовзі впав, вдарився й гірко заплакав. Після цього, щоб дістатися до потрібного місця чи іграшки, малеча знову почала вибирати по-звання. Але раз по раз він усе одно ставав на ніжки, падав і знову вставав, хоча повзати було зручніше, надійніше та звичніше. Бо природа має брати своє: якщо організм здоровий і повний сил, ти просто змушений вставати на ноги та йти вперед, незважаючи на біль, страх і звички. У когось виходить швидко, хтось долає цей шлях маленькими кроками. Здається, саме тим і відрізняється прогрес від деградації у фізичному та соціальному сенсі.

Ще коли я була зареєстрована в «Однокласниках», мене дуже дратували пости із серії «Як гарно було в СРСР»: про морозиво по 20 копійок чи шкільну форму з комірцями із мережива. І дратували не тільки тому, що терпіти не могла цю однакову коричневу одяжину, від якої чухалося все тіло, адже, наприклад, морозиво я любила. Просто пам'ятала про ту країну не тільки це: портрети прадідів, про яких у родині ніхто не розповідав, бо вони були репресовані, черги в молочному магазині по масло, де ми з малим братом стояли вночі, цинкові труни з хлопчиками із сусідніх дворів, які когось рятували в невідомому Афганістані. Тому я всіляко вітала ментальне бажання моєї країни «вставати на ноги та йти вперед» — подалі від минулого, яке за своїм бажанням отримала замість майбутнього сусідня Росія. Бо час уже давно настав. Особливо після того, як це минуле нам почали нав'язувати за допомогою зброї. Але чи вже зміцнів організм, чи повний він сил?

Уже три роки маємо надію, що вороття не може бути. Навіть на Донбасі, який географічно та інформаційно перебуває в тісній зв'язці з Росією, ця невідворотність відчувається. Бо в 2014 році Росія почала вбивати з «Градів» не тільки українців. Вона вбиває сусідські відносини, родинні зв'язки, бажання мати щось спільне в сьогоденні, майбутньому чи минулому. У багатьох мешканців Донбасу виробився специфічний імунітет до «братерської дружби», який захищає від пропаганди та маніпуляцій.

Нам не тільки було завдано підлого удару — ми дістали поштовх, щоб іти далі. У зрозумілому напрямку. Уже є підприємства, що переорієнтувалися на економічну взаємодію з іншими країнами. Наприклад, державна компанія Артемсіль, яка раніше левову частку солі експортувала до Росії, за три місяці 2017-го відвантажила європейським споживачам (Польща, Угорщина, Румунія, Австрія) майже 205 тис. т продукції, що втричі більше, ніж за аналогіч-

ний період 2016 року. Звичайно, це потребувало та ще потребуватиме модернізації, бо умови експорту змінилися, але цей крок для багатьох бізнесменів став відчутним прогресом. Якщо навіть колись підприємства знову стануть активно торгувати з Росією, це будуть уже інші умови: не тому, що більше нікому не потрібно, а тому, що нам це вигідно.

Ще одна важлива деталь, яка вказує на те, що культивувати ідею «старшого брата» буде вже складніше. Саме через війну українці на Донбасі були змушені вголос казати про свою самоідентифікацію. Деякі відчули себе українцями доволі несподівано, бо до війни це було майже номінально: так, Україна не Росія, але що з того? Надривний патріотизм, від якого під час співу «душу й тіло ми положим за нашу свободу» зараз неодмінно навертаються сльози, напевно, з часом стане не таким болючим. А ось відчуття причетності до цього народу, що бореться за незалежність, має залишитися в поколіннях.

Але інколи здається, що цей совок, яким плюється в нас через різноманітні «Однокласники» Росія, є непереможним. Бо він укорінений у нас. Наші діти вже не знають, хто такий Ленін, але ще можуть смітити в парку, де гуляють. Ми жахаємося від історій про розкуркулювання чи репресії, але, побачивши приклад вдалого бізнесу, без суду та слідства кричимо: «Відібрати!», бо ж бути багатим, навіть якщо чесно, — це соромно! Гарчимо на повільних покупців, пацієнтів називаємо «хворими», будуюмо

МИ ЖАХАЄМОСЯ ВІД ІСТОРІЙ ПРО РОЗКУРКУЛЮВАННЯ ЧИ РЕПРЕСІЇ, АЛЕ, ПОБАЧИВШИ ПРИКЛАД ВДАЛОГО БІЗНЕСУ, БЕЗ СУДУ ТА СЛІДСТВА КРИЧИМО: «ВІДІБРАТИ!», БО Ж БУТИ БАГАТИМ, НАВІТЬ ЯКЩО ЧЕСНО, — ЦЕ СОРОМНО!

аптеки чи кафе, куди ніколи не потрапить людина в інвалідному візку, не зважаємо на думку власних дітей, викидаємо kota, що набрид, на смітник. Ми робимо багато того, до чого нас привчила людожерська система, яку намагаються реанімувати у країні-сусідці. Але вже починаємо думати, що так робити неправильно, ми відчуваємо, що цей вектор — пастка. У цій ситуації дуже важливо, що саме зараз ми отримали можливість більше подорожувати, щоб побачити альтернативні совковим цінності.

Так, ми постійно падаємо разом із курсом гривні, вдаряємося об невдалі реформи чи корупційні дії, щодня гинемо та гірко плачемо за загиблими в кривавій війні. Інколи думається: а може, не треба було й смикатися, виходити на Майдан із протестами, чинити опір воєнній агресії, волонтерити чи намагатися змінити гнилу систему? Так, повзали б собі перед Росією, але синців і великих ран не мали б. Але, здається, якщо час настав, то цього вже не зупинити: природу Всесвіту не обманеш... ■

«Братні» кайдани

Ігор Лосєв

Драмагичні події українсько-російської війни порушили чимало питань про співвідношення справжнього й декларативного в нашій державності. Зокрема, про те, наскільки є насправді незалежною Україна в багатьох сферах її буття. Дійсність іще раз найпереконливішим чином продемонструвала величезну залежність нашої держави від Росії: економічну, енергетичну, політичну, технологічну тощо. Але все це проблеми, які можуть бути вирішені й помалу вирішуються. Проте є ще одна, найбільш загрозлива й болюча, рабська духовно-ментальна залежність керівної «еліти» України від Москви.

Ця колоніальна за своєю суттю «еліта» формувалася протягом 340 років російського царату й комунізму, а потім упродовж понад двох десятиліть незалежності, коли чимало олігархічних та інших статків було зроблено на компрадорській співпраці з російською економікою (насамперед в енергетичній галузі), що озолотило небагатьох, зробивши жебраками більшість і спричинивши хронічне технологічне відставання української промисловості, адже Росія ніяк не могла й не може бути світочем технологічного поступу. Орієнтація на відсталість інших зумовлює і власну відсталість. Така «еліта» фактично виступала й виступає «сіамським близнюком» російського панівного класу. Це породжує чимало негативних проявів із її боку, передусім нездатність бути керівним центром і провідною верствою нації в період великого історичного випробування, яким є війна.

Звідси небажання діяти відповідно до воєнних умов, намагання будь-що зберегти пуповину, яка пов'язує вищі верстви Москви й Києва. За великим рахунком нинішній керівний клас України є не українським, а глибоко малоросійським, абсолютно не відповідним статусу незалежної держави.

Символічно, що подеколи представники (насамперед молоді) цього класу демонструють дуже прихильне ставлення до східного сусіда. Нещодавно вітчизняні ЗМІ показали фото сина президента й верховного головнокомандувача всіх Збройних сил України в російській футболці з відповідним написом та біло-синьо-червоними кольорами. Майже всі нащадки привілейованих родин цього класу вчаться за кордоном, де, як стверджують знавці, спілкуються переважно з дітьми можновладців РФ, утворюючи такий собі єдиний російсько-український феномен. За невеличким винятком усі ці керівні родини є російськомовними й російськоментальними, яким важко уявити, що центром світової цивілізації може бути якась інша столиця, крім Москви. Вони в Україні виступають законодавцями культурно-естетичної стилістики моди та головними споживачами російського культурного продукту, від їхнього кола ця тенденція поширюється донизу, до мільйонів «посполитих».

У тому, що після всіх трагедій війни (за даними соціологів) 50% українців досі вважають росіян «братнім народом», величезна заслуга цієї «еліти»,

яка досі не може й не бажає розірвати «сіамську» пуповину. Будучи нездатними відірватися від «столиці нашої родини», ці люди тримають політичні двері відчиненими для «великого договорняка» (рівнозначного національній капітуляції) з путінським режимом, і в певному сенсі їхня цілком можлива зрада є небезпечнішою як від агресії Москви, так і від тиску західних партнерів. Ця ментально залежна від агресора й морально прогнила «еліта» є велетенським чинником геополітичного ризику для України. Саме вона ніколи не дасть нам по-справжньому усамостійнитися від Росії, а це означає, що точка неповернення в процесі унезалежнення від імперії буде постійно недосяжною. Отже, правдива самостійність Української держави не є можливою без докорінної зміни еліт, без формування потужної контреліти, яка вже сьогодні стихійно формується в середовищі добровольців, волонтерів та небайдужих громадян, декому з котрих, незважаючи на глибину і стійку антипатію до влади, самим доведеться стати владою.

Нинішня вітчизняна «еліта» є своєрідним національно-регіональним загоном російсько-української постімперської верхівки. До 2014 року, за умовної незалежності України, це ще можна було якось сприймати і з цим миритися, що наше суспільство й робило. Проте після рішучого вибору

ПРИХІД ДО ВЛАДНИХ ВАЖЕЛІВ УКРАЇНИ НОВОЇ ЕЛІТИ БЕЗ МАЛОРОСІЙСЬКОЇ ГЕНЕАЛОГІЇ ОЗНАЧАТИМЕ, ЩО ДЕРЖАВА ПРОЙШЛА ТОЧКУ НЕПОВЕРНЕННЯ У СВОЇЙ ЕМАНСИПАЦІЇ ВІД ІМПЕРІЇ

Майдану, після розв'язання Москвою війни на знищення повноцінної української державності, що стала неминучою, існування такої псевдоеліти є неприпустимим і вкрай загрозливим анахронізмом, котрий слід якнайшвидше усунути в період бойових дій, коли вирішується доля українського суспільства.

Саме прихід до владних важелів України нової еліти без малоросійської генеалогії означатиме, що держава пройшла точку неповернення у своїй емансіпації від імперії, бо ж українська еліта матиме значний вплив на широкий загал країни, сприяючи посиленню в ньому патріотично-конструктивних сил та маргіналізації антинаціональних проімперських елементів. Однак, урахувавши, що нині потуга традиційних постімперських «еліт» не зазнала поразки, не є помітно послабленою, виключати можливість національного геополітичного регресу аж ніяк не випадає. На жаль, загроза реставрації неоколоніального статусу, імперського реваншу є нині для України цілком реальною. ■

Трампономіка

Економічній стратегії Дональда Трампа бракує фантазії та послідовності

«Якщо хочеш перевірити характер людини, дай їй владу». Для тих, хто сидів напроти Дональда Трампа за знаменитим письмовим столом «Резолют» в Овальному кабінеті, цей крилатий вираз Абрагама Лінкольна звучав не так уже й оптимістично. Уже з першого після обрання президентом США інтерв'ю для *The Economist*, яке було присвячене економічній політиці й дане за п'ять днів до звільнення директора ФБР Джеймса Комі, складалося враження, що найвпливовіша посада у світі змінила Трампа. Невимушений шарм, який він випромінював, даючи інтерв'ю під час торішньої президентської кампанії в затишному офісі на 26-му поверсі «Трампа-тауер», набув суворіших нот. Помітний раніше контраст між уважним Трампом у приватному спілкуванні й публічним Трампом — нетерпимим демагогом на зустрічах із виборцями — став не таким різким. Мабуть, його радникам, серед яких Гері Кон і Стів Мнучин (обидва були на інтерв'ю весь час із Трампом в Овальному кабінеті), а також Джаред Кушнер, Райнс Прібус і віце-президент Майк Пенс (приходили на окремі фрагменти розмови), вдається втримувати свавільного президента в чіткіших межах. Проте коли мова про його економічну програму, схоже, важить лише один голос — Трампів.

Чи існує таке явище, як трампономіка, ми запитали президента на самому початку розмови. Він кивнув. «Насправді йдеться про самоповагу нації. Йдеться про торговельні угоди, які мають бути справедливими».

Такий пріоритет незвичний для очільника Білого дому — республіканця. Але не для Трампа. Він давно озвучує суперечливі позиції з більшості питань. Однак зберігає рідкісну послідовність у тому, що торговельні угоди Америки вигідні іншим країнам світу. З огляду на це ще дужче вражає відсутність інтересу в Трампа до нюансів тих угод, проти яких він так запекло виступає. Одного разу він списав усе, чим, на його думку, грішить Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA), на те, що представники США постійно перебувають у меншості в її арбітражній групі, яка складається із п'яти осіб: «Судді — три канадці й два американці. Ми завжди програємо!». Але насправді в таких групах можуть бути в більшості представники як Сполучених Штатів, так і Канади.

Думки Трампа про недоліки торгового режиму США показують, як його мисленням керують опортунізм та інстинкти. Майже півстоліття він позиціонує себе як першокласного фахівця з перемовин. Одна з фішок такого позиціонування — нищівна критика укладених американським урядом угод

(які він зводить до майнових транзакцій із нульовою сумою, при цьому зневажливо відкидаючи геополітичний аспект). Проте в його вустах це не просто цинізм. Як аутсайдер, котрий згадував батькові забудови на околицях Нью-Йорка ще довго після переселення зі своїм бізнесом на Манхеттен, Трамп, схоже, не просто розуміє, а й поділяє ту невиразну неприязнь до глобалізації та її зарозумілих адвокатів, яку почуває багато простих американців.

Результат — емоційна й егоїстична критика недосконалої, але цінної торгової архітектури Америки, що здебільшого не має нічого спільного з реальними економіками. І хоча нещодавно Трампа вдалося вмовити не виводити США з NAFTA (цю інформаційну бомбу він планував підірвати на сотий день свого президентства, 29 квітня), нині він обіцяє радикальний перегляд умов членства країни в цій організації: «Серйозний (перегляд. — Ред.) — не те слово. Величезний!».

Серед економічних радників Трампа до стовідсоткових протекціоністів належать, мабуть, лише економіст із ексцентричними поглядами Пітер Наварро та головний стратег президента Стівен Беннон. Інші навіть близько до них не стоять. Міністр фінансів Стівен Мнучин і головний економічний радник Гері Кон — колишні інвестиційні банкіри, що належать до того крила в Білому домі, яке очолює зять президента Кушнер і яке називають глобалістами. Тож факт, що всі радники говорять про торгівлю словами Трампа, таки засвідчує, наскільки це питання є для президента важливим. «Колись я беззастережно підтримував вільну торгівлю та глобалізацію, але в мені відбулася метаморфоза», — заявляє один такий показний глобаліст. Кафка помер би ще раз: від задрощів. Але якщо не зважати на увагу президента до питання національної гордості, то головна мета трампономіки — різко простимулювати економічну динаміку. Під час кампанії Трамп іноді обіцяв 5% зростання щороку; його Адміністрація поставила скромнішу мету — 3%, хоч і вона, певно, так само нездійсненна. Тому плани Трампа взятися за торговельні угоди Америки бачаться явно приреченими на поразку. Перегляд і обмеження участі в NAFTA — угоді, яка вдєсятеро збільшила торгівлю між США й Мексикою, — зростання пригальмує.

ЛАСІ ШМАТОЧКИ

Інші головні елементи трампономіки — це вже знайомі інструменти економіки пропозиції. Найважливіші з них — дерегуляція та податкова реформа — незмінно присутні в програмах республіканців іще від епохи Рейгана (див. «Президенти і прецеденти»). Вони дуже потрібні, але й користуватися ними треба розумно. На сьогодні налічується 1,1 млн федеральних законів і правил, тоді як у 1970 році їх було тільки 400 тис. Трамп підписав розпорядження, яке вимагає від федеральних органів скасовувати два старі правила при запровадженні кожного нового, це похвально. А ще він призначив директором Агенції з охорони довкілля Скотта Прюїтта, який скептично ставиться до питання про зміну клімату і, схоже, не вважає за потрібне регулювати забруднення, спричинене промисловістю. Оце вже похвали не варте. «Я зменшив величезну зарегульованість, і це лише початок», — каже Трамп.

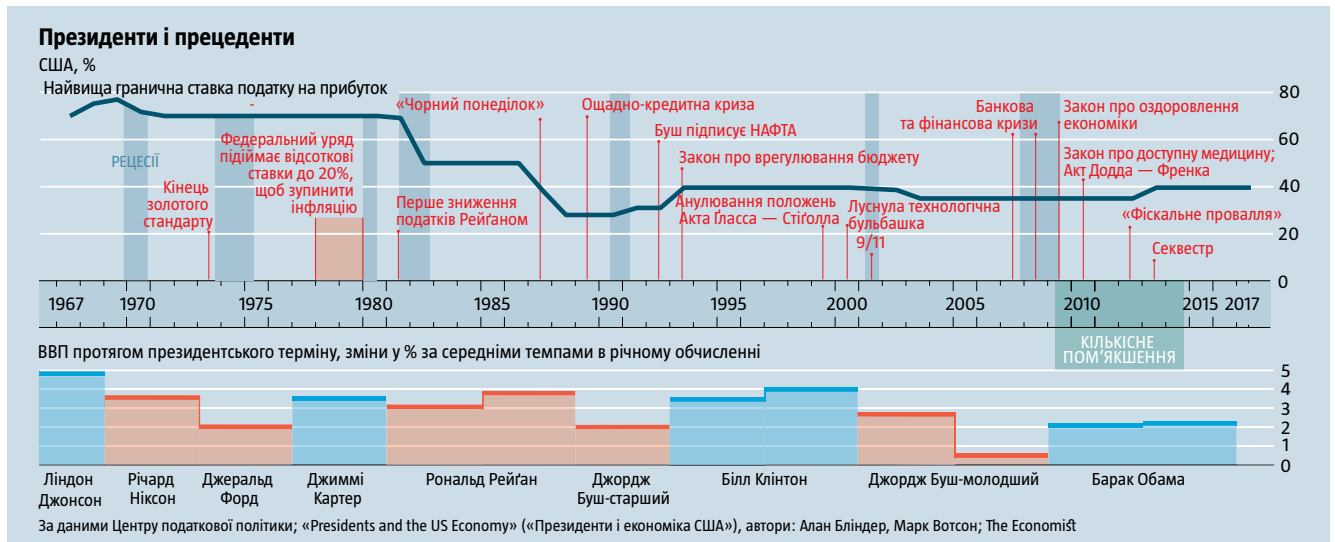
Податковий кодекс у США теж такий заплутаний, що фіскалів у країні більше, ніж поліцейських і пожежників разом узятих, — понад мільйон, за даними одного дослідження, проведеного в Університеті Джорджа Вашингтона. Президент обіцяє відновити здоровий глузд: знизити податок на доходи й корпоративний податок до 15%. Одночасно він планує скасувати частину з безлічі фіскальних пільг, аби компенсувати такий крок. «Потрібно, — каже він, — щоб усе було якомога простіше».

Четвертий елемент, інвестиції в інфраструктуру, більше асоціюється з демократами й так само бажаний. Трамп і його радники пообіцяли фінансування від \$550 млн до \$1 трлн на те, щоб «весь світ почав заздрити американським дорогам, мостам, аеропортам, транзитним системам і портам». Про п'ятий пункт, запровадження або реформу правил імміграції, він та його команда рідко згадують у контексті економічної політики. Але якщо серйозно сприймати обіцянки Трампа в цій сфері, то імміграція безпосередньо стосується економіки. Він розпочав боротьбу з нелегальним перетином кордону, а також спростив депортацію робітників без документів, які не вчиняли кримінальних правопорушень: під таку категорію підпадає близько половини найманої робочої сили в сільському господарстві США. Тут також криється конфлікт між економічним націоналізмом Трампа та обіцянками подвоїти зростання американської економіки.

СЕРЕД ЕКОНОМІЧНИХ РАДНИКІВ ТРАМПА ДО СТОВІДСОТКОВИХ ПРОТЕКЦІОНІСТІВ НАЛЕЖАТЬ, МАБУТЬ, ЛИШЕ ЕКОНОМІСТ ІЗ ЕКСЦЕНТРИЧНИМИ ПОГЛЯДАМИ ПІТЕР НАВАРРО ТА ГОЛОВНИЙ СТРАТЕГ ПРЕЗИДЕНТА СТВІВЕН БЕННОН

Трампономіка, попри деякі привабливі складові, грішить не тільки непослідовністю. Вона виказує прикрий брак уваги до справжніх причин економічних проблем, які переслідують невдоволених прихильників Трампа. Автоматизація виробництва залишила без роботи значно більше людей, ніж конкуренція з Китаєм. Вітри змін у роздрібній торгівлі знищують набагато більше відносно низькокваліфікованих робочих місць, ніж можна повернути погрозами на адресу Мексики.

Трамп ані словом не згадує про перекваліфікацію, яка незабаром буде потрібна мільйонам американців, що сьгнули середини трудового шляху. Схоже, він і не замислювався над тим, у яких нових галузях можна знайти робочі місця на заміну. Ніде в його програмі не розглянуто соціальне забезпечення, яке може знадобитися тим, хто не має постійного працевлаштування. Озираючись на минуле, він надає найбільшого значення місцям на виробництві, де нині задіяно лише 8,5% американських робітників, та у вугільній промисловості, хоча в галузі сонячної енергетики працює у два з половиною рази більше людей. Зростання — це добре. Але в іншому трампономіка — заявлена, ретроградна й незбалансована відповідь на потреби Америки. ▶

До чого це все веде? Після обрання Трампа президентом індекс S&P 500 підскочив на 12%, що свідчить про віру інвесторів в обіцяне ним зростання й нехтування його іншою, екстравагантнішою риторикою. За останні тижні він, схоже, виправдав цю довіру: вирішив, що краще перейти на більш помірковані позиції, ніж платити за свої погляди. Його переконали не виходити з NAFTA, коли міністр сільського господарства Сонні Пердью показав на мапі, скільки робочих місць буде втрачено через це в штатах, які проголосували за Трампа. Раніше він виступав проти як нелегальної, так і легальної імміграції. Тепер, схоже, його переконали, що обмеження припливу мігрантів завдасть шкоди економіці. На запитання, чи він усе ще збирається припинити легальну імміграцію, президент запротестував: «Ні, ні, ні! [...] Я хочу, щоб люди в'їжджали легально... Ми також хочемо, щоб могли приїжджати сільськогосподарські робітники... Нам такі люди дуже подобаються».

ГІРКИЙ ПІСЛЯСМАК

Але покладатися на такий дрейф у бік прагматизму не варто. Особливо в питаннях торгівлі Трамп має глибокі переконання, широкі повноваження, давню нетерпимість і пакет обіцянок, які, на його думку, він повинен виконати. Знаковим у такому сенсі є факт, що він досі не звільнив Беннона, самопроголошеного хранителя цих передвборчих обіцянок, хоча той на ножах із улюбленим зятем президента Кушнером.

Ще одна підстава для обережності в очікуваннях: Трамп утрачає контроль над частинами своєї економічної програми (сюди входять податкова реформа та інфраструктурні витрати), у яких він дуже залежить від Конгресу. Якщо подивитися на те, як мало нині реально робиться на Капітолії, останній видається ще одним стримувальним фактором для президента. І вина за це лежить на поведінці Трампа.

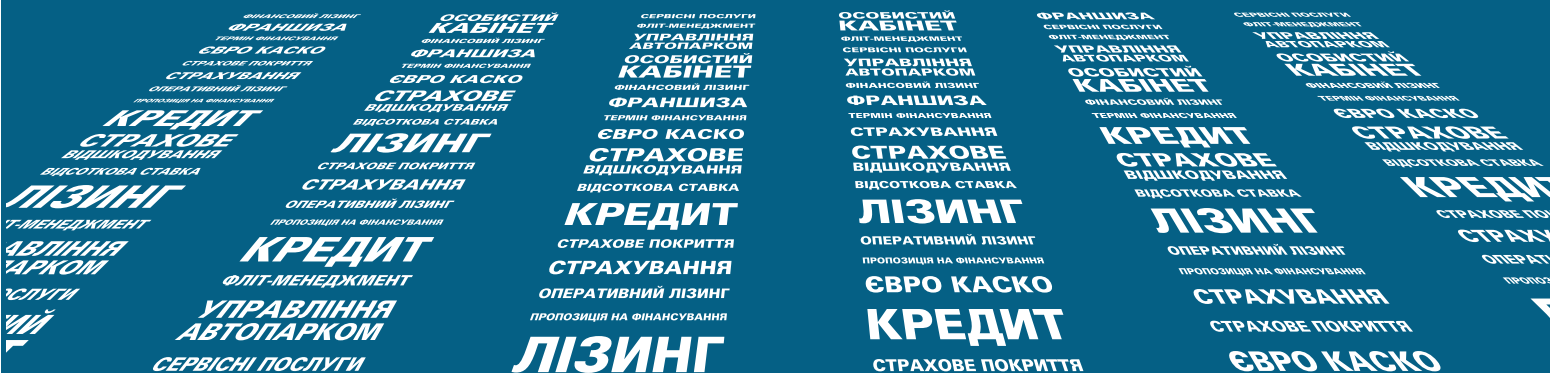
Аби провести грандіозні закони про податки або інфраструктуру, знадобиться підтримка демократів. Але президент рідко пропускає можливість образити опозицію, зокрема й свого попередника Барака Обаму, чию реформу охорони здоров'я та

спадщину в законодавчій площині він зараз намагається скасувати. Тому важко уявити, що демократи голосуватимуть бодай за щось із програми Трампа, а сам господар Білого дому визнає, що готовий переконувати їх тільки до певної межі. Наприклад, чи погодився б він оприлюднити свою податкову декларацію в обмін на голоси демократів за податкову реформу? Ні, не погодився б: «На мою думку, це було б несправедливо стосовно цієї угоди. Це було б виявом неповаги до важливості цієї угоди».

У результаті, схоже, якогось серйозного плану щодо інфраструктури не створять, а зменшення податків буде тимчасовим і некомпенсованим. На це схильні погоджуватися республіканці, коли приходять до влади, і з цим Трамп уже, схоже, змирився. Якщо раніше він заявляв про бульбашки в економіці, то зараз каже, що їх потрібно простимулювати. А якщо дивитися на вразливість президента до критики в минулому, то такі невдачі його не тільки не залякають, а й можуть підштовхнути до зухваліших дій там, де він бачить менше обмежень.

Масштаб його боротьби з надмірною зарегульованістю вже бачиться небувалим. Якщо Беннону вдасться домогтися свого, то можна буде поставити хрест не тільки на застарілих правилах, а й на цілих відділах федеральної бюрократичної системи, а то й на Управлінні охорони довкілля (EPA). Чи вдасться це, вирішуватиме, мабуть, суд. А ось наскільки далеко Адміністрація зайде в реалізації торговельної програми Трампа, спрогнозувати важче. Він може й надалі обмежувати себе в цьому питанні. Що більше вимагатиме його посада, то серйозніші в нього будуть підстави уникати руйнівної торговельної війни. Можливо, Китай запропонує більше сприяння у протистоянні з Північною Кореєю або Мексика — якесь рішення, котре допоможе Трампу відмовитися від побудови муру на кордоні й водночас зберегти обличчя. Проте не варто беззастережно розраховувати на це. Трамп не тільки прагматик, а й шоумен. Його ворожість до торгівлі не вдавана, а щира. А його Адміністрація (як можна зрозуміти зі звільнення Комі) ще може опинитися у прірві, порівняно з якою торговельна війна здається дрібничкою. ■

Послуги автофінансування від Porsche Finance Group Ukraine

Знайомі речі
під іншим кутом

Звертайтеся до офіційних дилерів Volkswagen, Audi, SEAT та Porsche

Кредитую ТОВ "Порше Мобіліті" (свідоцтво Держфінпослуг ІК 58 від 02.07.2009)
Послуги фін. лізингу надає ТОВ "Порше Лізинг Україна" (довідка Держфінпослуг
ФЛ 387 від 24.07.2008).

www.porschefinance.ua

 PORSCHE
FINANCE GROUP UKRAINE
MEMBER OF PORSCHE BANK GROUP

Перші рішення Макрона

Едвард Лукас

Передавши 14 травня ядерні коди своєму наступникові, Франсуа Олланд лишив йому й цілу низку проблем. Те, як новий президент дасть собі з ними раду, визначатиме протягом наступних років не тільки французьку, а і європейську та британську безпеку.

Після Врехі Франція залишилась єдиним військовим великодержавником у ЄС. Її збройні сили мають потужну присутність на суші, на морі й у повітрі (а також у кіберпросторі) та глобальний розмах. У багатьох куточках світу, як-от у Тихоокеанському регіоні та Північній Африці, важливішою є присутність Парижа, ніж Лондона.

Мілітарна потуга Франції, як і Сполученого Королівства, розпорошена. Але у свіжій доповіді аналітичного центру Friends of Europe ідеться про те, що французи, яких американці зневажали за неучасть у війні в Перській затоці 2003-го, перетворилися на справжніх вояків. За останні роки їхня країна провела більше експедиційних кампаній, ніж будь-яка інша в ЄС. Хоча президента Олланда заслужено критикували за слабку внутрішню політику, він був рішучим інтервенціоністом у зовнішній. У конфліктах у Лівії та Сирії Франція є важливішим союзником американців, ніж зайнята своєю боротьбою Британія.

ОКРІМ ІНШОГО, ЯК-ОТ ДОНЕСЕННЯ ДО ФРАНЦУЗІВ ОСНОВ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ, РОБОТИ З ПОЛІТИЧНОЮ СИСТЕМОЮ, ЩО НАЛАШТОВАНА ПРОТИ НЬОГО, МАКРОНОВІ ДОВЕДЕТЬСЯ ВИРОБИТИ ОБОРОННУ ПОЛІТИКУ І «ПРОДАТИ» ЇЇ ГРОМАДСЬКОСТІ

У Франції армія відіграє істотну роль у боротьбі з тероризмом: вулиці та потенційні мішені нападників охороняє 10 тис. солдатів. Розширено надзвичайний стан, оголошений після паризьких атак у грудні 2015 року, тому всередині країни задіяно більше військовиків, ніж за кордоном. При цьому Франції треба модернізувати свою ядерну систему. Британці на власному досвіді переконалися, що для країни, яка не є наддержавою, обслуговувати справді незалежну систему стратегічного ядерного стримування дуже обтяжливо.

У деяких зі згаданих питань французька громадська думка одностайна. Витрати на оборону вже зростають, і всі провідні кандидати в президенти, окрім ліво-радикала Жана-Люка Меланшона, виступали за їх збільшення. Громадяни республіки прагматично підтримують ядерний арсенал як засіб стримування. Її величезний і не завжди розбірливий військовий комплекс не заплямований критикою правозахисників.

Стововно боротьби з тероризмом дещо є національний консенсус. Жителі Франції бояться джихадистів набагато більше, ніж британці, а деякі тамтешні експерти вважають, що їхня світська держава веде цивілізаційну боротьбу не на життя, а на смерть і вона точитиметься десятиліттями.

Однак є і лінії розколу. Політика країни щодо Росії послужила іскрою для французького антиамериканізму й тінню лежить на місцевому політичному ландшафті. Макрон виявився єдиним із провідних кандидатів у президенти, хто зайняв більш-менш помірковану позицію стосовно російської загрози Заходові. Марін Ле Пен не приховує зв'язків із Кремлем і називає НАТО неактуальним. Консерватор Франсуа Фійон засуджував охолодження відносин між Сходом та Заходом і закликав до тіснішої співпраці з Москвою в боротьбі проти ісламістської загрози. Меланшон пропонував нову безпекову угоду, яка передбачила б «перегляд кордонів» у Європі, тобто фактично радив розділити Східну Європу на користь Росії.

Поразка Марін Ле Пен та інших проросійських кандидатів дає змогу наразі не перейматися деякими проблемами. Однак святкувати французьким атлантистам рано. Проросійські кандидати сукупно здобули в першому турі понад 61% голосів. Макрон і мейнстрімний соціаліст Бенуа Амон — трохи більше ніж 30%.

Окрім усього іншого (донесення до французів основ ринкової економіки, робота із соціальною, регіональною та релігійною напруженістю, політичною системою, що настроєна проти нього), Макронові доведеться ще й виробити оборонну політику та «продати» її громадськості. З огляду на його багатостороннє світобачення й економічні обмеження, новий президент навряд чи обере неоголістський підхід, за якого Франція мала би викласти будь-які ресурси, аби залишитися незалежною військовою потугою. Отже, питання не в тому, чи вписується країна в залишки архітектури безпеки Заходу, а в тому, як саме.

Один із варіантів — активно взятися за європейську колективну оборону. Для цього можна укласти угоду з Німеччиною (об'єднавши військову міць Парижа з політичним та економічним авторитетом Берліна). Французькі виборці, які сумніваються в готовності Трампа підтримувати НАТО, оцінили б таку ініціативу. Для Британії вона стала б катастрофою, адже та опиниться на периферії європейської безпеки. Таке може трапитись, але не за правління Ангели Меркель. Вона переконана, що США залишаються ключовим елементом європейської безпекової архітектури.

Ще один варіант: тісніша співпраця з Альянсом. Можна посилити вже розвинені зв'язки з Британією, зокрема в розвідці, військово-морському флоті, кібербезпеці та ядерних озброєннях. Уряд Терези Мей усяляко наголошує на відданості європейській безпеці. Французькі війська й танки вже сусідять із загонами британців в Естонії, а винищувачі патрулюють повітряний простір країн Балтії.

Ключовим аргументом у всьому цьому може бути втручання Росії у французькі вибори, коли Макрона називали геєм і маріонеткою єврейських банкірів, що не платить податки, а хакери зламали пошту та інші документи його штабу. Ці атаки не влучили в ціль, але показали наочно, як далеко сягають руки Кремля. Спосіб реакції на них буде одним із перших важливих рішень новообраного президента. ■

Едвард Лукас — автор The Economist, старший віце-президент аналітичного центру CERA

Не острів

Венесуельська криза вихлюпується через кордони

Вони сидять за кермом таксі в Буенос-Айресі, працюють офіціантами в Панамі або продають кукурудзяний хліб арепас у Мадриді. Кількість венесуельців, які втікають від голоду, репресій та злочинності у своїй збаламученій країні, щодень зростає. Багато років, коли спершу Уго Чавес, а відтак його наступник Ніколас Мадуро нищили венесуельську демократію, уряди латиноамериканських держав мовчали. Тепер бездарна економічна політика венесуельських керманців й дедалі жорсткіше правління Мадуро викликали гуманітарну кризу, яку в регіоні більше не можуть ігнорувати. І нарешті її помітили.

Основний наплив біженців із Венесуели припав на Колумбію та Бразилію. За деякими неофіційними даними, зараз у Колумбії проживає понад мільйон венесуельців, хоч у багатьох із них подвійне громадянство. Мери колумбійських міст почали списувати на переселенців показники безробіття й злочинності. Торік понад 7600 венесуельців звернулися по медичну допомогу у бразильському штаті Рорайма, що призвело до перевантаження лікарень і дефіциту медикаментів. Про це повідомила міжнародна правозахисна організація Human Rights Watch.

Наплив біженців — це один із чинників, які розбудили уряди сусідніх держав. Інший — те, що Мадуро скотився до диктатури. Процес пришвидшився в березні, коли кишеньковий Верховний суд Венесуели фактично прийняв рішення позбавити повноважень парламент, який контролювала опозиція. Потім воно частково було анульоване, але викликало тривалі протести. Мадуро оголосив, що планує створити збройні загони самооборони, а цього місяця — скликати асамблею з обраних членів, аби переписати Конституцію Чавеса від 1999 року. Протестувальники він судить у військових судах.

У відповідь уряди 14 держав, серед яких Аргентина, Бразилія і Мексика, разом вимагають у Мадуро графіка проведення виборів, визнання законодавчої влади й звільнення політичних в'язнів. 26 квітня 19 із 34 членів регіональної Організації американських держав (ОАД) проголосували за проведення з'їзду міністрів закордонних справ для обговорення ситуації у Венесуелі. Але Мадуро завдав удару першим, заявивши, що його держава вийде з ОАД.

Його підтримують ще 25% населення та силовики (хтось із дійних переконань, а хтось за подачки або через корупцію). Останні дії Мадуро свідчать, що він планує перетворити Венесуелу на авторитарну диктатуру за зразком Куби часів Фіделя Кастро.

Це буде нелегко. На відміну від Куби Венесуела — не ізольований острів і має демократичну культуру. Дії Мадуро розколюють чавістський рух. Три лейтенанти венесуельської армії вже попросили притулку в Колумбії. Генеральний прокурор, кілька відставних генералів і колишніх міністрів розкритикували правовий переворот проти законодавчої гілки. «Уряд утрачає владу», — заявив минулого тижня

колишній міністр внутрішніх справ Мігель Родрігес Торрес в інтерв'ю The Wall Street Journal.

Це відкриває можливості для дипломатії (і робить її необхідною): вона може стати посередником у поверненні до демократичного ладу. Але хто зміг би стати провідником дипломатичних зусиль? Слово «діалог» для венесуельської опозиції стало лайливим після того, як торік Мадуро, щоб виграти час, скористався перемовинами, котрі організували Південноамериканський союз націй (УНАСУР) і Ватикан.

За лаштунками тим часом набирають обертів кілька ініціатив, які частково дублюються між собою. Аргентина перебрала від Венесуели головування в УНАСУР. Термін перебування прихильника чавістів Ернесто Сампера на посаді генерального секретаря організації добіг кінця. На зустрічі в Кіто 23 травня міністри закордонних справ країн-членів можуть обрати йому на заміну аргентинського дипломата й колишнього політика з добрим зв'язками Хосе Октавіо Бордона.

Кілька президентів обговорюють створення тимчасової групи країн на кшталт тієї, яка вела перемовини про закінчення громадянських війн у Центральній Америці в 1980-ті. Вони хотіли б залучити ще й ООН, але їй новий генеральний секретар Антоніу Гутерреш зайняв обережну позицію. Можливо, до групи доведеться включити Кубу й Сполучені Штати: обидві країни мають у Венесуелі інтереси. І хоч Адміністрація Дональда Трампа може накласти односторонні санкції на посадовців офіційного Каракаса (як уже зробила це стосовно віце-президента Тарека Ель-Айссамі), розумніше було б діяти в межах узгодженої регіональної структури.

Будь-які перемовини повинні передбачати можливість амністії. Багато опозиціонерів не хочуть про це чути: вони прагнуть побачити лідерів режиму під судом за вбивства й корупцію. Але опозиції бракує снаги повалити Мадуро. Таку роботу може виконати армія, але це наразі і непевно, і не факт, що бажано. Раніше чи пізніше обом сторонам, не виключено, доведеться повернутися за стіл переговорів. А якщо ні, то спостерігати, як дедалі більше венесуельців вирушатиме в еміграцію. ■

Ічіро Фудзісакі:

«Такого стрімкого розвитку відносин за перші 100 днів у нас не було з жодною іншою президентською Адміністрацією США»

Президент Інституту досліджень міжнародної політики (Токіо) й колишній посол Японії у США поділився з *Тижнем* міркуваннями про зміни до Конституції своєї країни, про її відносини із сусідами та світовими гравцями, а також про архітектуру безпеки в Східній Азії.

Про новий безпековий статус. Два роки тому, вже за каденції прем'єра Сіндзо Абе, у Японії змінилося законодавство стосовно безпеки. Мета такого кроку — запровадити концепцію колективної оборони. Доти Японія могла захищати тільки себе, але не інші країни. Наприклад, навіть якби нам на допомогу прийшли США, ми не змогли б посприяти їхнім кораблям. Відтак ми змінили тлумачення Конституції та деякі закони.

Записала
Анна Корбут

Наразі не вирішено, чи будуть дальші зміни. У японському суспільстві ще немає згоди із приводу реформи Конституції або перегляду її ст. 9 (вона забороняла Японії брати участь у війнах задля врегулювання міжнародних конфліктів, а також мати будь-які сили, що потенційно можуть бути залучені до війни. Однак у країні фактично є армія — це Сили самооборони Японії. Відповідно до зміненої Конституції вони тепер можуть захищати союзників країни, якщо конфлікт, у котрому ті беруть участь, загрожує існуванню Японії — **Ред.**). Однак у нинішньому безпековому середовищі з огляду на розвиток подій навколо Китаю та Північної Кореї люди можуть вважати, що залишатись у старому статусі Японії буде складно. Остаточного рішення ще не прийнято.

Про пріоритетні проблеми для Східної Азії. Це стагнація японської економіки, підйом Китаю та войовничість Північної Кореї. У 1994–2016 роках ВВП Японії зріс на 20%, або в 1,2 раза. У 1994 році він усемеро перевищував китайський. Сьогодні ВВП Піднебесної утричі вищий за наш. За ці роки він підскочив у 23 рази. Хоча нині економічне зростання Китаю не таке потужне, як раніше. У 2004 році воно становило 14%. Сьогодні — 6,6%. І хоч держава соціалістична, комуністична, система соціальної безпеки там, зокрема такі її складові, як соцзабезпечення та охорона здоров'я, не дотягує до стандартів багатьох розвинених країн. Якщо економіка стагне, можуть виникнути великі соціальні проблеми. Китайське керівництво це розуміє і має їх вирішувати. Це одна з причин того, чому Пекін обрав таку сувору позицію в боротьбі з корупцією: спроба реакції на невдоволення людей, перенацілення його з партії на окремих осіб.

Про військову політику Китаю. Друге пов'язане з Китаєм питання, на наш погляд, — це його оборонна та військова політика: її проблемна частина. За останні 25 років мілітарні видатки Японії піднялися на 10%. Вони в нас тільки в 1,1 раза більші, ніж 25 років тому. У США зросли у 2,5 раза. У Китаї — у 12, за його ж такі офіційними даними, й у 20 — за даними Стокгольмського міжнародного інституту досліджень проблем миру (SIPRI). Питання в тому, як ці видатки використовують: прикладом може служити розгортання збройних сил у Південно-Китайському морі.

ФОТО: YOSHIAKI MURA, THE JAPAN TIMES

У нас є невирішені питання з Пекіном із приводу островів Сенкаку. Ми наполягаємо на тому, що історично й за правовим принципом це японська територія. Але, щоб не збурювати настрої в нашій країні, не дозволяємо японцям висаджуватися на цих островах; не будемо там порту чи навіть маяка. Тим часом ви бачите, що відбувається в Південно-Китайському морі. Таке однобоке ставлення — це проблема, яка тривожить багато кого в Східній Азії.

Китай остерігається, напевне, тільки США. Ми це бачили в питанні Тайваню: коли президент Трамп зателефонував тамтешній лідерці Цай Інвень, китайське керівництво звинуватило в цьому саме Тайвань, а не Америку. Коли в Південній Кореї запланували розміщення протиракетного комплексу THAAD, Пекін більше звинувачував Сеул, а не Вашингтон, хоча останньому теж висловили незадоволення. Коли США атакували Сирію 57 ракетами, Росія ветувала проект резолюції Радбезу ООН (про засудження хімічної атаки в Сирії. — **Ред.**), а Китай утримався. Отже, Пекін дуже намагається встановити хороші стосунки з Адміністрацією Трампа.

Про Північну Корею. Гадаю, тамтешнє керівництво вважає, що ядерна зброя потрібна йому для гарантій безпеки: своєї власної і країни. Воно бачило, що сталося з лідерами у світі, які цієї зброї не мали, а отже, намагаються й далі за неї триматися.

В Адміністрації Трампа кажуть, що зараз «на столі» всі варіанти. Це делікатне формулювання. Коли Обама говорив про червоні лінії для Сирії, а потім нічого не зробив, коли їх порушили, його звинуватили в бездіяльності. Коли ж кажеш, що «всі варіанти на столі», також визначаєш певні цілі.

Оптимальний варіант, котрий бачу я, такий: США тиснуть на Китай, а той намагається максимально виконати їхнє прохання. 90% північнокорейської торгівлі відбувається з Китаєм, тож країна залежить від нього практично повністю. Але й тиск такий не безмежний: ніхто не хоче бачити миттєвого розвалу Північної Кореї. Мусимо бути дуже обережними. Хоча з огляду на нинішні випробування взаємодії у звичному форматі уже бути не може.

Про роль США як гаранта безпеки в Східній Азії. На мою думку, Сполучені Штати наразі залишаються домінуючою потугою в регіоні. Але їхні сили розпоршені. Тож Вашингтон хоче, аби інші країни, зокрема Австралія, Японія та члени НАТО, брали більше відповідальності на себе. Я теж вважаю, що нам потрібно так чинити. Ми не можемо покладатися виключно на Америку. Японія намагається збільшувати оборонні видатки, хоч і на дуже невелику суму.

Про взаємодію з Адміністрацією Дональда Трампа та США. У перші 100 днів президентства Трампа в нас із його Адміністрацією вибудувався чудовий діалог. Прем'єр Абе відвідав Сполучені Штати в лютому. Того самого місяця до Японії приїхав американський міністр оборони Джеймс Меттіс. У березні був візит держсекретаря Тіллерсона. У квітні — віце-президента Пенса й міністра торгівлі Росса. Такого стрімкого розвитку відносин за перші 100 днів у нас не було з жодною іншою президентською

Ічіро Фудзісакі — японський дипломат. Навчався на факультеті економіки в Університеті Кейо, Браунському університеті, на відділенні політології Стенфордського університету. Викладав міжнародні відносини в Софійському університеті (Токіо), був науковим співробітником лондонського Міжнародного інституту стратегічних досліджень. Дипломатичну кар'єру почав у 1977 році на посаді другого секретаря посольства Японії в Індонезії. Був координатором економічної співпраці та відносин у форматі АСЕАН — Японія. Працював у представництві своєї країни в ОЕСР, Міністерстві закордонних справ, посольстві у Великій Британії. У 2002–2005 роках — заступник міністра закордонних справ Японії з економічних питань. У 2005–2008-му — представник у СОТ, ООН та її організаціях. У 2008–2012-му — посол Японії у США.

Адміністрацією США. Це цілком несподівано. Адже під час електоральної кампанії Трамп казав, що Японія в безпековому альянсі з його країною «на халяву» і якщо вона не фінансуватиме свої видатки, то Вашингтон може вийти з нього, а Токіо тоді матиме змогу розробляти власну ядерну зброю.

З економічним аспектом складніше. Америка покинула Транстихоокеанське партнерство (Угода про зону вільної торгівлі в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. — **Ред.**), участь у якому просувала Адміністрація Обами. Ми й надалі підтримуватимемо цю угоду, бо вважаємо, що вона позитивна. Сподіваємося, що Сполучені Штати одного дня до неї повернуться. Тим часом обговорюватимемо з ними двосторонню структуру (торговельної взаємодії. — **Ред.**). Хоча політика Японії стосовно багатосторонньої торгівлі — це філософія СОТ і ЗВТ — залишатиметься незмінною.

Про те, чи нашкодять американсько-японським відносинам спроби США й Китаю поліпшити співпрацю. Не думаю. Ми налагодили відносини з нинішньою Адміністрацією ще до того, як це зробив Китай. І не хочемо, аби Вашингтон та Пекін негативно ставились один до одного. Краще буде, якщо вони зможуть усе обговорювати. Тож ми за це не хвилюємося.

Про відносини з Росією. Ми не приймаємо ставлення РФ до Криму чи України. Японія приєдналась у питанні санкцій до європейських країн та США. Водночас РФ — єдина країна, з якою ми не підписали мирної угоди після Другої світової війни. Це через проблему Північних територій. Інші острови нам було повернуто, зокрема США віддали назад Японії частину Окінави. Але Курили нам не повернуто. Тож треба вести переговори.

Це можливо тільки тоді, коли є кілька умов: коли Росія реально хоче діалогу; коли в Росії та Японії сильні лідери; коли взаємини між двома лідерами хороші, а між Абе й Путіним налагоджуються дружні стосунки. Зараз є рідкісна нагода, коли можливий якийсь прогрес. Лідери країн зустрічалися у грудні й нещодавно у квітні. Японія та Росія домовилися про те, що на Північні території буде відправлено урядову й бізнесову місії, які розглянуть варіанти спільних проектів розвитку. Ми сподіваємося, що це буде кроком до повернення островів. Але треба почекати й подивитися, куди рухатиметься ця стратегія. ■

Віртуальні опричники

Юрій Лапаєв

Наскільки значущою є російська кіберзагроза для Заходу

Світ важко здивувати кібернетичними злочинами. Злами банківських рахунків, вкрадені приватні фотографії чи переписка та віруси стали невід'ємною частиною сучасного життя. Відносно спокійною і недоторканою лишалася одна сфера, яка охоронялася на державному рівні. Завдяки захисту з боку національних безпекових організацій політичне керівництво країн світу перебувало у відносному спокої. Аж до останніх виборів у США, перебіг яких змінив правила гри. Діяльність хакерів перетворилася з екзотичної вузькоспеціальної страшилки, яку військові розповідали платникам податків, на реальну потужну зброю зі стратегічним ефектом.

У 2016 році хакери зламали поштові сервери Демократичної партії США, що вплинуло на результат президентських перегонів і частково допомогло Трампу стати господарем Білого дому. Пізніше було встановлено, що за цим зломом стоїть російське утворення АРТ 28, яке різні розслідування пов'язують то з ГРУ ГШ РФ, то з російською ФСБ. Тоді РФ ще намагалася це спростувати, хоча й невміло, ховаючи задоволення від свого успіху. Відтоді минув майже рік, і, попри приказку про снаряд, який не поціляє в ту саму воронку, Кремль вирішив повторити свої трюки. Події розвивалися за схожим сценарієм: відверто проросійський кандидат, що протистоїть євроцентричному, «русский мир» проти Європи. І знову за кілька днів до голосування була зламана пошта неприйнятної для Москви кандидата. Але цього разу щось пішло не зовсім за сценарієм Росії.

Про можливі спроби втручання в президентські вибори у Франції почали говорити одразу після інциденту у Вашингтоні. Росія оголосила Заходу війну. Не класичну, звичайно. Для цього в Кремлі не вистачає ані сил, ані ресурсів. Війна ведеться у новий спосіб новим видом зброї — хакерами, здатними вплинути на розстановку на політичній арені країни. Мета — замінити керівництво провідних країн Європи лояльнішим до Кремля. Причому якщо від втручання в американські системи Москва намагалася відсторонитися, то злам французьких систем був менш професійним. Хакери залишили після себе сліди, що дали змогу швидко знайти авторів атаки. Ймовірно, це сталося з двох причин. Перша — краща підготовка французьких спеціалістів із кібербезпеки, що працювали в тісному контакті з американськими колегами з АНБ та ФБР. Друга — втрата фактора раптовості атаки: її передбачали і до неї готувалися, на відміну від американського випадку. Водночас можна говорити й про певні прорахунки російської сторони. Помилки в організації зламів вказують на поспішність. А факт зламу заздалегідь створених французами як принади акаунтів свідчить про гірший рівень підготовки російських хакерів. Це можуть бути перші наслідки

Готуються до війни. В Таллінні відбулися найбільші у світі кібернавчання Locked Shields 2017

реорганізації російських військ інформаційних операцій. Втім, це також може бути певною тактикою РФ, яка таким чином прагне продемонструвати всьому світові свою перевагу в кіберпросторі.

Показова різниця і в реакції на ці події. У Сполучених Штатах більшість провідних ЗМІ намагалися максимально висвітлити факт зламу і зміст вкрадених документів, зверталися до WikiLeaks, часом навіть не перевіряючи їхньої достовірності, що в підсумку і вплинуло на симпатії виборців. На відміну від Америки у Франції національна виборча комісія попередила мас-медіа про заборону публікації даних, отриманих злочинним шляхом. Французи сприйняли атаку на Макрона як напад на країну та демократію. На думку Джона Шиндлера, колишнього аналітика АНБ, експерта у сфері безпеки, такі дії російських хакерів у Франції мали протилежний до сподівань Москви ефект. Замість того щоб втопити Макрона, «підтримка» з боку Росії ще більше спотворила образ Ле Пен і зменшила її шанси на перемогу. Європа перемогла цю битву, проте війна ще триває. Наступна мішень — Німеччина. Контроль над цією країною, політичним та економічним лідером ЄС, міг би бути серйозним кроком до скасування антиросійських санкцій, а в перспективі до послаблення всього Союзу.

Звідки в Росії з'явилися такі потужності? Певним спадком від СРСР стали якісна освіта, зокрема в царині інформатики, наука та промисловість, які хоч і перебували в плачевному економічному стані, але все ж таки були доволі розвинені. Крім того, на дум-

ку спікера Українського кіберальянсу (УКА) Шона Таунсенда, непоганим стимулом для зародження російського руху хакерів стала відсутність законодавчого регулювання цієї сфери. А вже перші спроби офіційно визнати хакерство злочинами почалися лише із середини 1990-х, на відміну від США, де аналогічні закони були ухвалені ще в 1980-х. А відсутність фактичної їх імплементації розв'язувала руки комп'ютерним шахраям. Склалися ідеальні умови, коли інтернет і техніка вже були, а закони ще не працювали. Яскравий приклад з українських реалій, які мало чим відрізнялися від реалій сусідньої країни, — діяльність Дмитра Голубова, засновника Інтернет партії України, а нині депутата Верховної Ради від БПП. 2005 року в результаті тривалої спецоперації за участю ФБР та низки європейських держав його було заарештовано за підозрою у створенні потужної хакерської спільноти Carderplanet.com. Діяльність шахраїв із Carderplanet зводилася до заволодіння даними кредитних карток та подальшого виведення з них коштів. За орієнтовними оцінками, за три роки діяльності цієї спільноти було вкрадено понад \$11 млн. У 2006-му Голубова повністю виправдав Солом'янський суд міста Києва у зв'язку з відсутністю складу злочину.

Поступово з кінця 1980-х на цьому тлі з'явився доволі потужний, але підпільний рух, який тоді складався переважно з так званих білих хакерів, що відточували свою майстерність у проникненні до інформаційних ресурсів. Вони працювали за принципами, аналогічними до тих, які застосовують у роботі «чорні», але були умовно менш шкідливими, адже зосереджувалися на технологіях замість матеріальної вигоди. З часом ситуація почала змінюватися. З розвитком інформаційної сфери на зміну відносно нешкідливим «білим» хакерам, які поступово переходили на легальний ринок, стали приходити небезпечні «чорні», з'явився попит на їхні послуги. Вони лишалися самостійними одиницями, не об'єднувалися в якісь формування. При цьому існували певні неписані домовленості: «чорні» не працювали проти країн СНД, за це держоргани заплющували очі на їхні злочини за кордоном. Окремі комп'ютерні спеціалісти, як, наприклад, Євгеній Касперській, на початку 1990-х заснували власні інформаційні бізнес-проекти, що не завадило їм пізніше певним чином працювати в інтересах влади. З 2000-х спецслужби поступово почали проявляти більший інтерес до діяльності комп'ютерного андеграунду, їм були потрібні свої агенти та інформатори в цій царині, тому вони цікавилися переважно людьми, а не їхніми вчинками чи технологіями. Так, із поверненням ФСБ до влади в Росії почалася кампанія з вербування комп'ютерних спеціалістів для співпраці з органами держбезпеки. Пізніше лише дуже мала частина з них стала службовцями управління «К» МВС РФ чи співробітниками ФСБ, але їхня роль була мінімальна, їх використовували радше для спостереження. А більша частина хакерів залишалася в тіні поза державними структурами. Із середини 2000-х, коли влада змогла банальним залякуванням чи шантажем вимусити діяти в інтересах органів держбезпеки достатню кількість хакерів, їхня роль змінилася. Зараз такі «придворні» спеціалісти перетворилися на стратегічний інструмент у гібридній війні РФ проти світу. Втім, за словами Таунсенда, сила російських кіберзлочинців дещо перебільшена. Це підтверджують і по-

милки у Франції. У Росії немає надзвичайних сучасних технологій, а виконавці (принаймні поки що) здебільшого неорганізовані, різномірні, збираються наново під кожну окрему операцію. «Їхня ефективність падатиме, адже способи роботи вже відомі й усі до них готуються», — зазначив Таунсенд.

Попри це, НАТО й Німеччина і далі активно готуються до битв на кібернетичному фронті. Про це свідчить, наприклад, кількість навчань, проведених Альянсом за останній час. Наприкінці квітня в Таллінні відбулися найбільші у світі тренування Locked Shields 2017 під керівництвом Центру передового

Напередодні виборів Федеральній службі інформаційної безпеки ФРН запропоновано забезпечувати недоторканність інформаційних ресурсів політичних партій. Для цього створюються додаткові команди швидкого реагування зі штатом **180 осіб**. Відомству збільшено фінансування на **€20 млн**, і тепер бюджет цієї служби становитиме **€120 млн**

досвіду і співпраці з кіберзахисту. До навчань, що проводяться з 2010 року, було залучено майже 800 учасників із 25 країн, які відпрацьовували напад на умовну військову авіабазу. У межах тренування змодельовано понад 2,5 тис. атак, при цьому відпрацьовувалися не лише дії кіберспеціалістів, а й координація роботи суміжних служб. Тому в навчаннях крім військових брали участь науковці та представники ІТ-промисловості. 15 травня в Празі стартував п'ятиденний саміт із протидії втручанню Росії у вибори, організований Stratcom та МВС Чехії. Одним із головних питань саміту є організація інформаційної безпеки. А 16–18 травня в Софії проведено інші, не менш масштабні навчання Cyber Coalition 2017 під керівництвом Командування ОЗС НАТО з питань трансформації. Більших зусиль докладає Німеччина й на національному рівні. За словами президента Федеральної служби інформаційної безпеки ФРН Арне Шенбома, його відомство готове до будь-яких атак на державні мережі. Крім того, напередодні виборів службі запропоновано забезпечувати недоторканність інформаційних ресурсів політичних партій. Для цього створюються додаткові команди швидкого реагування зі штатом 180 осіб. Відомству збільшено фінансування на €20 млн, і тепер бюджет цієї служби становитиме €120 млн. За два останні роки було проведено додаткові навчання з інформаційної безпеки для більш як 3 тис. державних службовців. А поки що побоювання німецьких спеціалістів викликає можливість використання інформації з пошти депутатів Бундестагу, що були викрадені під час потужної атаки на парламент у 2015-му. На сьогодні офіційних даних про організаторів та виконавців цього кібернападу немає, як немає і винних у справах зламу пошти провідних німецьких ХДС та СДП на початку весни 2017-го. Втім, більшість європейських фахівців пов'язує цю активність зі згаданим вище російським угрупованням АРТ 28. Вересень (а точніше, результати виборів) покаже, чи були ті пригрозити успішними. Зараз лишається тільки констатувати, що світ вступив у нову добу й крім комп'ютерних вірусних епідемій, які здатні за кілька днів заблокувати більш як 200 тис. ПК, слід очікувати дедалі частішого використання хакерів для досягнення політичних цілей. ■

Кіберсанкції. Відповідно до указу президента України з 1 червня мають бути заблоковані доступи до популярних російських соцмереж та онлайн-сервісів. Детальніше див:

#нормконтора

Юлія Бугай, Дніпро

Традиційна історія про російськомовне місто й україномовні села та передмістя була притаманна й Дніпру. Щоправда, приблизно від початку 2000-х україномовну спільноту нечислених музейників та умовних членів «Просвіти» й рухівців почала трохи розбавляти собою неконформістська молодь.

Загалом це майже не вплинуло на мовний ландшафт міста. Водії маршруток роками вивчали й не могли вивчити значення словосполучення «за рогом зеленого будинку» (так, Дніпро — єдине місто України, у котрому маршрутки досі зупиняються на вимогу будь-де, часто навіть усупереч ПДР). Продавчині в супермаркетах могли не розуміти про «шинку» й «печериці», а офіціанти перепитували, що означає «Можна рахунок, будь ласка?».

Чи змінилося щось у мільйоннику відтоді? Думаю, так. У двомовному місті — з російською та суржиком — українська стала третьою і нормальною мовою. Звичною та звичайною. Припинила привертати увагу. Місяців зо два тому в одній із великих мереж супермаркетів усі касири раптом почали звертатися до покупців українською. Ніхто навіть не написав про це пост у соціальній мережі, не те, що новину. Мимохідь у приватних розмовах згадували, що тепер «решту можна на картку».

НА АЛЕЇ ПАМ'ЯТІ У ДНІПРІ НА П'ЯТЬОХ СТЕЛАХ НАПИС «ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ»: УКРАЇНСЬКОЮ, АНГЛІЙСЬКОЮ, ФРАНЦУЗЬКОЮ, НІМЕЦЬКОЮ ТА ІВРИТОМ. РОСІЙСЬКОЇ ТАМ НЕМАЄ, БО КАТЕГОРИЧНО ПРОТИ ВИСТУПИЛИ РОДИНИ ПОЛЕГЛИХ

Лікарі в особистих повідомленнях можуть «радяти продовжити прийом препарату» й обговорювати останні зміни від МОЗ, не перекладаючи цитати російською. Водії таксі нові назви вулиць передають в українському звучанні: Січових Стрільців (а не «Сечевых Стрельцов») та Святослава Хороброго (не «Храброго»). Чи стали всі ці жителі україномовними? Ні, не стали. Більшість навіть не помічає, що у звичному суржику трохи зросла частка української. Психологи взагалі кажуть, що людям важко постійно швидко переключатися з однієї системи кодів на іншу. Але якщо вже навчилися і змогли, то на них чекають великі справи.

Так, українська перестала бути маркером «свого-чужого». Років 10 тому, зустрівши людину, яка нею розмовляє, можна було припустити, що та належить до певного спільного контексту або принаймні прочитала останнього Жадана й відрізняє «Тартак» від ТНМК. Нині це не значить абсолютно нічого. Дурні, негідники, корупціонери, аферисти

й зануди чудово вивчили українську. Люди, яким це все протиповно і які вирішили, що «валити звідси таки не варто», можуть бути показово російськомовними або спокійно послуговуватися суржиком.

Дніпро, хоч і має розмиту ідентичність, більш-менш однозначно сприймає себе як вільне і прагматичне місто. Тому будь-яка мова тут означає лише те, що ви умієте й можете нею говорити. У Дніпрі загалом більше звертатимуть увагу на те, що ви робите, ніж на те, що кажете.

І все було б просто, якби ми могли розглядати мову утилітарно, виключно як засіб комунікації. Але не виходить. 12 травня в Дніпрі відкрили Алею пам'яті на честь Небесної сотні та загиблих воїнів АТО. На п'ятьох стелах напис «Герої не вмирають» п'ятьма мовами: українською, англійською, французькою, німецькою та івритом. Кажуть, російської там немає, бо категорично проти виступили родини полеглих. Більшість із увічнених у меморіалі, ймовірно, спілкувалися російською, як це й досі роблять їхні рідні. Але мами, дружини, сестри та діти не хочуть бачити напису цією мовою на честь тих, хто загинув від рук росіян.

Отже, чи могла б українська в Дніпрі поширитися швидше, ніж виросте нове покоління? Діти Дніпра хоч і двомовні, бо дивляться мультфільми й кіно українською, але, здається, швидше порозуміються зі своїми англійськими однолітками, ніж із дитиною з російської глибинки. І не через мову, а через відсутність точок дотику. Бо грали у війну, де замість «німців» були «росіяни». А може, і через те, що бачили, як батьки щось возили на фронт, будучи волонтерами.

Сучасні підлітки не розуміють жартів про «залитну рибу» або про те, що «вже час зіпсувати бездоганну репутацію». Тобто кожне зі слів розуміють, але сенс фрази від них вислизає.

Українська для них навіть не повинна бути модною, вона просто є: це нормально і природно.

Але її могло б бути більше серед дорослих, якби нею говорили особи, наділені формальною чи неформальною владою. Наприклад, кандидат у мери Дніпра Борис Філатов колись обіцяв вивчити українську. Майже за два роки на посаді міського голови в нього не було жодного публічного виступу державною. Як і, здається, у 100% міських депутатів.

При цьому процес «повзучої українізації» все-таки триває. Бо немає для бізнесу в Дніпрі більшої проблеми, ніж вигадані чи реальні звинувачення в сепаратизмі. Лакшері-вишиванки з'явилися у гардеробі більшості світських дам. У пристойному товаристві сказати щось на кшталт «Україна — это не страна» означає як мінімум стати зневацька експонатом кунсткамери.

Це заслуга мови чи інших факторів, хтозна. Але якби в мережі був флешмоб про нормальний сервіс мов, зручність у користуванні, доступність інформації і просто про «красиво», українську в Дніпрі багато хто позначив би як #нормконтора. ■

Дедлайнувато

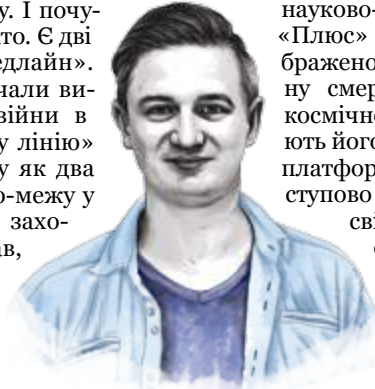
Максим Нестелєв

Живеш від дедлайну до дедлайну. І почувашся відповідно. Дедлайнувато. Є дві гіпотези походження слова «дедлайн». Відповідно до першої його почали використовувати під час громадянської війни в США і воно буквально означало «мертву лінію» (англ. *dead line* — і писали його спочатку як два слова), умовну чи чітко накреслену лінію-межу в в'язниці, за яку ув'язненим забороняли заходити. Якщо ж хтось бодай трохи заступав, торкався чи просто падав на неї, вартові мали право стріляти на ураження. Є згадки, що ця лінія проходила за 20 футів (приблизно 6 м) від внутрішнього частоколу в'язниці. Уперше про «дедлайн» написав 5 липня 1864 року полковник конфедератів Чандлер, зображуючи нелюдські умови «концтабору» південців для янки — Андерсонвілла, але найчастіше його згадують дотично до справи капітана Генрі Вірца, начальника цього табору, єдиного серед комендантів Півдня й Півночі, кого скарали на горло з формулюванням «за нехтування життям та здоров'ям військовополонених».

Згідно із другою гіпотезою так на початку XIX століття на жаргоні газетярів називали межі, у які мав уміщатися друкований матеріал, а вже приблизно в 1920-ті в Америці воно поширилося на журналістську професію, почавши означати те, що й зараз, — граничний термін.

Якщо подумати про дедлайн філософськи (як це роблять усі прокрастинатори), то очевидним стає те, що насправжки є тільки один дедлайн — смерть, а решта — маленькі перепони й відстрочення на шляху до неї. Була ж, певно, якась логіка в тому, що давні греки (піфагорійці-орфіки) називали тіло *soma*, а могильний знак *sema*, бо тіло ув'язнює душу, тягне до землі-домовини. Випадкове (чи не надто випадкове) співзвуччя напозір не дуже пов'язаних між собою слів перетворилося відтоді на цілу філософську стратегію розуміння людського існування, яка подеколи виринає в різних контекстах аж до сучасності. Так, у романі французького письменника Анатолія Франса «Таїс» (1890) в одному з епізодів чернець Пафнутій і куртизанка Таїс приходять на бенкет, організований Коттою, і зустрічають там «останнього стоїка» — старого Евкріта. У своїх розмовах той просторікує про необхідність влади над собою, потребу вільного життя і відречення від земних благ. А під час суперечки з Нікієм, який каже фразу «Як можна бути вільним, Евкріте, коли маєш тіло?», доводить свою свободу тим, що добровільно приймає смерть, заколюючись ножем. До речі, фраза Нікія — це також один із двох епіграфів до роману Валер'яна Підмогильного «Місто» (1928).

Проте й відсутність тіла не дає повноцінно-го звільнення, швидше навпаки — прагнення знову себе обмежити. В одному з найцікавіших

науково-фантастичних романів XX століття «Плюс» (1977) американця Джозефа Макелроя зображено цікавий експеримент. У хворого на страшну смертельну недугу колишнього працівника космічної програми виймають мозок і відправляють його в капсулі Інтерпланетної моніторингової платформи «Плюс» на орбіту роботи досліди. Поступово мозок, борсаючись у хаотичному «потоці свідомості», починає словами відбудовувати свою пам'ять і рости нове тіло, зокрема очі, адже самосвідомість неможлива без матеріальної оболонки. Слово як оболонка думки і стає тим тілом для душі, водночас ув'язнюючи й даючи волю, принаймні в тому, що уможливує як не встигання зробити все до дедлайну, то хоча б свободу його відстрочити.

Однак про дедлайн писали ще тоді, коли й слова такого не знали. Так, російський письменник Михайло Арцибашев, який народився в Охтирському повіті Харківської губернії, у своєму відомому декадентському романі зі знаковою назвою «Біля останньої межі» (1910–1912) своєрідно переосмислив цю межу життя і смерті, яскраво зобразивши пошесть самогубств на початку XX століття (загалом у творі сім суїцидів інтелігентів). Але вже початок роману, де описано домашнє навчання, дещо гротескно й комічно навіює відповідний настрій: «Хлопчаки ожили. Кудись

ЯКЩО ПОДУМАТИ ПРО ДЕДЛАЙН ФІЛОСОФСЬКИ, ТО ОЧЕВИДНИМ СТАЄ ТЕ, ЩО НАСПРАВЖКИ Є ТІЛЬКИ ОДИН ДЕДЛАЙН — СМЕРТЬ, А РЕШТА — МАЛЕНЬКІ ПЕРЕПОНИ Й ВІДСТРОЧЕННЯ НА ШЛЯХУ ДО НЕЇ

полетіли брудні зошити, на столі вмить утворилася велика калюжа чорнил, у якій тоді ж таки закінчила життя якась дурна муха». Навряд чи Арцибашев мав тут на увазі Шекспіра, але в «Королі Лірі» (1606) Глостер висловлюється значно витонченіше: «Для богів те саме ми, що мухи для хлоп'ят: вони нас для розваги убивають». Зрозуміло, що трагізм межі людського життя й небуття окреслює саме знання про те, що ми смертні (Осіп Мандельштам: «Якби не смерть, то ніколи я не дізнався б, що живу») — оце і є той фінальний дедлайн.

Хоча чого це ми користуємося тією клятою іноземщиною, коли маємо гарний український відповідник: реченець? Це ж про нього чудово сказав Василь Стус: «Як став — то вплав, як брід — то вслід, як мур — то хоч нурця, пройдімо лабіринтом бід до свого реченця...»

Отак, власне, і живемо від реченця до реченця. А почувашся чогось дедлайнувато. ■

Азійсько-деспотичні орієнтири

Ігор Лосєв

Чому протистояння Москви із Заходом не є тимчасовим

Колишній радянський, а згодом американський професор Александр Яков ще до перебудови 1985–1991 років підрахував, що загалом в історії Росії було 12 «реформацій» такого типу. Остання, горбачовська, за ліком 13-та. Усі попередні закінчувалися перемогою реакційних сил. Про результат останньої ми сьогодні теж знаємо: усім спрямованим на демократизацію зусиллям поклав край мало не тоталітарний, гранично милітаризований режим.

Історик XIX століття Василій Ключевській дотепно зазначив, що в Росії полюбляють говорити про те, як реформа (1860-х років) змінила країну, але не кажуть, як країна змінила реформу. Себто як багатовікові традиції місцевої культури та політичного життя переінакшують будь-які західні проєкти й рецепти розвитку та реформування Росії і як усе повертається на круги своя. Деякі сучасні мислителі з РФ (приміром, Ігорь Чубайс) геть не бажають помічати такі особливості й стверджують, що до жовтня 1917-го Росія була цілком європейською державою, яку спаллювали клятві більшовики. Так, червоні відродили не лише чимало такого, що панувало в Росії до 1861 року, а й дещо з часів Московського царства, з якого, на думку деяких емігрантських російських філософів, і вилізла «нова людина» комуністів. За часів петербурзької імперії справді спостерігалися елементи європеїзації, своєрідного європейського цивілізованого «креольства», проте могутні основи ординсько-візантійської Росії були куди сильнішими. Насамперед ідеться про потужний імпульс антиправової ментальності: «Я начальник — ты дурак», «Прав тот, у кого больше прав» тощо. Ці неформалізовані тези постійно перемагають у російських юридичних та державних практиках, як внутрішніх, так і на міжнародній арені, коли все насамкінець вирішує брутальна сила.

Нинішня Російська Федерація з її глибокою демонстративною зневагою до «гейроши» також показує, що до цього типу цивілізації не належить і перебуває поза межами європейської культури, у якій такі чимало записалися. Останні події у світовій політиці висвітлюють ще один важливий момент. Після хімічної атаки режиму Башара Асада на цивільне населення Сирії та ракетного удару помсти з кораблів США по сирійській авіабазі головний спонсор дамаського диктатора Росія, активний учасник цієї війни Іран та шийтська екстремістська організація «Хезболла» заявили, що Сполучені Штати перейшли червону лінію і в разі повторення таких дій наразяться на консолідовану відсіч названих міжнародних фігурантів. Таким чином оформилась азійсько-деспотична коаліція проти Заходу. Водночас вона (з огляду на участь шийтського Ірану) є антисунітською коаліцією всередині ісламської цивілізації. Увійшовши де-факто до неї, Росія забагато на себе взяла, оскільки шійти — це абсолютна меншість в ісламському світі з певним відчуттям маргінальності. Спочатку шійзм був сприйнятий в Ірані древнім арійським народом, нащадком великої

Воювати із Заходом на Сході. Навіть війну з Японією Росія намагалася зобразити як своє протистояння з Європою

цивілізації Персиди, як можливість кинути культурно-релігійний виклик арабській гегемонії.

Антиєвропеїзм ніколи повністю не зникав із російської суспільно-політичної думки навіть у період бюрократично-технологічної європеїзації Росії XVIII–XIX століть. А нинішня ідеологічна поляризація між Російською Федерацією і Заходом спонукає проаналізувати попередні етапи протистояння. Навіть побіжний погляд на пропагандистське обґрунтування війни РФ проти України переконує, що російські теоретики, ідеологи, політтехнологи розглядають ці події як елемент глобальної конфронтації із Заходом. А сама конфронтація не є випадковою, вона цілком уписується в російську ідейну традицію. Це траплялося з певною регулярністю практично з перших днів існування Московії-Росії як геополітичного феномену, що намагався самовизначитися, протиставляючи себе Заходові.

У XV–XVII століттях це відбувалося на рівні відомої концепції «Третього Риму» з намаганням обґрунтувати право Московії-Росії взяти на себе функції Візантії, центру світового православ'я, що реалізувалося у вигляді релігійної конфронтації з католицизмом та протестантизмом і характеризувалося надвисоким рівнем релігійної нетерпимості.

За часів петербурзької імперії антизахідний пафос освіченого російського суспільства трохи вщух, але підкреслювалися особність, окремішність, іншність Росії порівняно з Європою. Себто антиєвропеїзм був константою російської суспільно-політичної думки, часом загострюючись, а часом відходячи на другий план. Проте цей ідеологічний тренд у Росії не зникав повніс-

тю ніколи, навіть у тих мислителів, що назагал визнавали нібито її «європейськість». Вони вважали: якщо ми Європа (що, на їхню думку, було радше версією, ніж істиною), то інша, її особливий різновид, така собі воскресла Візантія. Стаючи в позу ідейного опонента Європи, Росія водночас шукала в неї визнання, намагалася нав'язати їй комплекс компліментарних уявлень про свою «цивілізацію», що доволі рідко віддзеркалював реальний стан соціуму. Російська громадсько-політична думка має потужну традицію «критики Європи», але така критика здійснюється радше з позицій зовнішнього (що вельми симптоматично!), а не внутрішнього спостерігача. Це не самокритика європейців, а часто щось схоже на критику неєвропейцями чужої, ворожої їм цивілізації, на критику хиб Риму варваром. Тут майже завжди відчуваються цивілізаційна дистанція, відстороненість від об'єкта критичного спостереження. Найпотужніший потенціал антиєвропеїзму в післяпетровській Росії продемонстрували слов'янофіли та євразійці. Перші з них «живу цілісність» православ'я протиставляли «розсудливості» католицизму, російську людину — європейцю, наголошуючи на їхній морально-духовній «несумісності». Національність та етнічність вони мало не повністю розчиняли в релігійності й традиціоналізмі. Європу трактували як жорстку й незручну для росіян соціально-культурну модель, що ламає і спотворює людську натуру останніх, нав'язуючи їй чужі й незрозумілі засади. Цей антиєвропейський пафос слов'янофілів відродився в сучасній РФ із тією відмінністю, що в старій Росії не було стільки пристрасної люті до Європи...

Крім того, у слов'янофілів не викликала жодних сумнівів природна вищість росіянина порівняно з європейцем. Бо то в їхньому розумінні була перевага природного над штучним, живого над мертвим, суто умовним, сконструйованим, а не створеним самим життям. Саме тому слов'янофіли без особливого захвату ставилися до реформ Петра I, нерідко вважаючи їх національною катастрофою, переживаючи його новації як насильницьку європеїзацію російського буття та його спотворення. Хоча, будучи, звісно, лояльними підданими імперської влади, не дуже афішували власні відхилення від канонів офіційної імперської історіографії, зводячи свою фронду переважно до російської етнічної самокомпліментарності, оспівування «особливих чеснот» свого народу, «неперевершеної народної мудрості» тощо. Основний пафос слов'янофільських текстів зводився до апології особливого неєвропейського (!) шляху розвитку Росії, захисту її неєвропейської (!) унікальності. Водночас слов'янофіли не сумнівалися, що Росія не є частиною азійського цивілізаційного простору, всіляко наголошуючи на слов'янському корінні, заперечуючи тюрксько-азійську складову російського етнокультурного типу й геть абстрагуючись від угро-фіньських первнів свого народу.

Таке саме несприйняття Європи з її демократичними традиціями було притаманне опонентам слов'янофілів — євразійцям, які стверджували, що Росія не Європа й не Азія, а принципово самобутня цивілізація — Євразія. Однак у вченні євразійців, що було певною реакцією на Першу світову війну та більшовизм, Азія таки відчутно домінувала над Європою, що й засвідчила перша програмова книга цього ідейно-політичного руху «Исход к Востоку». Як і слов'янофіли (з певними застереженнями євразійці вважали себе їхніми наступниками), прихильники цивілізаційної

Євразії негативно ставилися до реформ Петра I й до тієї дуже суперечливої, односторонньої, непослідовної європеїзації Росії, що почалася з доби Петра Романова. Саме тоді, на думку євразійців, Росія нібито стала союзником свого вчорашнього ворога Європи в її боротьбі проти Азії. Так трапилося тому, що керівна верства розчинилася у чужій для російського духу європейській культурі. Такі настрої сьогодні посилено насаджують в суспільстві офіційна пропаганда РФ, коли європейське і взагалі західне росіянам змальовують як чуже й потворне. Євразійці категорично відкидали західництво, зокрема й тому, що не хотіли сприймати Росію як культурну провінцію Європи, яка повторює її з великим запізненням та значними втратами позитивного змісту. Зате євразійці постулювали мало не вирішальну роль у формуванні російського державно-національного типу тюрксько-монгольського елемента. Савіцькій, один із засновників євразійського руху, заявляв просто: «... без татарщини не було б Росії, бо саме вона фундаментально вплинула, бо більше сформувала побут, спосіб життя, психологію російського народу, його соціальну організацію та державний устрій».

АНТИЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАФОС СЛОВ'ЯНОФІЛІВ ВІДРОДИВСЯ В СУЧАСНІЙ РФ ІЗ ТІЄЮ ВІДМІННІСТЮ, ЩО В СТАРІЙ РОСІЇ НЕ БУЛО СТІЛЬКИ ПРИСТРАСНОЇ ЛЮТІ ДО ЄВРОПИ

Засновниками російської держави євразійці вважали не київських князів, а московських царів, що були наступниками монгольських ханів. І спочатку Велике князівство Московське було не чим іншим, як улусом Джучі, а Московське царство — відродженою Золотою Ордою. Євразійці з особливою ворожістю ставилися до таких ідейних конструкцій європейської культури, як «латинство», Просвітництво й лібералізм. Вони дедалі більше ідейно дрейфували в бік комунізму радянського зразка, з яким знаходили спільну платформу на ґрунті ворожості до «клятого буржуазного Заходу».

У сучасній конфронтації та наступі на нього Москви Захід вбачає щось випадкове, тимчасове, ситуативне, що є трагічною помилкою. Навіть за часів дещо європеїзованої петербурзької імперії, за правління Ніколая I чи Александра III влада боролася проти того, що вона називала «тлетворним впливом Запада», а потім уже в СРСР Захід став символом реакційної буржуазності. Після 1945 року, коли в країну повернулися мільйони солдатів та офіцерів, побувши в Європі й побачивши на власні очі тамтешнє життя, розпочалась активна кампанія проти «нізкопоклонства перед Заходом». Тож нинішня московська пропаганда у своєму антизахідному пафосі спирається на могутні російські національні традиції. Кілька років нетипової «заходофілії» часів перебудови пов'язані з крахом світового комунізму (центром якого була Росія), намаганням «демократичного» Кремля подолати наслідки історичної поразки російського глобального проекту весесвітнього панування. Вирішивши, що вимушене мирне співіснування виконало свою функцію необхідної паузи для відновлення російської мілітарної потуги, пост'ельцинське керівництво РФ повернулося до традиційної, звичної політики змагання і протистояння західній цивілізації. Конфлікти Росії та Заходу є більш чи менш регулярними й неминучими. ■

Юрій Винничук:

ФОТО: УМАН

«Національна ідея спрацювала саме тепер»

Те, що я українець, знав змалку, хоча коли вчився у школі в Станіславі, то мене не дивувало, чому так багато класів російськомовних, а в них діти з українськими прізвищами. Вже у класі восьмому під впливом батьків у мене з'явилися погляди, які можна назвати націоналістичними. А в дев'ятому ми з ровесниками організували націонал-демократичну партію, нас у ній було аж п'ятеро, навіть партківтки собі намалювали. Я тоді написав кілька патріотичних пісень про Україну, один із нас грав на акордеоні, а ми їх співали. То був 1968 рік, на щастя, нас, юних націоналістів, ніхто не здав, потім наша партія припинила своє існування. Але націоналістичні вірші мені вистачило розуму зашифрувати під переклади чеських поетів періоду революції 1848-го. Бандеру я зримував із Вазерою, бо нічого кращого тоді не придумав. І коли пізніше в мене вдома кегебісти влаштували обшук, то знайшли ці вірші і вчитувалися в те, що там написано. Інтернету, звісно, ще не було, тож «Повстаньте, брати, за волю...» тоді, у 1973-му, зійшло мені з рук. Мої націоналістичні погляди остаточно сформувалися вже в роки навчання в університеті. Мене спочатку не чіпали, бо, як я згодом з'ясував, дівчина, з якою зустрічався, була донькою начальника тюрми, тож мене прикривали. Я навіть не здогадувався, що мені пощастило. Але, як тільки сказав їй, що не збираюся з нею одружуватися, мене одразу ж викликали товарищі з КГБ на допит. Нічого страшного в мене на той час не було, та все одно хтось стукав на мене, що маю заборонені книжки і дозволяю собі вільнодумство. У 1984 році, коли я жив у

Записала
**Інна
Корнелюк**

Львові, батьки попросили мене приїхати додому, щоб допомогти їм садити картоплю. Наш сусід, партійний чоловік, мене побачив і доповів товарищам про мій приїзд. О 8-й ранку в батьківську хату вриваються кегебісти з обшуком, який тривав до 8-ї вечора. Вони перебрали все в будинку, позабирали мої рукописи та якісь довоєнні видання, хоча нічого забороненого в мене не було: ні Донцова, ні інших авторів, які пізніше таки з'явилися, але я став пильнішим.

Люди, які мали в домашній бібліотеці старі книжки, не ховалися з цим, їх ніхто не чіпав, доки хтось на них не доносив, що вони начебто розповсюджують заборонену літературу. І якщо ти комусь дав заборонену книжку, все, гаплік. Так дуже багато хто погорів. Здуру дав почитати одному знайомому «Історію України» Крип'якевича, по суті, радянського історика, але він під час війни видав брошурку, у якій були націоналістичні настрої. Мого знайомого тоді посадили, бо в нього ще багато чого іншого знайшли, зокрема записник із піснями УПА. Коли мене викликали на суд, я підтвердив, що дав йому ту книжку. Різниця між тогочасною Україною і Росією була в тому, що там теж розповсюджували самвидав, але за це не переслідували. Звичайно, йшлося не про книжки авторства Солженіцина, бо за таке можна було сісти і надовго. Зате саморобні видання перекладів Кастанеди чи Міллера в Росії у той час поширювалися, за них не переслідували, як і за видання підпільних журналів. Натомість у нас за будь-яку дрібницю викликали на допит.

Моя націоналістична ейфорія почалася у 1986-му й протривала до 1991-го, коли ми з друзями організували театр «Не журись», виступали, мітингували. Я тоді передплачував безліч журналів: і російських, і українських. Там справді друкувалося дуже багато цікавого. З настанням незалежності України ейфорія вивітрилася, почалися суворі будні — справжнє виживання, бо відбулася різка інфляція, я мусив якісь гроші заробляти, для мене як для письменника то був дуже важкий період. Книжки українських авторів не видавалися, бо великий діяч Кучма, дідько б його забрав, не надав жодних преференцій для українського книгодруку. Тоді як російські видавці були позбавлені податків і завалили своїми книжками пострадянський простір. І український теж. За 10 років у мене вийшло лише дві книжки: «Спалах» і «Діви ночі». Нарешті в 2000-му я почав видавати все, що понаписував раніше. Щороку виходило по кілька книжок: і мої твори, і впорядковані мною антології.

1990-ті — це страшні роки для України, втрачений час для українського книгодрукування. Дуже шкода, що той час ми втратили, саме тоді Леонід Кучма сказав таку історичну фразу: «На жаль, національна ідея в нас не спрацювала». Він нам це сказав, незважаючи на те що його тут, у Львові, файно приймали. Львів'яни поводитися ніби чеканугі. У нас як? Спочатку плюємо на Кравчука, а потім усі поголовно голосуємо за нього. Виходить, що «перший Кучма» — наш ворог, а «другий Кучма» — то наш друг! І він на сцені львівського Театру імені Заньковецької проголошує якісь потрібні речі, які йому розумні люди підказали, так само як потім зробила Юля, коли обирали між нею і Януковичем. Вона сказала в тому самому театрі: «Якби я жила в часи УСС, Українських січових стрільців, то була б у їхніх рядах!». І всі радісно їй повірили. Кучмі в нас теж повірили. Проте коли сказав тоді про національну ідею, то, хоч як прикро, вона до того часу таки не спрацювала. Та все одно були невеличкі стрибки українського патріотизму під час російської агресії в Чечні, пізніше рівень патріотизму українців піднявся, коли був конфлікт на Тузлі. Цей стрибок, на мій погляд, був штучно зроблений, в інтересах Кучми, щоб він переміг на виборах. А останній стрибок національного патріотизму відбувся через Путіна, тобто нинішню війну Росії з Україною. Зарубіжні аналітики одностайні в тому, що Путін зробив більше, ніж усі українські політики за останні десятиліття.

Так, як ця війна з Росією об'єднала Україну, її не об'єднували ніхто й ніщо. Тож я вважаю, що ота міфічна національна ідея спрацювала саме тепер. Вона є, хоча має різні вияви, часом навіть бутафорські, як-от парад вишиванок чи щось таке. Хай і не втілюється у щось глибше за поняття «духовності», але національна ідея є, і я не відкидав би в жодному разі факту її існування. Я живу за термін «національна ідея» як чистий, оголений конструкт без будь-яких прив'язок та політичних маніпуляцій, бо кожен його доточує, де заманеться, додає щось своє і трактує по-своєму. Для мене національна ідея — це усвідомлення національного Я, своєї належності до України, коли ти українець

незалежно від твого етнічного походження. У чому понаднаціональне української ідеї, якщо такі межі є? У вишиванці! (Сміється. — Ред.).

Що я уявляю, коли чую слова «рідна земля»? Українські пейзажі, які асоціюю з рідною землею. Я переважно не бачив їх усі вживу, а лише на фотографіях чи на полотні. Це ж асоціації. Україна — то лани широкополі, яри, як описував Шевченко, зелені пагорби, надзвичайно красиві каньйони Дністра, бо є дуже багато чого в природі, що можна трактувати як специфічно українське і таке, що зворушує. Та я народився і живу на Галичині, тож мене найбільше зворушує все, що пов'язане з нею. Я дуже люблю галицькі села і тамтешніх людей. Мені дуже цікава їхня мова, тому часто спілкуюся з ними на базарах, бо це жива мова.

РОСІЙСЬКОМОВНІ УКРАЇНЦІ — ЦЕ ТАКА ІСТОРІЯ, ЯКА З ЧАСОМ СЕБЕ ВІДЖИВЕ. РОСІЙСЬКОМОВНІ РОСІЯНИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ ІНШИХ НАЦІЙ Є І ХАЙ СОБІ, ТА ЇХ НАСПРАВДІ ВЖЕ ДУЖЕ МАЛО В УКРАЇНІ

У моєму розумінні російськомовне населення України — росіяни й представники інших націй — не українці. І серед етнічних російськомовних українців дуже і дуже мало таких людей, які стають на захист російської. Якщо подивитися, як користувачі Facebook чубляться на мовну тему, то дуже добре видно, хто є хто. Українське прізвище теж не запорука, що то українець. Наприклад, Кравець може бути як українцем, так і євреєм. Водночас російськомовні українці — це така історія, яка з часом себе відживе. Російськомовні росіяни та представники інших націй є і хай собі, та їх насправді вже дуже мало в Україні. У нас 2001 року був сфальсифікований перепис населення. Аби продемонструвати, що в Україні живе менше українців, ніж насправді, й більше росіян, чого в реальності не було. Зафіксували, що русинів у нас начебто 10 тис. осіб, гуцулів близько 100 тис., але не в цьому омані, бо вигадали багато підступних речей. Наприклад, лічили представників якихось дрібних етносів із Півночі, із Сибіру й потім виявили, що їх, коряків, аборигенів півночі Камчатки, тут більше, ніж у Росії. Це така сама містифікація, як гноми й ельфи, про яких там теж не забули. І за цими вигаданими розрахунками вийшло, що маємо 17,3% росіян на території України. Потім Путін виголошує, що в Україні живе 17 млн «руських», тобто 17% перетворилися раптом у 17 млн. Повний абсурд. До того ж від часу перепису кількість населення в Україні відчутно зменшилася, і насамперед у російськомовному сегменті. Приріст — невеликий — маємо в Західній та Центральній Україні. Думаю, що росіян в Україні нині не більше ніж 5 млн і їхня кількість зменшиться. Є статистика про те, як реагує українськомовне населення на російську, як реагує російськомовне на українську, які реакції в етнічних росіян. І з кожним роком національна самосвідомість зростає. От нещодавно Ярослав Грицак показував на своїй лекції графіки й таблиці про такі позитивні зрушення. Навіть серед росіян, які живуть в Україні, є ненависть до путінської Росії та є повага й любов до України. Цей процес хоч і повільно, але таки відбувається. На державному

Проект Антіна Мухарського «Національна ідея модерної України». Інтерв'ю з митцями, філософами, лідерами думок

рівні потрібно працювати з молодим поколінням, зі старшими поколіннями російськомовних важко щось у такому віці вдіяти: їх уже майже неможливо переконати. А починати треба зі шкіл і садочків, які наче й українські, та діти там розмовляють між собою російською. І вчителі реформатовані, бо ж раніше вони викладали російською, і мислили цією мовою, і світ сприймали. Чи складали такі вчителі іспит на знання української? А мали б. Пройти перекваліфікацію. У всьому світі це обов'язкова умова для громадянина — знання державної мови. Карту поляка вам не дадуть, якщо ви іспити не складете на знання польської, її історії... Мій знайомий розповів, що останнє з переліку обов'язкових запитань: «Чи ви почуваетесь поляком?». А він, бідака, сказав: «Ні». І вкотре йому відмовили, бо він отак відповів. Та чоловік вперто ходить і ходить, бо має польське коріння й хоче отримати документ.

Що означає «відчувати себе українцем»? Такі речі важко надаються до означення словами. Це ніби невлітими ментальні риси, однак українці є різні, з різними поглядами. Є українці, для яких гімн, прапор і герб України — то святе. Та є й такі, які вважають, що треба поміняти кольори місцями в національному прапорі, гімн переписати... До герба якийсь снопик пшениці й кущик калини домалювати. Хто таке пропонував? Оксана Білозір. Вона ж щира українка. От їй не вистачає там чогось, щоб красиво було... А гімн нащо переписувати? Всі гімни, які у світі є, — то ж повна графоманія. Там прості слова й мелодії, але немає високої поезії та музики. Та це все одно національна святиня, за яку люди йшли на смерть. Щодо того, хто і як почуваетесь українцем. Незалежно від ставлення до кольорів національного стяга, скептичного ставлення до параду вишиванок тощо людина або відчуває, що вона українець, або ні. Наприклад, дехто каже, що хор Верьовки чи ансамбль Вірського — це щось застаріле, непотрібне, але є ж люди, які ходять на їхні виступи, як і грузини ходять на концерти своїх народних ансамблів. Якщо такі колективи мають своїх шанувальників, отже, їм є для кого виступати.

Що робити з Кримом і Донбасом? Ті, хто каже, що вони нам не потрібні, самі ж не воюють, такі не підуть на передову. Але як не вступати у війну з Росією? Іншого вибору, як воювати, немає. Те, що в нас щодня гинуть там люди, закономірно, у кожному військовому наступі щодня гинуть люди, сотні людей. Немає виходу, як вицікувати, коли цей дикий лев здохне, бо вони знесилюються більше, ніж ми. Відмовлятися? Навіщо? Їм не потрібні насправді ці території, але якщо ми такі відмовимося, тоді все, конфлікт перейде в громадянський, так, як кажуть Путін і його поплічники, а тоді санкції проти Росії будуть зняті. Тих санкцій щодо Криму дотримуватимуться хіба що Канада та Америка, Європа свої з полегкістю зніме. Ймовірно, з часом ситуація з

окупованими територіями сама собою розрулить, бо Росія у дуже складному становищі й там дуже багато людей уже дозріло до того, щоб здійснити переворот.

Я про це писав давніше у статті про малоросійський мазохізм: **переважно ми святкуємо наші поразки, а не перемоги.** Так досі є з Крутами, Берестечком, де щороку збирається велика кількість людей. Були ж і Конотопська битва, і бій під Оршею, та й під Мотовилівкою москалів побили. Молоде покоління має вчитися на перемогах, а не тільки на поразках. Щоб ми мали чим пишатися. Виходить так, ніби ми не мали своєї історії державності. Так, держава була в певні періоди нашої історії, переважно зовсім недовго, але чомусь зрідка акцентують увагу на тому, що ми мали своїх королів, не лише Данила Галицького. А хто говорить про те, що Володимир був не просто князь, а імператор? А потрібно знати. Над цим давно треба було працювати. Я тому й пишу про минуле, бо для того, щоб осягнути, що насправді відбулося, потрібен якийсь час. Лише тоді можна зрозуміти, що відбулося. Якщо вийде то зробити. Те саме і з Майданом, і з Революцією гідності — це масштабні речі, які потребують часу для осмислення. Гемінгвей і Ремарк писали про Першу світову війну через 10–15 років, як вона скінчилася.

Революція гідності — це дуже чітке визначення процесу. Це наша перемога. І на тому прикладі потрібно вчити нові покоління. Йдеться передусім про гідність українців, які не дозволили плювати собі в обличчя, не дозволили знуцятися над своїми дітьми і стали на захист найважливіших цінностей. Якби тоді не побили студентів, то невідомо, чим ця історія на Майдані скінчилася б. Так сталося, бо ідіот Янукович зробив те, що людина зі здоровим глуздом не зробила б. Майдан — це битва, яка закінчилася нашою перемогою. Бо всі наші революції закінчувалися переважно поразками. Можна нарікати на те й на се, але перше: у нас нарешті відбулася демокунізація, і це надзвичайно важливо, ту половину з Росією потрібно було обірвати давно. І друге: жоден український президент не дозволяв собі розмовляти з Росією так, як Порошенко, відкрито й однозначно. Тож нарешті відбувся розрив із РФ. Міф про братні народи — то була наша біда, та ніде у світі такого немає! Канадці ніколи не проголошували, що вони з американцями братні народи. Американці з британцями тим паче. Бо ж це маячня, таке в голові не вкладається. А росіяни собі вигадали, що ми братні народи, вони так братаються з усіма: чи з узбеками, чи з чучмеками, то чому ще з українцями не побрататися? Вважаю дуже важливим, що такий міф сьогодні зруйнований.

Так само як заборонили Компартію, потрібно було різко заборонити московське православ'я в Україні. У Болгарії було кілька розламів церкви, цей процес постійно супроводжувався скандалами, чубилися-ворогували, поки за одну ніч не вирішили: буде одна-єдина церква — і все. Старовірні лишилися якихось 20 тис. улертих. Тобто хай собі й лишаться ортодокси, їх із часом буде жменька, але держава має втрутитися в такі процеси, вони не повинні відбуватися стихійно, держава має свої інтереси педалювати. Хтось повинен спочатку прийти в Почаївську лавру й подивитися, що вони там продають і

про що людям говорять. А продають вони там анти-українські книжки. То ж антиукраїнська діяльність, чому це триває безкарно?..

Якщо ти ненавидиш країну, у якій живеш, ненавидиш її народ і висловлюєш це публічно, то яке ти маєш право бути громадянином України? Я не розумію. А свідки Єгови? Вони не йдуть в армію, бо їм не дозволяє їхня релігія. І ми їх захищаємо?.. А інші діти лягають трупами, захищаючи Україну, у якій іде війна, вони ж захищають і цих «свідків». Для них існують тільки вони, свідки Єгови, а все інше їм по цимбалах. Оце спільнота, яка має вижити, а решта хай гине. Навіть ромів можна у військо відправити, спробувати соціалізувати, бо вони мають працювати, якщо живуть тут, нарешті, поважати інші народи, на землі яких живуть.

Щодо права на зброю. В Україні не Швейцарія, і ментальність тут зовсім інша. Звісно, **здорові люди мають право на зброю, але які гарантії того, що зброю не отримають придурки? Довідка від психіатра потрібна? То її в нас можна купити.** Вистачає придурків, які вискакують з автомобіля й посеред дороги стріляють по тих, хто їм нібито не дав дорогу, гумовими кулями.

Якою я бачу Україну через 20 років? **Застерігаю: мої прогнози завжди справджуються. Про те, що розпадеться Радянський Союз, казав ще в 1970-х роках.** Я передбачив Майдан. Ці мої передчуття і штурму «Межигір'я», і революції зафіксовані

у п'єсі «Останній бункер», яка була надрукована в часопису «Український тиждень» (див. **Тиждень, № 52/ 2012**). Потім мене журналісти перепитували, чи вірю в те, що написав. Я відповів, що вірю, бо так, як описав, усе й буде. Один поважний чоловік навіть заклався на ящик шампанського, переконував, що нічого такого не буде, мовляв, у людей апатія... Так-от: упродовж року Росія відступить від Донбасу й почне відступати з Криму. Цей момент треба спіймати, щоб

ЯКЩО ТИ НЕНАВИДИШ КРАЇНУ, У ЯКІЙ ЖИВЕШ, НЕНАВИДИШ ЇЇ НАРОД І ВИСЛОВЛЮЄШ ЦЕ ПУБЛІЧНО, ТО ЯКЕ ТИ МАЄШ ПРАВО БУТИ ГРОМАДЯНИНОМ УКРАЇНИ?

і Чорноморський флот із Криму зігнати. Все буде добре, у нашій країні все, що відбувається, на краще. Це такі складні процеси, які рухаються повільно, не знаю, чи можна їх пришвидшити. Та й парламент, який він нині є, навіть якщо дочасні вибори організувати, кращим не стане. Страшно й подумати про вибори президента, бо хто може перемогти... А якщо Юля?.. Тому я проти перевиборів. Безвіз уже маємо. Так, як нині почали ловити й саджати злочинців у всенародній боротьбі з корупцією... раніше нічого подібного не було. Можна нарікати, але позитивні зрушення в країні є. Книговидання розвивається, нові автори з'являються. Люди купують українське. І нарешті зазвучала українська музика. Тож Україна буде. ■

ЗИК. СТАЄМО БЛИЖЧИМИ

ТЕТЯНА ДАНИЛЕНКО

FACE 2 FACE

щосередини та щоп'ятниці
19:30

Позиція лотоса

Як створити поверхню, що завжди залишається чистою, сухою і самовідновлюється

Листя лотоса має легендарну властивість відштовхувати воду. Коли вона потрапляє на нього, то збирається у сріблясті кульки й скочується з поверхні листка, забираючи із собою ще й будь-який бруд.

Фізика цього вражаючого та естетично прекрасного явища вже добре вивчено. Листя лотоса відштовхує воду, бо на ньому є мікроскопічні вкриті воском виступи, через які вода не зчіплюється з поверхнею. Це означає, що молекули води натомість зчіплюються між собою. Такий фізичний процес уже відтворений у деяких штучних матеріалах. На жаль, ці поверхні легко пошкоджуються через стирання, і оскільки вони неживі, то не можуть відновлюватися. А отже, їх складно виготовляти в комерційних масштабах. Шкода, бо поверхні, що самоочищуються й самовисушуються, могли б бути дуже цінними. Цю проблему може вирішити технологія, яку нещодавно описав Юрген Руе з німецького Фрайбурзького університету в спеціалізованому журналі *Langmuir*. Ідеться про те, щоб дати матеріалам, які створені за принципом лотоса, здатність самовідновлюватися після пошкодження.

Підхід Руе полягає у відтворенні процесу, притаманного іншому живому організму — ящірці. Коли ці тварини ростуть, їхня луска не росте разом із ними. Натомість злазить старий покрив, а під ним наростає новий. За теорією Руе, подібним чином

можна нашарувати лотосоподібний матеріал, який у разі пошкодження злущуватиметься, а під ним з'являтиметься чиста нова поверхня.

Штучні лотосоподібні матеріали належать до класу нанотрав — так їх називають тому, що під електронним мікроскопом вони нагадують газон. У нанотрави Руе водовідштовхувальні «ворсинки» кріпляться до тонких листів силікону. Науковець ставив перед собою завдання створити матеріал із нашарування таких листів, у якому сильно пошкоджений поверхневий лист замінювався б автоматично.

Для цього він склеїв шари речовиною, яка розчиняється у воді. За його задумом, коли верхній шар зношується, волога починає потрапляти через нього на наступний і клей починає розчинятися. Коли пошкодження незначне, клею нічого не буде. Але за певного масштабу зношення він розчиниться настільки, що верхній шар нанотрави відлущиться, а з-під нього з'явиться наступний.

Руе випробував свою ідею з належним клеєм (спеціальним водорозчинним полімером) і з'ясував, що принцип діє. Коли він розколунав верхній шар скальпелем і намочив його, той справді відклеївся і злущився. Звісно, таке самовідновлення не вічне, адже врешті шари вичерпаються. Але якщо цю ідею можна втілити у промисловій практиці, то самоочисні поверхні тривалого використання можуть нарешті стати звичним явищем. ■

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

КНИГАРНЯ

22–28 травня чекаємо Вас на таких заходах у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

23 травня, 19:00 — дискусія «Завдання на літо: що зараз у топах дитячої літератури?». Учасники: Міра Київська, Анна Третяк, Володимир Чернищенко, Ірина Троскот. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент». Модерує Ростислав Семків.

24 травня, 18:30 — презентація книжки соліста гурту «Мері» Віктора Винника «90/60/90».

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

26 травня, 18:30 — Міжнародний проєкт «Апокаліпсис міста». Зустріч із Катажиною Сискою. Розмова на тему «Театр у місті, місто в театрі. Феномен міських театрів та їхній вплив на формування тожсамості міста». Спільно з Польським Інститутом у Києві. Модерує Катерина Новікова.

Київ (вул. Хрещатик, 46):

24 травня, 18:30 — презентація книжки й автограф-сесія Олега Панфілова «Розмова з «кватником». Спільно з видавництвом «Мандрівець». Модерує Богдан Фенюк.

Київ (вул. Спаська, 5):

26 травня, 18:30 — Літературна Одеса: презентація книжок Елли Леус «Кат» та Арсенії Великої «Срібний перетин» і «Жінка в лахмітті правди». Спільно з видавництвом «Український пріоритет». Модерує Володимир Даниленко.

Львів (просп. Свободи, 7):

22 травня, 12:30 — «Сходження на Еверест: що далі?» Прес-конференція альпіністок Ірини Галай та Тетяни Яловчак. Спільно з Львівською міською радою.

22 травня, 18:30 — Сектор критики. Обговорення роману Марека Гласка «Красиві двадцятилітні» за участю літературознавців Тараса Пастуха, Маріанни Барабаш, Ігоря Котика.

23 травня, 18:30 — презентація роману Остапа Дроздова «№ 2». Спільно з Видавництвом Анетти Антоненко. Модерує Андрій Дрозда.

24 травня, 19:00 — презентація книжки Поліни Кулакової «Корсо». Спільно з літературною агенцією Discursus. Модерує Галина Сафроньєва.

25 травня, 18:30 — презентація книжки соліста гурту «Мері» Віктора Винника «90/60/90» за участю автора.

26 травня, 19:00 — презентація онлайн-посібника з медіа-грамотності для підлітків «МедіаДрайвер» за участю Діани Дуцик і Марини Дорош. Спільно з ГО «Детектор медіа».

27 травня, 16:00 — презентація українського перекладу книжки Катажини Квятковської-Москалевич «Вбити дракона. Українські революції». Спільно з видавництвом Lviv Media Forum. Модерує Олесь Яремчук.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

24 травня, 18:30 — презентація книжки Олександра Михеда «Транзишн» за участю автора. Спільно з видавництвом Vivat.

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

22 травня, 18:00 — презентація роману Тани Малирчук «Забуття» за участю авторки. Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Олександр Вешелені.

23 травня, 18:00 — презентація збірки оповідань Катерини Калитко «Земля Загублених, або Маленькі страшні казки» за участю авторки. Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Олександр Вешелені.

24 травня, 18:00 — Кіно/літ-клуб «Ц.Н.Т.». Обговорення роману Вінстона Грума та фільму Роберта Земекіса «Форрест Гамп».

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

26 травня, 18:00 — лекція психолога Юлії Короцінської «Метафізика стосунків. Чому кохання та біль ходять поруч».

27 травня, 12:00 — дитяча субота для дітей 4–8 років. Веселі читання про мишенят Мануєля та Діди (за мотивами книжок Ервіна Мозера, Видавництво Старого Лева).

27 травня, 17:00 — презентація роману Поліни Кулакової «Корсо» за участю авторки. Спільно з літературною агенцією Discursus. Модерує Вікторія Гранецька.

Володимир-Волинський (вул. Ковельська, 6):

26 травня, 17:00 — засідання читачького клубу «Книголюби Володимира». Обговорення книжок Барбари Шер «Мистецтво мріяти» і Марі Кондо «Викинь мотлох із життя».

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

24 травня, 16:00 — зустріч із журналістами Андрієм Куликовим та Олегом Пастуховим.

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000 рік, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

22 травня, 19:00 — лекція «Роль батьків у вальдорфській школі. Як заснувати вальдорфську школу у Луцьку?» за участю вальдорфських вчительок Крістіане Ляйсте та Юлії Марушко.

24 травня, 18:30 — презентація соціального проєкту «Parasol» та однойменної збірки за участю Олександра Михельсона, Андрія Єрмоленка, Петра Коробчука і Романа Закревського. Спільно з Видавництвом Старого Лева та Мистецьким об'єднанням «стендаль». Модерує Настасія Євдокимова.

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000 рік, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

28 травня, 17:00 — презентація книжки Олександра Михеда «Транзишн» за участю автора. Спільно з видавництвом Vivat.

Рівне (вул. Короленка, 2):

23 травня, 18:30 — творчий вечір письменниці Оксани Сайко. Модерує Лілія Майорова.

24 травня, 17:30 — прес-конференція та автограф-сесія Олександра Ірванця з нагоди видання його роману «Харків 1938». Спільно з видавництвом Laugus.

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000 рік, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Суми (вул. Соборна, 44):

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

27 травня, 12:00 — дитяча субота для дітей від 5 років. Пізнавальна зустріч «Равлику-Павлику, вистав ріжки!».

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000 рік, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

Харків (вул. Сумська, 3):

22 травня, 18:00 — презентація книжки Андрія Любки «Саудаде» за участю автора. Спільно з Міжнародною літературною корпорацією Meridian Czernowitz.

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

26 травня, 18:00 — презентація книжки Тімоті Снайдера «Чорна земля. Голокост як історія і застереження» за участю наукового редактора книжки Володимира Склокіна. Спільно з видавництвом «Медуза». Модерує Артем Харченко.

Харків (вул. Пушкінська, 50/52):

27 травня, 12:00 — дитяча субота для дітей 6–12 років. Дитячий читачький клуб: «Чи вмієш ти свистати, Юганно?» Ульфа Старка (Видавництво Старого Лева).

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

23 травня, 18:30 — лекція Тетяни Бобик «Джоан Гарріс: магія буденності».

25 травня, 18:00 — Чеський четвер. Показ фільму «Самітники» (режисер Давід Ондржишек, 2000, 103 хв) чеською мовою з українськими субтитрами. Спільно з Чеським центром у Києві.

26 травня, 18:00 — лекція Ігоря Петраша «Актуальність і парадоксальність у висвітленні історії українців та слов'ян».

27 травня, 13:00 — дитяча субота для дітей 4–8 років. Готуємося до літніх канікул!

Інформаційний партнер

Тиждень

Вхід на заходи вільний.

З детальними анонсами та змінами в графіку
можна ознайомитися за адресою
<http://book-ye.com.ua>

Кадровий потік

Вікторія Малишева

У січні цього року моя знайома втретє стала бабусею. Дочка за ці три роки встигла розлучитись, одружитися знову й завагітніти. Батьки допомагали й спостерігали. Коли за місцевою звичкою почали шукати лікаря, — домовитися, щоб прийняв пологи, — виявилося, що за проміжок між першою дитиною та цією вагітністю дочки, тобто за три роки, змінилися майже всі їхні знайомі. Хтось виїхав на неокуповану територію України, когось потіснило нове покоління («молодим завжди у нас дорога...»), когось голосно звільнили за корупцію. Але молодий лікар — то не завжди погано, це перше. А друге: що вони могли змінити? Дочці робити плановий кесарів розтин у пологовому будинку, який із трьох у «столиці» вважають найкращим. Операцію проводила молода завідувачка відділення, яка нещодавно обійняла посаду. Усе йшло за планом. Хоча ніяких форс-мажорів ніхто й не прогнозував. Наступної доби після операції породіллю з дитиною перевели з реанімації до звичайної палати. На другий день перебування в лікарні жіночці погіршало. Але їй було за тридцять, то був кесарів розтин, і негаразди із самопочуттям вона списувала на ці обставини. Потім стало вже не силу терпіти, а головне, мати, яка була поруч, стала помічати, що це вже не просто післяопераційний стан: у дочки почав збільшуватися живіт, трималася температура. Однак усі, до кого вони підходили, казали, що то цілком нормально. Дочка готова була миритись і далі, але мати, галасуючи, благаючи й залякуючи, посеред ночі домовилася про УЗД... Протягом п'яти наступних днів дочці робили операції під загальним наркозом. Оці два дні, коли всі вважали, що все йде цілком нормально, стали фатальними: зараження крові, непрохідність кишечника, як наслідок — видалення яєчника та матки... Лікарі пояснювали, що так вийшло, таке буває іноді.

Через місяць після реанімації дочку нарешті перевели знову до звичайної палати, іще через місяць виписали. Грудне вигодовування було втрачене. Безліч ліків, безліч сил, нервів усієї родини й іще невідомі наслідки для здоров'я молодої матері... Останні два місяці медики самі перебували у стресовому стані й ходили навколо пацієнтки навшпиньки: розуміли, що винен у всьомузовсім не випадок. Після лікарень жити самостійним життям вона не зможе ще дуже довго, навіть дитину на руках не триматиме. Кожен день для неї є відкриттям у новому стані власного здоров'я. Родина не звинувачує в усьому когось конкретно, хоча, мабуть, винна та лікарка, з якої все почалося,

завідувачка відділення. А ще недбалість медперсоналу. Батьки й дочка розуміють, що все це разом — обставини, заручниками яких вони стали. І знову марафон із пошуками ліків, перевезенням їх із неокупованих територій України, закупівлею дитячого харчування, підгузків...

Після літа 2014 року багато хто помітив цілковите оновлення штату в багатьох «державних» установах. Лише за перший рік у моєму підрозділі керівництво змінилося тричі. І відбувалося це не просто так: із пристрасями, інтригами, змовами... Майже ігри престолів, коли висували синів, коханців, протеже... Колишніх відкрито поливали брудом. Кожен, хто приходив на керівну посаду, починав перебудову, заявляючи, що його попередник усе загубив або розкрив. Доходило до смішного, коли за ніч утрачали папери, які нікому не були взагалі потрібні. Нові керівники не тільки набирали інший штат, а й переробляли кабінети. З кожним новим приходом начальства знайти винних у чомусь або відповідальних за щось ставало дедалі складніше. Відповідь була типовою: «Я тільки-но облаштувався, я ще нічого не знаю» або «Усі питання до тих, хто працював тут раніше». Було смішно на це дивитись, але важко з таким працювати. Хтось, не гаючи часу, захоплював вільні посади, мріючи керувати, хтось прагнув не виходити з тіні, розмірковуючи, що невідомо, чим це ще закінчиться... Фарс нагадували інтерв'ю з новими «міністрами», дуже молодими й дуже амбітними. Кожен із них прагнув виправити всі помилки української влади й мав величезні плани перебудови системи. Через певний час (газети з інтерв'ю ще лежали в кіосках) імена цих «міністрів» уже ніхто не міг пригадати. Чи то нові очільники «міністерств» були молодшими й амбітнішими, чи перебудовчі плани вчорашніх керманців — завеликими.

Це дивний час, за яким цікаво спостерігати, не маючи проблем із грішми та здоров'ям. Тобто коли стежиш за всім як за пригодами героїв серіалу в реальному часі... Та, стикаючись із наслідками цих постійних змін чи непрофесійністю, розумієш, скількима ризиками наповнене життя мешканців «республіки». Ніхто не відповідає ні за що. Рішення часто суперечливі, миттєві, без прогнозування наслідків. Учорашні обіцянки можуть не мати жодної ціни сьогодні, а вчорашні «герої» можуть виявитися злочинцями. Життя швидкоплинне, зараз на зараз. Бодай якусь ціну має лише те, що кажуть власне цієї миті, бо у вимірі життя наступного дня вже можуть не пригадати, хто комусь щось обіцяв. І адаптуватися до таких змін набагато легше молоді. Бо, як відомо, молодим завжди у нас дорога... ■

Передплатіть «Український тиждень» у ТРАВНІ на 6 або 12 місяців та отримайте «Світ у 2017» у ПОДАРУНОК

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

- «Український тиждень»
- на 1 міс. – 60 грн
- на 3 міс. – 171 грн
- на 6 міс. – 330 грн
- на 12 міс. – 660 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень» за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу	ТОВ «Український тиждень»	
		26009000022321	35392656
		поточний рахунок отримувача	код отримувача
	Назва установи банку	300023	
		МФО банку	
	ПАТ «Укрсоцбанк»		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал -----*		
	Період:		
Касир		сума, грн	
	Платник (підпис)		

* У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Гуцульський Стікс

ОНУХ

Залізничний експрес зі Львова до Києва мчить зі швидкістю 160 км/год, а я швиденько перебираю спогади про коротку мандрівку до Коломиї, Косова, Шешор і Пістині, тобто на терени гуцульського свята. Поїздка в перші два із цих місць була давно запланована, а навідатися до Пістині й Шешор я вирішив тут-таки, дорогою. 15 років тому був у Шешорах на однойменному етнофестивалі. Досі зберігаю про те чарівні, хоч і розмитіплином часу спогади. Кілька тисяч молодих людей з усієї України насолоджувалися живою музикою за фольклорними мотивами серед карпатської природи, що надихає і підбадьорює.

Щоб дістатися до Шешор, треба проїхати через старе історичне село Пістинь, яке ще до 1939 року було містом. Пістинь начебто заснували ченці. Легенда розповідає, що поселенці, прибувши сюди, побачили: «...довкола пусто, жодної тобі людини за весь день переходу...» «Пусто тут, безпечно тут, тож піст триматимемо, щоб Бог благословив це місце на безпечне щасливе проживання...»

Споконвіку землі, де стоїть Пістинь, були часточкою Галицько-Волинської Русі. Від XIV століття село належало Польському королівству, а перша писемна згадка походить із 1375 року (йдеться про з'ясування прав власності на соляні джерела, знайдені в околиці). 1416 року

ГУЦУЛИ ЖИЛИ ЗГІДНО ЗІ СВОЇМИ ЗВИЧАЯМИ В ГЛИБОКИХ ДОЛИНАХ ТА НА ПОЛОНИНАХ І ТВОРИЛИ КУЛЬТУРУ, ПОВНУ ТАЄМНИЧОСТІ Й ГЕРМЕТИЧНО ВІДРУБНУ

польський король Владислав Ягайло підтвердив законність володіння поселенням Василькові Тептуковичу. Від 1772 року, після першого поділу Речі Посполитої, Пістинь входила до складу Австрійської, а потім Австро-Угорської імперії, 1918 року короткий час тішилася перебуванням у ЗУНР, а відтак знову опинилася у кордонах Польщі. 1939 року її з усією Гуцульщиною приєднали до УРСР, затим була німецька окупація, знову УРСР, а від 1991 року Україна. Коротше кажучи, тільки гуцули лишалися на місці, жили згідно зі своїми звичаями в глибоких долинах та на полонинах і творили культуру, повну таємничості й герметично відрубну.

Вони становили своєрідний феномен, бо, дарма що ревню дотримувалися православ'я, ходили до церкви і справляли свята згідно з релігійним календарем, у їхньому духовному житті

велике значення мали й свята, обряди та практики, які походили ще з поганських часів (ніч на Івана Купала, Громова свята). Християнські й поганські звичаї часто співіснували. Прикладом може бути збережена донині поховальна традиція чіпляти до свічок маленькі калачики як поживу для померлої душі. До магії гуцул вдавався, щоб опанувати природу, здобути владу над незрозумілими явищами, щоб могли змиритися з дійсністю, а інколи навіть подолати її.

Повертаючись із Шешор, наш невтомний провідник пан Василь із коломийського музею раптом повернув на вузьку дорогу поміж густо розміщеними доглянутими садибами й сказав: «Я вам покажу ще одне місце, варте вашої уваги». Дорога там така вузька, що годі було б розминутися із зустрічною машиною. Ми рухалися потихеньку з надією, що напроти не їхатиме який-небудь гордовитий гуцул. Такі зустрічі, мабуть, закінчуються багатохвилинним сповненням напруження чеканням: хто перший поступиться. Нам пощастило, і за кілька хвилин ми доїхали до крутого урвища, яке спадало до жвавої річечки Пістиньки. На тому боці побачили покрівлю й куполи церкви з невеличким цвинтарем навколо, вдалині виднілися вкриті свіжою травневою зеленню високі гірські схили. «У 1600 році в західній частині села Пістинь на невеликому столоподібному плато споруджується дерев'яна п'ятизрубна церква Успіння Пресвятої Діви. З метою захисту від знищення та розорення святині навколо зводиться монастирське укріплення з валами, кам'яними мурами, залишки яких простежуються сьогодні» — так про неї написано у Вікіпедії.

Швидку гірську річечку ми перейшли по вузькому містку, підвішеному на линвах. Поруч із ним тягнулася ще одна груба мотузка, з'єднуючи два береги. Коли ми опинилися на тому боці, біля церкви, пан Василь показав нам дивний предмет. Прикріплений на кінці линви, він був схожий на металеву клітку завбільшки приблизно 200×70×70 см. Як нам коротко пояснив провідник, то був засіб транспортування труни з небіжчиком із села до храму й далі, до місця вічного спочинку. У грецькій міфології Харон переправляв душі померлих до країни вічності через річку Стікс, що відокремлювала світ живих від світу мертвих. Платою за послуги Харона була монета, покладена в рот небіжчику.

У гуцульській Пістині до свічок чіпляють калачики як поживу для душі, що відходить, а померлий рушає в останню путь у клітці, високо підвішеній на линві з видом на рідні гори, сповнені небесної величі й таємниць. Сучасним раціональним і позбавленим віри в себе європейцям варто здійснити коротку екскурсію до гуцульського краю, щоб усвідомити, як близько ми стоїмо до світу грецької міфології. А єднальною ланкою може бути наш гуцульський Стікс у Пістині... ■

5

представляє

15:10
ЩОСУБОТИ

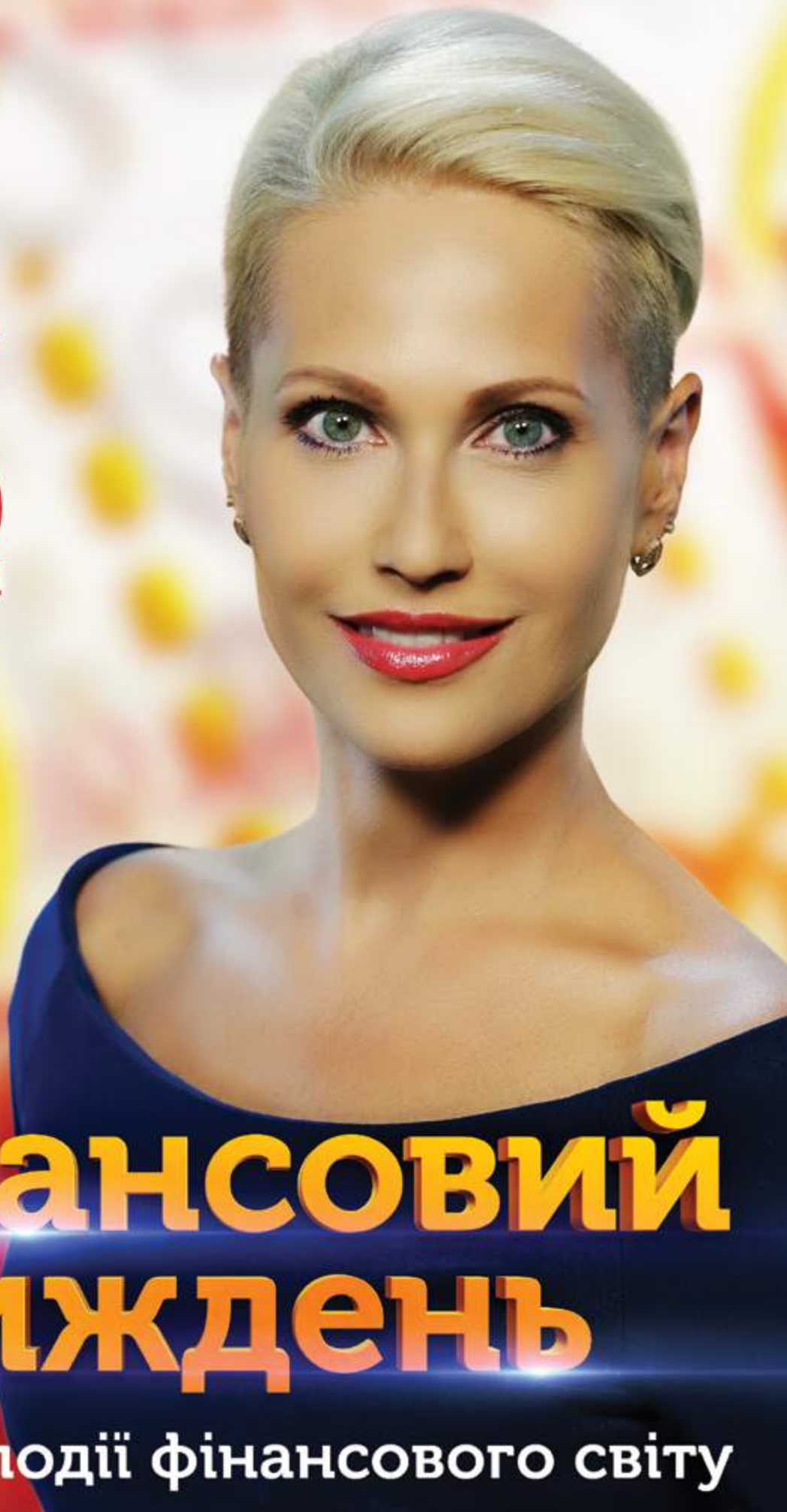
повтори:

23:30
ЩОНЕДІЛІ

07:30
ЩОПОНЕДІЛКА

ФІНАНСОВИЙ ТИЖДЕНЬ

Ключові події фінансового світу

NEW ACCENT

ТВІЙ. НОВИЙ. ЗНАЙОМИЙ

Нью Акцент Хюндай

КРУТОМОБІЛЬ

 HYUNDAI